

Fundacja
Court Watch Polska

Stosowanie tymczasowego aresztowania w Polsce

Wyniki badań ilościowych i jakościowych

Bartosz Pilitowski, Angelika Rekowska, Zofia Branicka,
Jakub Michalski, Martyna Hoffman

Toruń 2024

Stosowanie tymczasowego aresztowania w Polsce. Wyniki badań ilościowych i jakościowych

RED. BARTOSZ PILITOWSKI

FUNDACJA COURT WATCH POLSKA

TORUŃ 2024

Fundacja
Court Watch Polska

Spis treści

Bartosz Pilitowski

Tymczasowe aresztowania w Polsce A.D.2024: najważniejsze wnioski z badań.....	3
Dotychczasowe badania Fundacji Court Watch Polska	4
Nowe badania praktyki stosowania tymczasowych aresztowań	6
Najważniejsze wnioski	7
Rekomendacje	10

Angelika Rekowska, Zofia Branicka, Bartosz Pilitowski

Analiza przypadków zastosowania tymczasowego aresztowania w stosunku do przedsiębiorców i managerów	16
Wstęp.....	16
Metodologia.....	18
Okoliczności zatrzymania	22
Warunki w Pomieszczeniach Dla Osób Zatrzymanych	32
Przesłuchanie przed prokuratorem	35
Wykorzystanie Instytucji „małego świadka koronnego”	44
Przebieg posiedzenia sądu w sprawie zastosowania tymczasowego aresztowania	47
Uzasadnienie postanowienia o zastosowaniu tymczasowego aresztowania	51
Warunki tymczasowego aresztowania	66
Czas stosowania tymczasowego aresztowania.....	84
Wpływ tymczasowego aresztowania na sytuację osobistą, finansową i zawodową podejrzanych.....	89
Podsumowanie	98
Załącznik – pytania zadane respondentom i ich obrońcom w ramach przeprowadzonych wywiadów	107

Bartosz Pilitowski

Analiza danych ilościowych o praktyce stosowania tymczasowego aresztowania na ogólnopolskiej próbie prokuratur oraz sądów	110
Wstęp.....	110
Uwagi Metodologiczne.....	116
Część I – Analiza sposobu rozpoznawania wniosków o zastosowanie tymczasowego aresztowania przez sędziów sądów rejonowych	122
Różnice w odsetku wniosków rozpoznanych pozytywnie w poszczególnych latach	122

Różnice w odsetku wniosków rozpoznanych pozytywnie pomiędzy apelacjami	123
Rozkład wskaźnika akceptacji wniosków o tymczasowe aresztowanie wśród sędziów wylosowanych sądów rejonowych.....	128
Wpływ sądów odwoławczych na praktykę orzekania o zastosowaniu tymczasowego aresztowania	130
Różnice wartości wskaźnika akceptacji wniosków o tymczasowe aresztowanie ze względu na dzień tygodnia	136
Część II – Analiza wykorzystania tymczasowego aresztowania przez prokuratorów prokuratur okręgowych i regionalnych	141
Różnice w liczbie i skuteczności wniosków prokuratorów poszczególnych prokuratur okręgowych	141
Różnice w liczbie i skuteczności wniosków prokuratorów poszczególnych prokuratur regionalnych	145
Różnice w liczbie i skuteczności wniosków złożonych przez prokuratorów z poszczególnych wydziałów prokuratur	146
Rozkład częstości wniosków składanych przez prokuratorów pracujących w jednostkach i wydziałach prokuratury różnego typu według dnia skierowania do sądu	149
Rozkład liczby i skuteczności wniosków o tymczasowe aresztowanie składanych przez poszczególnych prokuratorów	151
Najczęstsze typy kwalifikacji czynu	153
Podsumowanie	159
 <i>Bartosz Pilitowski, Jakub Michalski, Martyna Hoffman</i>	
Wykorzystanie tymczasowego aresztowania w Polsce na tle państw europejskich o wysokich wskaźnikach poziomu praworządności.....	163
Cel analizy	163
Charakterystyka problemu	164
Wybór państw do porównania	169
Wskaźniki opisujące praktykę stosowania tymczasowego aresztowania i problemy w ich interpretacji.....	172
Wskaźnik użycia tymczasowego aresztowania.....	178
Podsumowanie	185
Bibliografia.....	188
O autorach.....	192
O wydawcy	193

Tymczasowe aresztowania w Polsce A.D.2024: najważniejsze wnioski z badań

Bartosz Pilitowski

Stosowanie tymczasowych aresztowań stanowi w Polsce nawracający problem. Jest to najsurowszy środek zapobiegawczy w postępowaniu karnym. Choć orzekany wobec osób, którym nie udowodniono winy, to wiążący się z pozbawieniem wolności i izolacją w reżimie dużo dotkliwszym niż ten, który stosowany jest jako kara pozbawienia wolności. Stąd nieustające apele organizacji międzynarodowych, społecznych i instytucji powołanych do ochrony praw człowieka o to, aby organy państwa stosowały tymczasowe aresztowanie jak najrzadziej, możliwie najkrócej i wyłącznie wtedy, gdy jest to absolutnie niezbędne.

Polska te normy nierzadko naruszała. Komitet Ministrów Rady Europy wydawał w tej sprawie dwie rezolucje. W 2007 roku odnoszącą się do 44, a w 2014 roku do 173 wyroków Europejskiego Trybunału Praw Człowieka dotyczących nadmiernej długości stosowania tymczasowych aresztowań w Polsce. Stwierdzano w nich, że Polska boryka się z systemowym problemem stosowania praktyki niezgodnej z Europejską Konwencją Praw Człowieka. Na początku drugiej dekady XXI wieku udało się jednak ograniczyć w Polsce liczbę przypadków przewlekłego stosowania tymczasowego aresztowania i liczba wyroków ETPC z tego tytułu zmalała. Od 2016

roku obserwujemy jednak ponowny wzrost liczby osób tymczasowo aresztowanych i przypadków stosowania tego środka ponad 12 miesięcy¹.

DOTYCHCZASOWE BADANIA FUNDACJI COURT WATCH POLSKA

BADANIA AKTOWE Z 2019 ROKU

W grudniu 2019 zespół Fundacji Court Watch Polska opublikował swój pierwszy ogólnopolski raport dotyczący praktyki stosowania tymczasowych aresztowań w Polsce². Przedstawione wtedy wnioski i rekomendacje zostały opracowane na podstawie analizy rozwiązań stosowanych w innych krajach europejskich oraz empirycznego badania aktowego przeprowadzonego na bezprecedensową skalę. Badacze Fundacji przeanalizowali – pochodzące z kilkudziesięciu sądów w całej Polsce akta ponad 300 losowo wybranych spraw karnych z lat 2016-2018, w których stosowano tymczasowe aresztowanie.

Tymczasowe aresztowanie stało się przedmiotem analiz Fundacji Court Watch Polska, ponieważ w teorii powinno być ono stosowane w ostateczności, gdy inne środki zapobiegawcze takie jak poręczenie majątkowe czy zakaz opuszczania kraju lub dozór policji nie okazały się wystarczające do **zabezpieczenia prawidłowego toku postępowania karnego, a wyjątkowo także do zapobiegnięcia popełnienia nowego,**

¹ *Obserwacje Naczelnej Rady Adwokackiej w Polsce oraz Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka w przedmiocie wykonania orzeczeń Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu w sprawie grupy Burza przeciwko Polsce (skarga nr 15333/16), NRA i HFPCz, Warszawa 2023, <https://hfhr.pl/upload/2023/06/burza-wykonanie-wyrokow.pdf> [dostęp: 2023-08-29]*

² *Aktualna praktyka stosowania tymczasowych aresztowań w Polsce. Raport z badań empirycznych, opracowanie B. Pilitowski, Fundacja Court Watch Polska, Toruń 2019, dostępny pod adresem: courtwatch.pl/ta; pogłębione wyniki badań wraz z komentarzami praktyków zostały opublikowane w monografii naukowej pt. *Stosowanie tymczasowego aresztowania. Analiza praktyczna*, red. P. Karlik i B. Pilitowski, Wolters Kluwer, Warszawa 2022*

ciężkiego przestępstwa. W praktyce orzeczenia Europejskiego Trybunału Praw Człowieka wskazywały, że polskiemu państwu zdarzało się łamać standardy dotyczące stosowania tymczasowego aresztowania. Nasze ówczesne badanie potwierdziło, że nie są to pojedyncze przypadki, ale systemowy problem:

1. **Analiza zebranych danych doprowadziła nas do wniosku, że w Polsce tymczasowe aresztowanie pełni w praktyce funkcję domyślnego, a nie ostatecznego środka zapobiegawczego.** Z badania wynikało też, że większość sędziów zamiast sięgać po to rozwiązanie po rozważeniu wolnościowych alternatyw zdaje się być przekonana, że sam wniosek prokuratora o zastosowanie tymczasowego aresztowania generuje domniemanie konieczności zastosowania tego środka zapobiegawczego.
2. **Większość analizowanych przez nas postanowień o zastosowaniu tymczasowego aresztowania zostało uzasadnionych w sposób pozorny, co stanowi utrudnienie w realizowaniu prawa do obrony.** Spełniały one wymogi formalne, ale nie zawierały analizy faktycznych podstaw zastosowania tymczasowego aresztowania ani okoliczności decydujących o tym, czy pozbawienie wolności jest niezbędne do zabezpieczenia prawidłowego toku procesu karnego.
3. **Tymczasowe aresztowania w zdecydowanej większości analizowanych spraw były stosowane przez cały czas postępowania karnego.** Sądy w znikomym stopniu sprawdzały, czy podstawy dla stosowania izolacyjnego środka zapobiegawczego utrzymują się na późniejszych etapach postępowania i powszechnie **podchodziły w sposób bezkrytyczny do tempa prowadzenia czynności przez organy prowadzące postępowanie przygotowawcze.**

BADANIE ŚWIADOMOŚCI PRAWNEJ SPOŁECZEŃSTWA Z 2022 ROKU

W grudniu 2022 Fundacja Court Watch Polska za pośrednictwem Instytutu Badań Pollster zadała pytanie w ogólnopolskim panelu reprezentatywnym (CAWI, N=1032):

„Czy można zgodnie z prawem aresztować osobę, która jest niewinna?”. Poprawnej odpowiedzi „Tak”, udzieliło zaledwie 38% respondentów. Płynie z tego wniosek, że większość Polaków nie jest świadoma, że decydując o aresztowaniu sąd nie przełamuje domniemania niewinności.

Brak powszechnej świadomości, że tymczasowe aresztowanie jest stosowane także wobec osób, które nie popełniły przestępstwa, a fakt jego zastosowania przez sąd nie przesądza o winie niesie za sobą doniosłe konsekwencje społeczne. Po pierwsze, dowiadując się o fakcie aresztowania jakiejś osoby, blisko połowa odbiorców takiej informacji utożsamia fakt aresztowania z uznaniem tej osoby za winną przypisywanego jej przestępstwa. Dla samego podejrzanego i jego rodziny, nawet w przypadku późniejszego umorzenia postępowania lub uniewinnienia, pobyt w areszcie śledczym bywa doświadczeniem stygmatyzującym na całe życie. Po drugie, w społeczeństwie narasta błędne przekonanie, że zastosowanie dolegliwego środka zapobiegawczego – jakim jest niewątpliwie pozbawienie wolności na skutek tymczasowego aresztowania – jest reakcją państwa na samo przestępstwo, choć nie taki jest cel i funkcja tej instytucji. Niesie to za sobą pokusę wykorzystywania tymczasowego aresztowania niezgodnie z jego przeznaczeniem, jako surogatu kary.

NOWE BADANIA PRAKTYKI STOSOWANIA TYMCZASOWYCH ARESZTOWAŃ

Zgromadzoną wcześniej wiedzę o praktyce stosowania prawa przez polskie sądy w indywidualnych sprawach postanowiliśmy poszerzyć o analizę z trzech nowych perspektyw: [1] z perspektywy doświadczeń osób, które zostały tymczasowo aresztowane; [2] z perspektywy danych ilościowych na temat praktyki stosowania tymczasowych aresztowań przez poszczególnych prokuratorów i sędziów; oraz [3] z perspektywy zapotrzebowania na wykorzystanie tego środka w Polsce w porównaniu z innymi krajami europejskimi. Dlatego właśnie powstał ten raport.

Pierwsza z perspektyw ukazuje przede wszystkim konsekwencje jakie wiążą się z zastosowaniem tymczasowego aresztowania dla osoby podejrzanej i jej otoczenia. Podobnie jak dwie pozostałe, pomaga także udzielić odpowiedzi na pytanie, **czy konieczne jest w Polsce stosowanie tymczasowego aresztowania tak często jak ma to miejsce w ostatnich kilku latach**. Zagadnienie to jest bowiem motywem przewodnim całego raportu, a pytanie o to, **dlaczego mimo relatywnie stabilnych wskaźników przestępczości wzrosła w Polsce znacznie liczba osób tymczasowo aresztowanych**, przewija się przez wszystkie jego części.

Wolność osobista każdego człowieka jest jednym z jego podstawowych praw. Gwarancje tego prawa znajdujemy w art. 3 Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka oraz wielu późniejszych aktach prawa międzynarodowego. Chronią ją także przepisy art. 31 i 41 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, dzięki którym organicznie lub **odebranie wolności jest możliwe tylko w ściśle określonych sytuacjach i wyłącznie na podstawie decyzji sądu**. Jedną z nich jest zatrzymanie, a następnie zastosowanie tymczasowego aresztowania, czyli jedyne izolacyjny środek zapobiegawczy przewidzianego w polskim procesie karnym. Jednak, czy jeśli do wzrostu liczby osób tymczasowo aresztowanych w praktyce wystarczy wzrost liczby wniosków kierowanych przez prokuratorów, rzeczywiście możemy mówić o tym, że w Polsce o pozbawieniu wolności decydują sądy? Czy jako społeczeństwo możemy spać spokojnie z przekonaniem, że o pozbawieniu wolności decydują rzeczywiście sędziowie, których niezawisłość jest na różne sposoby zabezpieczona, jeśli liczba osób trafiających do aresztów śledczych rośnie wprost proporcjonalnie do liczby wniosków o zastosowanie tymczasowego aresztowania składanych przez prokuratorów?

NAJWAŻNIEJSZE WNIOSKI

Lektura zaprezentowanych w raporcie analiz przynosi niejednoznaczną odpowiedź na powyższe pytania. Z wywiadów z przedsiębiorcami, którzy zostali tymczasowo

aresztowani, choć nigdy nie przyznawali się lub nie przyznają do stawianych im zarzutów wynika, że **pobyty w areszcie śledczym – nawet uchylony po miesiącu z powodu stwierdzonej przez sąd niesłuszności – wywiera dalekosiężne negatywne skutki osobiste i zawodowe**. Nieodwracalnie zmienia trajektorię życia człowieka oraz jego bliskich. Nie tylko krzyżuje krótkoterminowe plany zawodowe, ale utrudnia prowadzenie działalności gospodarczej w przyszłości, trwale wpływając negatywnie na reputację.

Z punktu widzenia zasadności stosowania tymczasowych aresztowań przeanalizowane dane dostarczają szeregu przykładów wzbudzających wątpliwości czy środek ten używany jest tylko wtedy kiedy to konieczne. Wśród respondentów badania były osoby prowadzące działalność gospodarczą i posiadające znaczny majątek oraz rodzinę w Polsce, czyli takie w przypadku których groźba ucieczki za granicę z powodu więzów z krajem była znikoma. Zabezpieczenie prawidłowego toku postępowania możliwe było również za pomocą poręczenia majątkowego. Mataczenie w badanych sprawach było mało prawdopodobne, ponieważ materiał dowodowy stanowiły głównie dokumenty, a pomawiające oskarżonych przedsiębiorców osoby złożyły już zeznania i same przebywały w aresztach śledczych.

Ze relacji niektórych respondentów wynika, że odnosili wrażenie, iż motywacją prokuratury do pozbawienia ich wolności było raczej skłonienie ich do samooskarżenia lub obciążenia zeznaniami kogoś innego w zamian za możliwość częstszych kontaktów z rodziną lub uchylenie aresztowania, niż zabezpieczenie śledztwa. Dowodem na to jest fakt, że spośród piętnastu przebadanych respondentów sześćcioro, którzy nie doczekali się nadal decyzji kończącej postępowanie przygotowawcze, czeka na nią od chwili zwolnienia z aresztu śledczego już średnio 3 lata. Wyciągają oni z tego wniosek, że prokuratura nie miała w ich przypadku wystarczającego materiału dowodowego do postawienia ich w stan oskarżenia i z pomocą tymczasowego aresztowania chciała doprowadzić do skazania dzięki

samooskarżeniu lub wzajemnym pomówieniom uzyskanym w zamian za zwolnienie z aresztu lub łagodniejszy wymiar kary.

Z kolei z analizy danych o stosowaniu aresztowań przez sądy i prokuratury wynika, że przynajmniej **niektórzy sędziowie sądów rejonowych zdają się zauważać, że wnioski o tymczasowe aresztowanie wobec przedsiębiorców oskarżanych o przestępstwa gospodarcze bywają formułowane przez prokuratorów na wyrost.** Wskazuje na to wyższy niż przecięty wskaźnik oddaleń wniosków związanych z zarzutami o przestępstwa tzw. białych kołnierzyków.

Niektórzy z sędziów, których decyzje z lata 2017-2021 przeanalizowaliśmy, wraz ze wzrostem liczby wniosków wpływających od prokuratorów sukcesywnie odrzucali ich coraz większą część. Może to świadczyć o tym, że praktyka tych sędziów uwzględniała wzrost liczby wniosków prokuratury ponad poziom obserwowany w latach 2015-2016. Są więc wśród sędziów osoby, które (mniej lub bardziej świadomie) zachowywały autonomię decyzyjną wobec polityki prokuratury i kierowały do aresztów śledczych podobny profil i stałą liczbę osób względem poziomu przestępczości i liczby śledztw. Niemniej tacy sędziowie stanowią zdecydowaną mniejszość. **42% sędziów rozpoznających wnioski aresztowe w latach 2017-2021 nie oddaliło w tym czasie ani jednego wniosku prokuratora o zastosowanie tymczasowego aresztowania.**

Kontrolowanie prokuratorskich wniosków głównie pod względem formalnego a nie obiektywnego spełniania przesłanek, który zaobserwowaliśmy w trakcie badań aktowych przeprowadzonych w roku 2019, objawiać się może uwzględnianiem stale tego samego ich odsetka bez względu na to jak wiele ich do sądów trafia. Analiza intensywności użycia tymczasowego aresztowania w różnych krajach uwzględniająca takie czynniki jak wielkość populacji oraz poziom przestępczości pokazują, że spośród 21 krajów europejskich **Polskę pod względem intensywności wykorzystania tymczasowego aresztowania wyprzedzają jedynie Grecja i Słowenia.**

Przeprowadzona analiza porównawcza sygnalizuje nadużywanie w Polsce izolacyjnego środka zabezpieczającego postępowanie karne szczególnie w porównaniu do europejskich krajów o wysokich wskaźnikach jakości gwarancji w procesie karnym, które powinny być dla nas pod tym względem punktem odniesienia.

REKOMENDACJE

NIEIZOLACYJNE ALTERNATYWY DLA TYMCZASOWEGO ARESZTOWANIA

- 1. Domyślne orzekanie poręczenia majątkowego, również w rozumieniu dawnej klasycznej koncepcji kaucji.** Coraz więcej osób posiada dobra materialne, których utrata byłaby znaczną dolegliwością. Organy prowadzące postępowanie powinny stawiać poręczenie majątkowe jako pierwszy z rozważanych środków zapobiegawczych. Jeśli jednak sąd decyduje się na tymczasowe aresztowanie, np. z powodu obawy ucieczki, powinien zawsze (a nie tylko wyjątkowo) dać oskarżonemu możliwość opuszczenia aresztu śledczego po złożeniu adekwatnego poręczenia majątkowego (jako przejawu koncepcji kaucji). Byłaby to dodatkowa szansa na praktyczną realizację standardów strasburskich, według których konieczne jest zapewnienie rozważenia przez sąd alternatyw wobec stosowania tymczasowego aresztowania.
- 2. „Areszt domowy”, a precyzyjniej nakaz przebywania w określonych miejscach, powinien uzupełnić aktualny katalog środków zapobiegawczych.** Mógłby sprawić, że prokuratorzy rzadziej wnioskowaliby, a sądy rzadziej orzekałyby o zastosowaniu tymczasowego aresztowania. Jeden z projektów Tarczy Antykryzysowej zawierał wprowadzenie takiego rozwiązania. Mimo swojej niedoskonałości w pierwotnej wersji, wiele argumentów przemawiało za jego wprowadzeniem do kodeksu postępowania karnego. Niestety w zamyśle ustawodawcy prokurator mógł samodzielnie wydać postanowienie o

zakazie opuszczania lokalu na okres aż 3 miesięcy. Naszym zdaniem ze względu na to, że projektowany środek zapobiegawczy znacznie ograniczał wolność jednostki, organ prowadzący postępowanie przygotowawcze nie powinien móc decydować o jego dłuższym stosowaniu niż czas potrzebny na złożenie i rozpoznanie odpowiedniego wniosku w tym przedmiocie przez niezawisły sąd. W uzasadnieniu wprowadzenia nowej instytucji ustawodawca niesłusznie nie wyjaśnił również, że zakaz opuszczania lokalu, nie zawsze musi być realizowany w domu osoby, wobec której został zastosowany. Byłoby to wręcz absurdalne w przypadku, gdy osobą pokrzywdzoną przestępstwem byłaby osoba wspólnie zamieszkująca (np. w przypadku zarzutów o przemoc domową). „Areszt domowy” mógłby polegać także na zakazie opuszczania np. specjalnie do tego celu wynajętego przez oskarżonego mieszkania albo pokoju hotelowego.

- 3. System dozoru elektronicznego (SDE) należy wprowadzić jako opcjonalne wzmocnienie „aresztu domowego”, czyli nakazu przebywania w określonych miejscach.** Nakaz w połączeniu z SDE jest alternatywą dla osadzenia w areszcie śledczym, która jest mniej kosztowna dla społeczeństwa i oskarżonego. Pozwala mu pełnić dalej role społeczne w rodzinie i w pracy, zapewnić utrzymanie sobie i osobom zależnym, a jednocześnie utrudnia ucieczkę lub ukrywanie się i inne formy zakłócania postępowania. SDE mógłby także służyć zwiększeniu bezpieczeństwa osób pokrzywdzonych, z którymi oskarżony wcześniej zamieszkiwał. Byłoby to możliwe pod warunkiem ustalenia innego niż miejsca przebywania w reżimie „aresztu domowego”. Policja mogłaby być zaalarmowana o złamaniu zakazu zbliżania się do pokrzywdzonych, już w chwili zbliżania się przez oskarżonego do ich miejsca zamieszkania, pracy czy nauki.

ROZWIĄZANIA UREALNIAJĄCE REALIZOWANIE ZASADY DOMNIEMANIA NIEWINNOŚCI ORAZ PRAWA DO OBRONY

- 1. Zmiana nazwy izolacyjnego środka zapobiegawczego z „tymczasowego aresztowania” na taką, która nie będzie sugerować przesądzenia o winie (tak jak ma to miejsce obecnie z powodu skojarzeń „tymczasowego aresztowania” z „karą aresztu”, której orzeczenie oznacza uznanie ukaranego winnym), np. na „odizolowanie zapobiegawcze”.** Postulat zmiany nazwy tymczasowego aresztowania wynika z obserwacji, że w świadomości społecznej środek ten jest mylony z karą aresztu. Fakt wydania przez sąd postanowienia o tymczasowym aresztowaniu jest odbierany niesłusznie jako przesądzenie o winie. Potwierdzają to przywołane wyniki badań na próbie ogólnopolskiej, z których wynika, że zaledwie 38% społeczeństwa ma świadomość, że tymczasowo aresztować można także osobę, która nie popełniła przestępstwa. Proponowana nazwa „izolacja zapobiegawcza” lepiej oddawałaby cel w jakim stosuje się ten środek zapobiegawczy oraz nie myliła się z karą aresztu, niwecząc tym samym domniemanie niewinności. Uważamy, że należy dokonać zmiany nazwy z intencją długofalowego budowania społecznego zrozumienia odmiennej funkcji jaką pełni izolacyjny środek zapobiegawczy. Zmiana nazwy na „izolację zapobiegawczą” pomogłaby w destygmatyzacji osób tymczasowo aresztowanych zarówno w oczach społeczeństwa, jak i funkcjonariuszy organów ścigania i przedstawicieli wymiaru sprawiedliwości, urzeczywistniając w ten sposób w praktyce zasadę domniemanie niewinności.
- 2. Wprowadzenie możliwości odroczenia przez sąd posiedzenia aresztowego i wydania postanowienia o przedłużeniu zatrzymania do 7 dni w celu właściwego zapoznania się z aktami sprawy przez obronę i sąd przed podjęciem ostatecznej decyzji w przedmiocie zastosowania środków zapobiegawczych. Mógłby o tym orzekać sąd rozpatrujący na dyżurze wniosek**

aresztowy zamiast od razu podejmować ostateczną decyzję. Mógłby to zrobić w sprawach zawiłych i po spełnieniu podstawowych przesłanek kontynuowania zatrzymania, jak np. wstępne uprawdopodobnienie sprawstwa. Sędzia powinien móc dodatkowo w takim wypadku zdecydować o przekazaniu wniosku do rozpoznania w składzie 3-osobowym, co podniosłoby zarówno poziom rzetelności jak i niezawisłości przy podejmowaniu decyzji o stosowaniu tymczasowych aresztowań w najtrudniejszych sprawach.

3. Alternatywą dla opcjonalnego orzekania przez sąd o odroczeniu rozpoznaniu wniosku i przedłużeniu zatrzymania jest **wprowadzenie kaskadowego systemu orzekania o tymczasowym aresztowaniu**. W takim systemie sędzia najniższego szczebla sądownictwa orzekając pod presją czasu na dyżurze, miałby za zadanie dokonać tylko wstępnej oceny wniosku (tzw. *triage*). Jeśli uzna go za zasadny, wydaje postanowienie o tymczasowym aresztowaniu na okres maksymalnie 7-14 dni, w czasie których wniosek jest badany przez pełny skład właściwego sądu (rejonowego lub okręgowego). Wyłącznie sąd, który jest sądem właściwym i który miał dość czasu, aby zapoznać się dogłębnie z aktami sprawy, może zdecydować o zastosowaniu tymczasowego aresztowania na okres dłuższy niż 7-14 dni, czyli na cały okres wnioskowany przez prokuratora.
4. **Rzetelna analiza wniosków i wyczerpujące uzasadnianie postanowień przez sędziów** jest warunkiem, aby środek ten był stosowany w ostateczności, a prawa człowieka były realnie chronione przed nadużyciem władzy. Sąd nie może stosować tego środka zapobiegawczego arbitralnie. Musi uzasadnić tak daleko idącą ingerencję w prawa człowieka. Wyczerpujące uzasadnienie jest także warunkiem realnej kontroli instancyjnej. Rzetelność w ocenie wniosku i uzasadnianiu orzeczenia legitymizuje decyzję sądu w oczach oskarżonego oraz opinii publicznej. Tym samym buduje zaufanie do tego, że w Polsce prawo do wolności osobistej i zasada domniemania niewinności są szanowane. Zasadne

byłoby uzupełnienie środków urealnających rzetelną analizę wniosków (pkt. 2 i 3 powyżej) precyzyjniejszym określeniem w treści aktów prawnych wymagań stawianych uzasadnieniom postanowień o zastosowaniu tymczasowego aresztowania.

5. **Obecność obrońcy przy pierwszych czynnościach procesowych z udziałem oskarżonego** powinna być zagwarantowana nie tylko formalnie, ale i praktycznie. W sytuacji wręczania podejrzanemu informacji o przysługujących mu prawach i wiążących go obowiązkach pomijamy zupełnie zagadnienie, czy faktycznie zrozumiał on pouczenie. Obecność obrońcy z pewnością ułatwiłaby to zadanie, gwarantowałaby również właściwą realizację prawa do obrony od pierwszej czynności w sprawie z udziałem podejrzanego. W celu praktycznego zapewnienia tego prawa należy rozważyć wprowadzenie służby obrończej organizowanej przez samorządy prawnicze, której przedstawiciele dyżurowaliby w celu zapewnienia dostępu do obrońcy wszystkim zatrzymanym.
6. **Przyznawanie minimalnego odszkodowania (z urzędu i obligatoryjnie) za każdy dzień tymczasowego aresztowania, które zastosowano wobec osoby podejrzanej lub oskarżonej, wobec której żaden z zarzutów będących podstawą wniosku o zastosowanie tego środka nie został potwierdzony prawomocnym orzeczeniem o winie.** Obecnie przepisy uzależniają wypłatę odszkodowania od udowodnienia, że zastosowanie tymczasowego aresztowania było „niewątpliwie niesłuszne”. Wymaga to po pierwsze pozwania państwa, a po drugie wypłata odszkodowania za pozbawienie wolności osoby, której wina nie została potwierdzona prawomocnym orzeczeniem sądu nie powinna być uzależniona od oceny okoliczności. Takie rozwiązanie pełniłoby dwie funkcje. Po pierwsze, stanowiłoby wyraz poszanowania godności osób, które trafiają do aresztów śledczych w

charakterze podejrzanych lub oskarżonych, choć są niewinne. Po drugie, stymulowałyby wszystkie zaangażowane w praktykę stosowania tymczasowego aresztowania organy państwa i pracujące w nich osoby, do większej ostrożności w sięganiu po ten środek.

Analiza przypadków zastosowania tymczasowego aresztowania w stosunku do przedsiębiorców i managerów

Angelika Rekowska, Zofia Branicka, Bartosz Pilitowski

WSTĘP

Tymczasowe aresztowanie jest najdolegliwszym środkiem zapobiegawczym, który zgodnie z normami wynikającymi zarówno z kodeksu postępowania karnego, jak i z orzecznictwa sądów polskich i europejskich, powinien być stosowany wyjątkowo, jedynie, gdy jest to niezbędne do zabezpieczenia prawidłowego toku postępowania karnego i nie da się tego osiągnąć stosując inne, nieziolacyjne środki zapobiegawcze.

Praktyka pokazuje, że w Polsce tymczasowe aresztowanie jest często nadużywane³, co niesie ze sobą poważne konsekwencje społeczne. Tymczasowe aresztowanie wywiera poważny wpływ nie tylko na osobę, wobec której zastosowano ten środek. Osoba

³ B. Pilitowski, *Aktualna praktyka stosowania tymczasowego aresztowania w Polsce. Raport z badań empirycznych*, Fundacja Court Watch Polska, Toruń 2019: https://courtwatch.pl/wp-content/uploads/2019/12/tymczasowe_aresztowania_FCWP.pdf [dostęp: 20.04.2023]; *Tymczasowe aresztowanie – (nie)tymczasowy problem. Analiza aktualnej praktyki stosowania tymczasowego aresztowania*, Helsińska Fundacja Praw Człowieka, Warszawa 2019; wyroki ETPC w sprawach: Kaszubski p. Polsce (15466/19), Stefański p. Polsce (skarga nr 53844/20), Puchalski p. Polsce (skarga nr 20792/21), Lasowski p. Polsce (skarga nr 728/21), Porębski p. Polsce (skarga nr 57170/21), Krystkiewicz p. Polsce (skarga nr 34183/20), Sikociński p. Polsce (skarga nr 14213/21), Raniszewski p. Polsce (skarga nr 60890/21), Marciniak p. Polsce (skarga nr 52089/18).

tymczasowo aresztowana nie może pełnić swoich ról społecznych. Konsekwencje spadają więc także na bliskich aresztowanego, odbiorców jego pracy, czy zarządzane przez niego przedsiębiorstwo. Celem tej części badania było lepsze poznanie tych konsekwencji oraz szeroko rozumianego wpływu aresztowania na różne sfery życia respondentów występujących we wszystkich tych rolach, czyli będących przedsiębiorcami.

W statystykach Służby Więziennej daje się zaobserwować wzrost liczby osób tymczasowo aresztowanych w związku z zarzutami dotyczącymi przestępstw gospodarczych. W polskim porządku prawnym nie funkcjonuje legalna definicja przestępstwa gospodarczego. W praktyce pojęcie to obejmuje szeroki katalog przestępstw opisanych zarówno w kodeksie karnym, jak i kodeksie karnym skarbowym. Z przestępstwami gospodarczymi najczęściej utożsamiamy przestępstwa wymienione w rozdziale XXXVI kodeku karnego (Przestępstwa przeciwko obrotowi gospodarczemu i interesom majątkowym w obrocie cywilnoprawnym) jak m.in. łapownictwo, wyłudzenie kredytu, czy pranie pieniędzy. Jednakże jako przestępstwa gospodarcze uznajemy także oszustwa komputerowe, wyłudzenia VAT, przekupstwo czy cyberprzestępczość. Z uwagi na charakter najpopularniejszych przestępstw gospodarczych, zwanych potocznie przestępstwami białych kołnierzyków (z *ang.* *white-collar crime*), dowodami, na podstawie których dochodzi do ustalenia popełnienia przestępstwa i przypisania jego popełnienia danej osobie są dokumenty. Z uwagi na wielowątkowość takich przestępstw, nierzadko akta postępowania przygotowawczego zawierają się w kilkudziesięciu, a nawet kilkuset tomach. Tu rodzi się pytanie, czy w takiej sytuacji, z uwagi na specyfikę gromadzenia dowodów, niezbędnym środkiem zabezpieczającym prawidłowy tok postępowania karnego jest tymczasowe aresztowanie?

Z analizy przebadanych przypadków zastosowania tymczasowego aresztowania wobec przedsiębiorców wynika, że tymczasowe aresztowanie nie niesie ze sobą

spodziewanych korzyści, tj. nie przyspiesza prowadzonego postępowania, ani nie przysparza nowych źródeł i środków dowodowych. W głównej mierze powoduje *de facto* jedynie pogorszenie sytuacji osobistej i zawodowej osoby tymczasowo aresztowanej i ostatecznie staje się środkiem, który w praktyce może okazać się dotkliwszy niż potencjalnie grożąca jej kara pozbawienia wolności.

METODOLOGIA

W niniejszym rozdziale dokonano analizy przypadków zatrzymania, a następnie zastosowania środka zapobiegawczego w postaci tymczasowego aresztowania wobec przedsiębiorców. Dobór badanych spraw był celowy, tzn. wybrano przypadki, w których podejrzani, oskarżeni lub skazani, nie przyznawali się do zarzucanych czynów. W badaniu wzięło udział 15 przedsiębiorców, w tym 1 kobieta i 14 mężczyzn. W celu zapewnienia anonimowości respondentów, przebadane przypadki zostały ponumerowane od 1 do 15 i będą w ten sposób przywoływane w całym rozdziale raportu. Oznacza to, że zamiast imion lub innych identyfikatorów, odnosimy się do respondentów i opisywanych przez nich spraw za pomocą numerów, aby zachować pełną poufność ich tożsamości. Dane z wywiadów mają charakter ogólny, by zapobiec identyfikacji rozmówcy, jednocześnie zachowując integralność i jakość zebranych informacji.

Uczestnicy badania byli właścicielami/współwłaścicielami, prezesami oraz członkami zarządów reprezentowanych przedsiębiorstw. W badanej grupie znaleźli się przedstawiciele małych (6), średnich (3) oraz dużych (6) przedsiębiorstw. W ramach badania przeanalizowano sytuację osób, które zostały tymczasowo aresztowane w okresie: 1999-2005 (1 osoba), 2006-2010 (1 osoba), 2011-2015 (3 osoby) oraz 2016-2020 (10 osób). W chwili zatrzymania respondenci reprezentowali następujące grupy wiekowe: 20-29 lat – 1 osoba, 30-39 lat – 5 osób, 40-49 lat – 6 osób, 50-59 lat – 2 osoby, 60 i więcej lat – 1 osoba.

Kwalifikacje prawne zarzutów stawianych naszym respondentom były rozbudowane. Liczba zarzutów wahała się od dwóch do pięciu. Przepięstwa stanowiące najczęstszy przedmiot prowadzonych przeciwko naszym rozmówcom postępowań to: udziału w zorganizowanej grupie przestępczej (art. 258 k.k.) mającej na celu popełnianie przestępstw gospodarczych w celu osiągnięcia korzyści majątkowej, oszustwa w stosunku do mienia znacznej wartości⁴ (art. 286 i 294 k.k.), w tym poprzez posługiwanie się uprzednio sfałszowanym dokumentem (art. 271 i 273 k.k.), wyrządzenie szkody w obrocie gospodarczym w celu osiągnięcia korzyści majątkowej (art. 296 k.k.), łapownictwo na stanowisku kierowniczym powodujące wyrządzenie znacznej szkody majątkowej (art. 296a k.k.), czy popełnienia przestępstw karnych skarbowych jak oszustwa podatkowe (art. 56 k.k.s.), posługiwanie się wcześniej sfałszowanym dokumentem finansowym (art. 62 k.k.s.), w tym także w ramach zorganizowanej grupy przestępczej (art. 37 § 1 pkt 5 k.k.s.)

Źródłem danych do analizy przypadków były przede wszystkim wywiady pogłębione (IDI) z zatrzymanymi i tymczasowo aresztowanymi przedsiębiorcami⁵. Miały one na celu uzyskanie informacji o przebiegu zatrzymania, przesłuchania przed prokuratorem oraz posiedzenia sądowego w przedmiocie zastosowania tymczasowego aresztowania, a także warunków panujących w areszcie śledczym. W oparciu o przygotowane narzędzie badawcze, podczas wywiadu skupiono się na siedmiu obszarach, tj. [1] okoliczności zatrzymania, w tym m.in. gdzie i o której godzinie do niego doszło, jak służby dokonały zatrzymania, czy funkcjonariusze posługiwali się bronią, czy użyto siły, czy przebieg zatrzymania był rejestrowany, jakie

⁴ Mieniem znacznej wartości jest mienie, którego wartość w chwili popełnienia czynu zabronionego przekracza 200 000 zł (art. 115 § 5 k.k.)

⁵ Wywiady z przedsiębiorcami zostały przeprowadzone w oparciu o scenariusz rozmowy w pierwszym kwartale 2023 roku przez Bartosza Pilitowskiego i Weronikę Majek.

były warunki w policyjnym Pomieszczeniu Dla Osób Zatrzymanych, czy umożliwiono kontakt z obrońcą, jak przebiegało przesłuchanie przed prokuratorem; [2] przebieg posiedzenia sądu w przedmiocie zastosowania tymczasowego aresztowania, w tym ile trwało posiedzenie, czy podejrzany korzystał z pomocy obrońcy, czy podejrzany mógł się swobodnie wypowiedzieć co do okoliczności wskazanych we wniosku prokuratora o zastosowanie tymczasowego aresztowania, w jaki sposób sąd uzasadnił postanowienie o zastosowaniu tymczasowego aresztowania; [3] warunki w areszcie śledczym, tj. jakie warunki panowały w areszcie (powierzchnia celi, liczba osób współosadzonych i charakter przestępstw, o które byli podejrzani, warunki sanitarne), kontakt z obrońcą; [4] praktyki prokuratorów w zakresie zezwalania na kontakty ze światem zewnętrznym, tj. cenzurowanie korespondencji, rozpoznawanie wniosków o kontakt telefoniczny; [5] praktyki służby więziennej w zakresie zezwalania na kontakty ze światem zewnętrznym; [6] wpływ tymczasowego aresztowania na sytuację przedsiębiorstwa, w tym m.in. wysokość obrotów przed i po tymczasowym aresztowaniu, kontakty z kontrahentami, sytuacja kadrowa; [7] wpływ tymczasowego aresztowania na sytuację osobistą, w tym na relacje rodzinne i towarzyskie, zdrowie, majątek osobisty, sytuację zawodową. Scenariusz wywiadu znajduje się w załączniku.

Poza wywiadami z przedsiębiorcami, przeprowadzono również 6 wywiadów z ich obrońcami, skupiając się na postępowaniu w przedmiocie zastosowania tymczasowego aresztowania⁶.

Kolejnym źródłem informacji dotyczącym postępowania karnego, w ramach którego stosowano tymczasowe aresztowanie, były dokumenty ze sprawy. Analizę

⁶ Wywiady z obrońcami zostały przeprowadzone od połowy stycznia do połowy kwietnia 2023 roku przez Bartosza Pilitowskiego, Weronikę Majek i Angelikę Rekowską.

udostępnionych dokumentów przeprowadzono starając się ocenić: [1] sprawność postępowania, w tym czas zatrzymania a etap sprawy, dowody w czasie zastosowania tymczasowego aresztowania a przedmiot postępowania; [2] prawidłowość procedowania w przedmiocie zastosowania tymczasowego aresztowania, w tym analiza uzasadnienia postanowienia sądu pod kątem spełnienia przesłanek do zastosowania tego środka zapobiegawczego i wyjaśnienia, dlaczego inne, nieizolacyjne środki zapobiegawcze nie są wystarczające; [3] przebieg postępowania odwoławczego; [4] wykonywanie przez prokuraturę czynności procesowych wskazanych we wniosku o zastosowanie/przedłużenie tymczasowego aresztowania; [5] powody nieuwzględnienia przez sądy wniosków prokuratorów o przedłużenie tymczasowego aresztowania, postanowienia o uchyleniu TA albo postanowienia o tzw. warunkowym uchyleniu TA, tj. po wpłaceniu wskazanej kwoty tytułem poręczenia majątkowego.

Dokumenty otrzymano od 8 rozmówców, przy czym były one udostępniane w różnym zakresie, w zależności od możliwości ich przedstawienia z uwagi na etap toczącego się w ich sprawie postępowania. W ramach badania przeanalizowano takie dokumenty jak: zarządzenie prokuratora o zatrzymaniu i przymusowym doprowadzeniu, uzasadnienia postanowienia o przedstawieniu zarzutów, protokół przesłuchania w charakterze podejrzanego, wnioski prokuratora o zastosowanie tymczasowego aresztowania, protokół posiedzenia w przedmiocie zastosowania tymczasowego aresztowania, postanowienie o zastosowaniu tymczasowego aresztowania, zażalenie na postanowienie o zastosowaniu tymczasowego aresztowania, postanowienie sądu II instancji w przedmiocie rozpoznania zażalenia na zastosowanie tymczasowego aresztowania, wnioski o przedłużenie stosowania tymczasowego aresztowania, protokół posiedzenia w przedmiocie przedłużenia stosowania tymczasowego aresztowania, postanowienie o przedłużeniu stosowania tymczasowego aresztowania, zażalenie na postanowienie o przedłużeniu stosowania tymczasowego aresztowania, postanowienie sądu II instancji w przedmiocie

rozpoznania zażalenia na przedłużenie stosowania tymczasowego aresztowania, postanowienie prokuratora o odmowie uchylenia tymczasowego aresztowania lub zmianie na inny środek zapobiegawczy, postanowienia sądu w przedmiocie rozpoznania zażalenia postanowienie prokuratora o odmowie uchylenia tymczasowego aresztowania lub zmianie na inny środek zapobiegawczy, akt oskarżenia, wyrok sądu I instancji, kasacja, wyrok w przedmiocie odszkodowania i zadośćuczynienia za niewątpliwie niesłuszne tymczasowe aresztowanie, pozew o odszkodowanie za warunki w areszcie śledczym, protokół przyjęcia poręczenia majątkowego. Wśród udostępnionych materiałów znajdowały się również dokumenty o mniejszym znaczeniu badawczym, jak pisma przesyłające, czy pisma informacyjne.

Wyniki analizy przypadków prezentujemy opisując kolejne zagadnienia. Są one ułożone w kolejności w jakiej doświadczały ich nasi rozmówcy: okoliczności zatrzymania i warunki w pomieszczeniu dla osób zatrzymanych, przesłuchanie przed prokuratorem, przebieg posiedzenia w sprawie zastosowania tymczasowego aresztowania, warunki tymczasowego aresztowania, wpływ tymczasowego aresztowania na sytuację osobistą, zawodową i finansową aresztowanych.

OKOLICZNOŚCI ZATRZYMANIA

Zatrzymanie jest środkiem przymusu przysługującym organom ścigania, które tą czynnością ingerują w podstawowe dobro prawne każdej osoby, jakim jest wolność osobista. Z tego względu procedury związane z wykonaniem zatrzymania podlegają szeregowi regulacji prawnych zawartych zarówno w aktach na szczeblu krajowym, jak i międzynarodowym. Przepisy dotyczące procedury zatrzymania znajdują się przede wszystkim w przepisach kodeksu postępowania karnego, ustawie o Policji oraz aktach wykonawczych do tych ustaw. Ich źródłem są jednak normy wynikające

z Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, a dokładnie z art. 41 pkt 3 i 4⁷. Aby zachowane były wszystkie konstytucyjne standardy ograniczenia wolności osoby zatrzymanej ważne jest, by czynność ta została przeprowadzona w sposób prawidłowy, a osoba zatrzymana znała prawa, jakie jej w związku z tą czynnością przysługują, tj.: - prawo do informacji o przyczynie zatrzymania i do bycia wysłuchanym, - prawo do złożenia lub odmowy złożenia oświadczenia w swojej sprawie, - prawo do niezwłocznego kontaktu z adwokatem lub radcą prawnym i bezpośrednio z nim rozmowy, - prawo do korzystania z bezpłatnej pomocy tłumacza, jeżeli zatrzymany nie zna wystarczająco języka polskiego, - prawo do otrzymania odpisu protokołu zatrzymania, - prawo do zawiadomienia o zatrzymaniu osoby najbliższej lub innej wskazanej osoby, jak również pracodawcy, szkoły, uczelni, dowódcy oraz osoby zarządzającej przedsiębiorstwem zatrzymanego albo przedsiębiorstwem, za które jest on odpowiedzialny, - jeżeli zatrzymany nie jest obywatelem polskim, prawo do kontaktu z urzędem konsularnym lub z przedstawicielstwem dyplomatycznym państwa, którego jest obywatelem, - jeżeli zatrzymany nie posiada żadnego obywatelstwa, prawo do kontaktu z przedstawicielem państwa, w którym zatrzymany mieszka na stałe, - prawo do wniesienia do sądu zażalenia na zatrzymanie w terminie 7 dni od dnia zatrzymania, - prawo do natychmiastowego zwolnienia, jeżeli przyczyny zatrzymania przestały istnieć albo po upływie 48 godzin od chwili zatrzymania, o ile zatrzymany nie zostanie w tym czasie przekazany do sądu z

⁷ 3. Każdy zatrzymany powinien być niezwłocznie i w sposób zrozumiały dla niego poinformowany o przyczynach zatrzymania. Powinien on być w ciągu 48 godzin od chwili zatrzymania przekazany do dyspozycji sądu. Zatrzymanego należy zwolnić, jeżeli w ciągu 24 godzin od przekazania do dyspozycji sądu nie zostanie mu doręczone postanowienie sądu o tymczasowym aresztowaniu wraz z przedstawionymi zarzutami. 4. Każdy pozbawiony wolności powinien być traktowany w sposób humanitarny.

wnioskiem o zastosowanie tymczasowego aresztowania, - prawo dostępu do niezbędnej pomocy medycznej⁸.

Tabela 1: Okoliczności zatrzymania w badanych przypadkach

Nr przypadku	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
Godzina zatrzymania	13:40	10:00	6:00	6:00	*	6:00	6:00	6:00	6:00	6:00	10:40	6:00	przed 6:00	6:00	6:00
Miejsce	praca	dom	dom	dom	*	dom	dom	dom	dom	dom	dom	dom	dom	dom	dom
Użycie broni	b.d.	-	b.d.	+	-	+	+	+	b.d.	-	b.d.	-	+	b.d.	b.d.
Nagrywanie	+	b.d.	b.d.	-	-	b.d.	b.d.	-	b.d.	-	-	+	b.d.	b.d.	+
Upublicznienie wiadomości	+	+	+	+	b.d.	+	+	+	b.d.	+	-	+	+	+	+

* Badany sam stawił się w prokuraturze, która odesłała go na policję w celu dokonania zatrzymania.

Jak widać w tabeli 1, w 13 z 15 przypadków do zatrzymań dochodziło w domu respondentów. Tylko w jednym przypadku zatrzymanie nastąpiło w pobliżu miejsca pracy, lecz po jego dokonaniu udano się do miejsca zamieszkania rozmówcy w celu jego przeszukania. Co istotne, stało się tak mimo że zarzut dotyczył *stricte* działalności posiadanego przedsiębiorstwa. W 12 przypadkach do zatrzymania dochodziło w godzinach porannych, tj. kilka minut po godzinie 6:00, czyli w najwcześniejszej możliwej porze dokonania czynności, jaką dopuszcza ustawodawca w typowych sytuacjach, tj. niedotyczących nagłych wypadków⁹.

⁸ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 3 czerwca 2015 r. w sprawie określenia wzoru pouczenia o uprawnieniach zatrzymanego w postępowaniu karnym (Dz.U.2015.835)

⁹ Art. 221 § 1 k.p.k. Przeszukania zamieszkałych pomieszczeń można dokonać w porze nocnej tylko w wypadkach niecierpiących zwłoki; za porę nocną uważa się czas od godziny 22 do godziny 6.

We wszystkich badanych przypadkach zatrzymanie nastąpiło na podstawie art. 247 k.p.k., a więc na mocy zarządzenia prokuratora o zatrzymaniu i przymusowym doprowadzeniu. W myśl ww. przepisu prokurator może zarządzić zatrzymanie i przymusowe doprowadzenie, jeżeli: 1) zachodzi uzasadniona obawa, że osoba podejrzana lub podejrzany nie stawia się na wezwanie w celu przedstawienia zarzutu i przesłuchania w charakterze podejrzanego (art. 313 § 1) lub wydania nowego postanowienia o przedstawieniu zarzutów i przesłuchania podejrzanego (art. 314) albo przeprowadzenia oględzin, badań lub czynności, o których mowa w art. 74 § 2 lub 3; 2) osoba podejrzana lub podejrzany mogą w inny bezprawny sposób utrudniać postępowanie; 3) zachodzi potrzeba niezwłocznego zastosowania środka zapobiegawczego. Obawy, że podejrzany nie stawi się na wezwanie lub będzie utrudniał postępowanie muszą być uzasadnione, realne i wynikać z materiału dowodowego i okoliczności sprawy, nie zaś być tylko hipotetycznymi założeniami organów ścigania¹⁰. W odniesieniu zaś do przesłanki zatrzymania z uwagi na potrzebę niezwłocznego zastosowania środka zapobiegawczego należy opierać się na realnych okolicznościach uzasadniających konieczność zabezpieczenia prawidłowego biegu procesu karnego, nie zaś domniemywać istnienie tej przesłanki z hipotetycznych założeń związanych ze statusem osoby podejrzanej¹¹.

Z uwagi na okoliczność, iż większość postępowań prowadzonych wobec respondentów opiera się na dowodach z dokumentów, nie sposób uznać, iż ich zatrzymanie było niezbędne do zabezpieczenia prawidłowego toku postępowania. Wręcz przeciwnie, większość z respondentów wskazywała, że gdyby zostali wezwani przez prokuratora na przesłuchanie, dobrowolnie by się na nie stawili. Prowadzi to do

¹⁰ K. Eichstaedt, „Art. 258”, [w:] Świecki D. (red.), *Kodeks postępowania karnego. Komentarz. Tom I. Komentarz aktualizowany*, LEX/el. 2023 [dostęp: 23.04.2023].

¹¹ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 17 listopada 2021 r., sygn. III KK 241/21, LEX nr 3330820

uznania, że organy ścigania bardzo swobodnie podchodzą do rozumienia spełnienia przesłanki „uzasadnionej obawy” z art. 247 k.p.k. Przesłanka ta powinna obiektywnie występować, nie zaś wynikać jedynie z subiektywnego przekonania organów ścigania. Respondenci poddani badaniu przed zastosowaniem tymczasowego aresztowania wiedli ustabilizowane życie, posiadając renomę w środowisku zawodowym. Ich tryb życia często był przewidywalny, relatywnie łatwy do ustalenia, a przyszłe plany (wyjazdy) na ogół publicznie znane. Trudno w takich realiach zgodzić się z uznaniem obiektywnego występowaniem uzasadnionej obawy utrudniania przez nich postępowania skutkującym konieczności dokonania ich zatrzymania.

Zatrzymanie powinno być dokonywane w przypadku obiektywnie występującej przesłanki uzasadnionej obawy, że osoba która ma zostać zatrzymana nie stawi się na wezwanie w celu przeprowadzenia z nią czynności procesowych lub w inny bezprawny sposób będzie utrudniać postępowania. Przesłankę zasadności zatrzymania z uwagi na potrzebę niezwłocznego zastosowania środka zapobiegawczego należy wiązać z koniecznością zabezpieczenia prawidłowego toku postępowania, nie zaś domniemywać jej istnienie z hipotetycznych założeń związanych ze statusem osoby podejrzanej. Badane sprawy pokazują, że ww. przesłanki nie są stosowane w celu, w jakim ustawodawca zamieścił je w przepisach art. 247 k.p.k. i są interpretowane swobodnie przez prokuratorów, nierzadko w oderwaniu od materiału dowodowego i ustaleń faktycznych w konkretnej sprawie. Zatrzymanie z uwagi na wysoką ingerencję w wolność człowieka powinno być prawidłowo i przemyślanie zaplanowane, a następnie tak przeprowadzone, aby w maksymalnym stopniu zagwarantować poszanowanie godności osoby zatrzymanej.

SPOSÓB PRZEPROWADZENIA ZATRZYMANIA, ZACHOWANIE SŁUŻB I UŻYCIĘ BRONI

W 14 z 15 analizowanych spraw funkcjonariusze dokonujący zatrzymania pukali/dzwonili do drzwi mieszkania respondentów i wszystkie czynności związane z zatrzymaniem wykonywane były przez nich bez użycia przemocy, w sposób spokojny. Na taki przebieg czynności wpływało również, jak nie przede wszystkim, zachowanie adresatów zarządzenia prokuratora o zatrzymaniu i przymusowym doprowadzeniu. Pięcioro rozmówców pozytywnie, jak na realia zatrzymania, ocenia zachowanie funkcjonariuszy dokonujących czynności. Obchodzili się oni z szacunkiem wobec zatrzymywanych osób, pozwalali się spakować czy np. zorganizować opiekę na dziećmi. Troje z respondentów zwróciło jednak uwagę na to, że część funkcjonariuszy dokonujących zatrzymania, i nierzadko przeszukania, zachowywała się niestosownie, m.in. czyniąc złośliwe uwagi co do wyposażenia mieszkania, wykazując się arogancją w stosunku do rozmówcy czy podkreślając swoją wyższość w zaistniałej sytuacji. W jednym przypadku doszło do wyłączenia funkcjonariusza z udziału w czynności właśnie z uwagi na jego niestosowne zachowanie wobec zatrzymanego.

W jednym z analizowanych przypadków doszło do zatrzymania przy użyciu siły. Nasz rozmówca poinformował, że w momencie zatrzymania posiadał w domu alarm, który włączał się, gdy ktoś przechodził przez furtkę posesji. W dniu zatrzymania alarm włączył się kilka minut przed godziną 6 i obudził wszystkich domowników. Z obawy o to, że na teren posesji wkroczyli włamywacze, żona respondenta schowała się z dzieckiem w szafie, zaś nasz rozmówca poszedł w stronę drzwi wejściowych sprawdzić, co się dzieje. W tym samym czasie kilku funkcjonariuszy dostało się do sypialni poprzez wybicie szyby, inni wyważyli drzwi od garażu, zaś kolejni weszli drzwiami frontowymi, które otworzył im nasz rozmówca i bez pytania rzucili go na ziemię, a następnie założyli mu na ręce opaski uciskowe. W wyniku tego zdarzenia respondent rozciął łuk brwiowy. W kontekście tego konkretnego przypadku opisane

zachowanie funkcjonariuszy wydaje się nieuzasadnione i zupełnie nieprzystające do okoliczności. Zatrzymanie powinno spełniać warunki legalności – czyli przebiegu z poszanowaniem przepisów prawa, prawidłowości – jego przebiegu i sposobu wykonania oraz proporcjonalności podjętych środków. W tym przypadku te dwie ostatnie zasady zdają się nie być wypełnione w stu procentach. Czynność zatrzymania nie została poprzedzona rozeznaniem co do warunków i trybu życia zatrzymanego. Ponadto, jak wynika z informacji przekazanych przez rozmówcę, funkcjonariusze dokonujący zatrzymania posługiwali się bronią długą, mimo że nie przemawiały za tym ani charakter zarzucanego czynu, ani okoliczności osobiste respondenta – gdyż ten nigdy broni nie posiadał. To kolejny przykład by sądzić, że organy ścigania nie przedsięwzięły czynności w celu prawidłowego przygotowania się do zatrzymania. Z kolei inny z naszych rozmówców od lat posiadał pozwolenie na broń sportową, którą miał w domu, a mimo to funkcjonariusze dokonujący zatrzymania nie prowadzili tej czynności w oparciu o procedury wymagane w przypadku posiadania broni przez osobę zatrzymaną dopóki sam respondent ich o tym nie poinformował. Powyższe pozwala stwierdzić, że czynność zatrzymania nie zawsze jest poprzedzona odpowiednim rozeznaniem co do osoby, która ma zostać zatrzymana, jak i warunków panujących w miejscu zatrzymania.

Zatrzymanie, jak również często łączące się z nim przeszukanie mieszkania, mocno ingerują w sferę wolności człowieka. Przy tym dodatkowo dochodzi do tzw. „nierówności stron”, bowiem organy ścigania posiadają o wiele większy zakres praw związanych z moderowaniem przebiegu tych czynności. W związku z tym organy ścigania zobowiązane są w swych działaniach do przestrzegania podstawowego prawa osoby zatrzymanej, jakim jest prawo do humanitarnego traktowania, czyli m.in. poszanowania jego godności. Zatrzymanie powinno być przeprowadzone przy użyciu środków i technik odpowiednich do konkretnych okoliczności. W celu prawidłowego przeprowadzenia zatrzymania organy dokonujące tej czynności powinny uprzednio przedsięwziąć czynności operacyjne

zmierzające do ustalenia trybu życia osoby zatrzymanej oraz innych kwestii warunkujących sposób przeprowadzenia tej czynności, jak m.in. okoliczność posiadania broni, czy ustalenie osób wspólnie zamieszkujących, które mogą być świadkami zatrzymania (szczególnie dzieci), a następnie zaplanować czynności i przedsięwziąć środki proporcjonalne do ustalonych okoliczności. Analiza badanych spraw nie pozwala uznać, aby organy ścigania podejmowały jakiegokolwiek czynności zmierzające do prawidłowego i racjonalnego przygotowania i przeprowadzenia czynności zatrzymania.

UPUBLICZNIENIE W MEDIACH WIADOMOŚCI O ZATRZYMANIU A ZASADA DOMNIEMANIA NIEWINNOŚCI

O godności w kontekście zatrzymania możemy mówić również w odniesieniu do upubliczniania wiadomości z jego przebiegu. W trzynastu z analizowanych przypadków informacje o zatrzymaniu naszych rozmówców były podawane w mediach dość szybko po rozpoczęciu czynności. Przy jednym z opisywanych zatrzymań już podczas przeszukania miejsca pracy obecni byli przedstawiciele mediów, co wpływało krępująco na zatrzymanego. W innym przypadku informacja o zatrzymaniu respondenta pojawiła kilka minut po jego dokonaniu, zarówno w mediach społecznościowych służb przeprowadzających zatrzymanie, jak i w mediach ogólnopolskich, które wypuściły wcześniej przygotowany filmik z inscenizacją zatrzymania rozmówcy przed domem i przy użyciu siły, kiedy w rzeczywistości cała procedura przebiegała spokojnie, bez konieczności sięgania przez funkcjonariuszy po środki przymusu bezpośredniego. Inszenizacja ta była w takim stopniu przygotowania, że bliscy znajomi rozmówcy byli przekonani, że oglądają prawdziwe zdarzenia sprzed jego domu. Te sytuacje pozwalają sądzić, że media stosunkowo szybko dowiadywały się o zatrzymaniu, a czasami wiedziały o tym zanim faktycznie do niego doszło.

Takie zachowanie mediów, jak i inne okoliczności sprawy, o których piszemy dalej, pozwalają sądzić, że jednym z aspektów wzmiankowanych zatrzymań były kwestie polityczne. 9 z 15 rozmówców jest przedstawicielami średnich i dużych przedsiębiorstw, a ich aresztowania były ogłaszane przez media jako powiązane z aferami ogólnopolskimi. Zwrócić należy przy tym uwagę, że wiele z komunikatów medialnych miało pejoratywny wydźwięk, zawierały bowiem osąd co do sprawstwa zatrzymanego, czyli osoby, której jeszcze nie przedstawiono zarzutów. Przypomnieć w tym miejscu należy, że jedną z głównych zasad polskiego procesu karnego jest zasada domniemania niewinności. O winie danej osoby można więc mówić dopiero po prawomocnym uznaniu ją za taką przez sąd. W Polsce domniemanie niewinności zdaje się mieć jedynie formalny charakter, w praktyce zaś jego przestrzeganie jest iluzoryczne.

Zatrzymanie powinno być przeprowadzone z poszanowaniem godności osoby zatrzymanej wyrażającym się również w nie narażaniu jej oraz jej najbliższych na niepotrzebny i nieuzasadniony uszczerbek, czy utratę godności w oczach opinii publicznej, szczególnie gdy dochodzi do zatrzymań na oczach przedstawicieli prasy czy mediów, a tym samym całego społeczeństwa.

W analizowanych sprawach nie ma wątpliwości co do tego, że już sam fakt zatrzymania wpłynął negatywnie na postrzeganie rozmówców zarówno przez środowisko zawodowe, jak i osoby najbliższe. Organy ścigania, jak i media powinny w swoich komunikatach przedstawiać rzetelne informacje dotyczące m.in. powodów zatrzymania, czy okoliczności prowadzonej sprawy, aby nie naruszyć fundamentalnej zasady procesu karnego jakim jest domniemanie niewinności.

FIKCJA POUCZEŃ O PRAWACH ZATRZYMANEGO

Aby zatrzymanie następowało z poszanowaniem praw osoby, której wolność jest ograniczana, koniecznym jest, aby znała ona prawa, jakie w związku z zatrzymaniem

jej przysługują. Zgodnie z art. 41 ust. 3 Konstytucji każdy zatrzymany powinien być poinformowany o przyczynach zatrzymania niezwłocznie i w sposób dla niego zrozumiały. Zatem organy ścigania dokonujące zatrzymania mają obowiązek niezwłocznie poinformować zatrzymanego o przyczynach zatrzymania oraz przysługujących mu prawach, tj. prawa do: 1) żądania niezwłocznego kontaktu z adwokatem lub radcą prawnym i bezpośredniej z nim rozmowy; 2) skorzystania z bezpłatnej pomocy tłumacza, jeżeli nie włada w wystarczającym stopniu językiem polskim; 3) otrzymania odpisu protokołu zatrzymania; 4) dostępu do pierwszej pomocy medycznej; 5) złożenia oświadczenia w związku z zatrzymaniem czy odmowy złożenia oświadczenia; 6) złożenia zażalenia do sądu na zatrzymanie w terminie 7 dni od dnia zatrzymania; 7) żądania bezzwłocznego zawiadomienia o fakcie zatrzymania osoby najbliższej dla zatrzymanego bądź innej osoby wskazanej przez zatrzymanego. Organy ścigania powinny także poinformować o czasie, na jaki dana osoba może zostać zatrzymana.

Udzielenie osobie zatrzymanej informacji o przysługujących jej prawach jest obowiązkiem organów ścigania, jednakże wykonanie tego obowiązku sprowadza się w praktyce do wręczenia osobie zatrzymanej pouczeń w formie pisemnej zawierającej konkretne przepisy ustawy, bez szczegółowego wyjaśnienia ich znaczenia. W przeprowadzonych wywiadach żaden z rozmówców nie potwierdził, aby zatrzymujący go funkcjonariusze informowali ustnie o przysługujących prawach, wszyscy otrzymali pouczenia jedynie na piśmie. Stres związany z zatrzymaniem oraz pozycja zatrzymanego w stosunku do funkcjonariuszy dokonujących czynności sprawiają, że niejednokrotnie oświadczenie o pouczeniu o przysługujących zatrzymanemu uprawnieniach jest przez niego podpisywane bez faktycznego zrozumienia, czyniąc powyższy obowiązek organów ścigania całkowicie iluzorycznym.

Głównym obowiązkiem organów ścigania podczas zatrzymania jest pouczenie osoby zatrzymanej o przysługujących jej prawach i spoczywających na niej obowiązkach. Żeby obowiązek ten został spełniony nie wystarczy przedstawienie osobie zatrzymanej pouczeń na piśmie. Organ dokonujący zatrzymania powinien upewnić się co do tego, że osoba zatrzymana rozumie swoje prawa, a w braku takiej pewności dostosować formę przekazu pouczeń do poziomu znajomości prawa przez osobę zatrzymywaną. Zatrzymanie jest nierzadko sytuacją szokującą dla zatrzymywanego i wywołującą silne emocje, w związku z czym organy dokonujące tej czynności powinny jeszcze bardziej skupić się na prawidłowym pouczeniu o przysługujących prawach.

WARUNKI W POMIESZCZENIACH DLA OSÓB ZATRZYMANYCH

Pomieszczenie w jednostce organizacyjnej Policji przeznaczone dla osób zatrzymanych lub doprowadzonych w celu wytrzeźwienia (PDOZ), lokalizuje się w kondygnacji parterowej lub wyższej budynku. Pomieszczenie to może znajdować się także w suterenie w przypadku zapewnienia oświetlenia naturalnego i wyposażenia w izolację przeciwwilgociową¹².

Ci z rozmówców, którzy w swojej sprawie przebywali w PDOZ, w sposób zbieżny – jednoznacznie negatywne – oceniali warunki jakie w nich panowały. W większości wydzielone pomieszczenia znajdowały się w piwnicach bez okien, bez dostępu do światła naturalnego i świeżego powietrza oraz miały bardzo małą powierzchnię. Jeden z respondentów opisał wielkość pomieszczenia, w którym był przetrzymywany jako

¹² § 2 rozporządzenia Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 4 czerwca 2012 r. w sprawie pomieszczeń przeznaczonych dla osób zatrzymanych lub doprowadzonych w celu wytrzeźwienia, pokoi przejściowych, tymczasowych pomieszczeń przejściowych i policyjnych izb dziecka, regulaminu pobytu w tych pomieszczeniach, pokojach i izbach oraz sposobu postępowania z zapisami obrazu z tych pomieszczeń, pokoi i izb, Dz.U.2012.638, t.j. z 6 czerwca 2012 r.

„klaustrofobiczną”. Poza powierzchnią, respondenci skarżyli się, że w pomieszczeniach tych panował chłód, były zawilgocone, a na ścianach widoczny był grzyb lub pleśń. Dodatkowo cały czas paliło się w nich światło, nawet w nocy. Nie spełniały one zatem wymagań przewidzianych w ww. rozporządzeniu.

Według relacji respondentów w pomieszczeniach tych było bardzo brudno, jakby nikt w nich nigdy nie sprzątał. Najczęściej funkcję posłań pełniły betonowe podesty lub metalowe prycze wmurowane w ścianę. W jednym przypadku nie było w ogóle łóżka, a jedynie cienki materac. Zatrzymane osoby otrzymywały poduszkę i koc, bez pościeli. Troje respondentów zwróciło uwagę na to, że na podłodze lub materacach widać było zaschnięte plamy moczu, krwi, wymiocin oraz rozmazane ślady po przecieraniu mopem.

Kolejną dolegliwością związaną z przebywaniem w PDOZ był brak swobodnego dostępu do ubikacji. Zazwyczaj toaleta znajdowała się poza pomieszczeniem i w celu skorzystania z niej trzeba było przywołać strażnika. Różny przy tym bym sposób komunikowania – albo przy użyciu przycisku, albo też uderzając w drzwi pomieszczenia, by strażnik z drugiej strony usłyszał to swoiste „przywołanie”, co jednego z respondentów powstrzymało od ubiegania się o potrzebę skorzystania z toalety. Inna z osób czekała 3 godziny od zawiadomienia strażnika o potrzebie do skorzystania z toalety.

Niektórzy rozmówcy spędzali w PDOZ kilka godzin, inni zaś nawet dobę, natomiast jedna z osób wróciła do tego pomieszczenia już po wydaniu postanowienia o zastosowaniu tymczasowego aresztowania z uwagi na problemy ze skompletowaniem dokumentacji potrzebnej do przyjęcia w areszcie śledczym. Zauważyć należy, że w PDOZ nie zawsze przebywa się samemu, często są to pomieszczenia dwuosobowe, przy czym umieszcza się w nich nie tylko zatrzymanych procesowo, ale również osoby zatrzymane np. do wytrzeźwienia. Jeden z respondentów przebywał w PDOZ z osobą w kryzysie bezdomności, od której

przeszły na niego pchły i wszy. Większość z pytanych była zgodna co do tego, że w pomieszczeniach tych poza brudem wyczuwalny był nieprzyjemny zapach, który w jednym z analizowanych przypadków wzbudzał silne mdłości. Inny rozmówca poinformował, że podczas umieszczania w PDOZ urągano jego godności. Strażnicy kazali mu się rozebrać, kucać nago i chodzić bez ubrań po korytarzu, co było bezsprzecznie niedopuszczalne.

Zgodnie z ustawą o Policji: „Policjanci w toku wykonywania czynności służbowych mają obowiązek respektowania godności ludzkiej oraz przestrzegania i ochrony praw człowieka”¹³. Bardzo ważnym jest, aby policjanci mający kontakt z osobami pozbawionymi wolności przestrzegali zakazu stosowania tortur oraz niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karania, gdyż ma on charakter bezwzględny i nie przewiduje żadnych wyłączeń dotyczących jego stosowania. Odnosi się to szczególnie do postępowania wobec osób zatrzymanych i umieszczonych w PDOZ. Niestety coraz częściej w mediach podawane są informacje dotyczące przypadków łamania przez funkcjonariuszy powyższego zakazu. Helsińska Fundacja Praw Człowieka informuje o powtarzających się nieprawidłowościach, które rejestruje w ramach swojego monitoringu. W ostatnich latach także media donosiły o przypadkach, w których funkcjonariusze Policji przekroczyli swoje uprawnienia, jak chociażby w sprawie śmierci Igora Stachowiaka, który w 2016 r. zmarł po użyciu wobec niego paralizatora podczas policyjnej interwencji¹⁴.

Pomieszczenia dla Osób Zatrzymanych nie zawsze spełniają minimalne wymogi stawiane im przez ustawodawcę (np. w zakresie posiadania dostępu do naturalnego

¹³ Art. 14 pkt 3 ustawy z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji (Dz.U.2023.171, t.j. z dnia 24 stycznia 2023 r.).

¹⁴ „Brutalność Policji. Interwencje Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka”, <https://hfhf.pl/aktualnosci/brutalnosc-policji-interwencje-helsinskiej-fundacji-praw-czlowieka,l:52100452> [dostęp: 23.04.2023].

światła, czy warunków sanitarnych), co uznać należy za uwłaczanie godności człowieka. Ponadto osoby zatrzymane w celu rozpoznania wniosku o zastosowanie tymczasowego aresztowania często przebywają w PDOZ razem z osobami zatrzymanymi w celu wytrzeźwienia, co jest dopuszczalne, jednakże z uwagi na sytuację tych dwóch grup osób nie powinno mieć miejsca. W miarę możliwości należy tak rozplanować lokalizację PDOZ, aby odizolować osoby zatrzymane w celu rozpoznania wniosku o tymczasowe aresztowanie od osób zatrzymanych z innych powodów, np. do wytrzeźwienia.

PRZESŁUCHANIE PRZED PROKURATOREM

UZASADNIENIE ROLI PROCESOWEJ PODEJRZANEGO I POUCZENIE O PRZYSŁUGUJĄCYCH PRAWACH I OBOWIĄZKACH

Celem zatrzymania badanych osób było ich doprowadzenie do prokuratury, ogłoszenie zarzutów i przesłuchanie w charakterze podejrzanych. Jak widać w tabeli 2, większość, bo 9 z 15 badanych osób, przed zatrzymaniem i doprowadzeniem do prokuratury nie posiadała wcześniej informacji o toczącym się postępowaniu karnym. Dopiero po przedstawieniu zarzutu respondenci dowiadywali się o toczącym się postępowaniu i tym, że prokuratura przypisuje im popełnienie czynu zabronionego.

Tabela 2: Okoliczności przesłuchania w prokuraturze w badanych przypadkach

Nr przypadku	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
Aresztowany wiedział wcześniej o prowadzonej sprawie	-	+	+	b.d.	-	-	-	-	-	-	-	+	-	b.d.	+
W przesłuchaniu brał udział obrońca	+	+	+	+	-	+	+	+	b.d.	+	+	+	-	+	+

W tym miejscu wskazać należy, że w toku przesłuchania, w trakcie którego ogłaszane zostają zarzuty i tym samym zmienia się jej status procesowy, na organie procesowym – tu prokuratorze – ciąży szczególny obowiązek prawidłowego pouczenia o prawach

i obowiązkach przysługujących takiej osobie jako podejrzanemu, a dalej jako osobie tymczasowo aresztowanej – o ile prokurator zdecyduje się z takim wnioskiem wystąpić do sądu¹⁵. Podobnie jak w przypadku zatrzymania, w analizowanych sprawach pouczenia naszych rozmówców sprowadzały się do odczytania przez prokuratora przepisów, z których prawa te wynikają albo do wręczenie ich na piśmie, bez dodatkowego objaśnienia. Należy przy tym wskazać, że pouczenia to *de facto* zbiór przepisów prawa, napisanych specyficznym, prawniczym językiem, którego zrozumienie dla osoby bez wykształcenia prawnego często nastęrcza problemów. Co prawda od kilku lat wzór pouczeń został zmieniony w ten sposób, że nie odnosi się on do osoby trzeciej, jak „Podejrzany ma prawo do (...)”, lecz jest skierowany wprost do osoby, która te pouczenia otrzymuje: „Podczas przesłuchania możesz składać wyjaśnienia lub odmówić składania wyjaśnień (...)”¹⁶. Mimo tej zmiany prawidłowe zrozumienie rzeczywistego znaczenia przepisów nie jest rzeczą łatwą. Stąd też ważnym jest, aby organy procesowe prawidłowo wypełniały swoje obowiązki, tj. w sposób zrozumiały przedstawiły osobie podejrzananej jej prawa i powinności. W badanych sprawach tego elementu zabrakło. Co prawda w przesłuchaniach 12 z 15 respondentów brali udział ich obrońcy (patrz: tabela 2), jednakże sam fakt obecności

¹⁵ Art. 300 § 1 k.p.k. „Przed pierwszym przesłuchaniem należy pouczyć podejrzanego o jego uprawnieniach: do składania wyjaśnień, do odmowy składania wyjaśnień lub odmowy odpowiedzi na pytania, do informacji o treści zarzutów i ich zmianach, do składania wniosków o dokonanie czynności śledztwa lub dochodzenia, do korzystania z pomocy obrońcy, w tym do wystąpienia o obrońcę z urzędu w wypadku określonym w art. 78 oraz o treści art. 338b, do końcowego zaznajomienia z materiałami postępowania przygotowawczego, jak również o uprawnieniach określonych w art. 23a § 1, art. 72 § 1, art. 156 § 5 i 5a, art. 301, art. 335, art. 338a i art. 387 oraz o obowiązkach i konsekwencjach wskazanych w art. 74, art. 75, art. 133 § 2, art. 138 i art. 139. Pouczenie należy wręczyć podejrzanemu na piśmie; podejrzany otrzymanie pouczenia potwierdza podpisem”.

¹⁶ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 14 września 2020 r. w sprawie określenia wzoru pouczenia o uprawnieniach i obowiązkach podejrzanego w postępowaniu karnym (Dz.U.2020.1618). Wzory pouczeń dla podejrzanego dostępne są także na stronie Prokuratury Krajowej <https://www.gov.pl/web/prokuratura-krajowa/pouczenie-o-uprawnieniach-i-obowiazkach-podejrzanego-w-postepowaniu-karnym>.

obrońcy nie zwalnia prokuratora od prawidłowego wykonania swoich obowiązków, o czym informowali nas respondenci.

Kolejnym kwestią jest uzasadnienie przez prokuratora postanowienia o przedstawieniu zarzutów. Podejrzany ma prawo zrozumieć powody stojące za przyznaniem mu takiego statusu procesowego. Prokurator prowadzący przesłuchanie powinien należycie uzasadnić powody przedstawienia podejrzanemu zarzutów wskazując na ustalone do tej pory, konkretne okoliczności faktyczne sprawy i dowody, na podstawie których je ustalono. Powszechną zaś jest praktyka uzasadniania postanowienia o przedstawieniu zarzutów z powoływaniem się jedynie ogólnie na dokonane ustalenia faktyczne i przeprowadzone dowody, bez wskazywania konkretnych realiów rozpoznawanej sprawy. Obrończyni jednego z respondentów badania w wywiadzie poinformowała, że na wniosek o podanie ustnego uzasadnienia usłyszała od prokuratora jednozdaniową formułkę o tym, że materiał dowodowy w sprawie dostatecznie uzasadnia prawdopodobieństwo popełnienia czynu przez podejrzanego. Z otrzymanego później pisemnego uzasadnienia wynikało, że postanowienie o przedstawieniu zarzutów oparto m.in. na zeznaniach świadków przesłuchanych dopiero kilka dni po przedstawieniu zarzutów. Taka sytuacja nigdy nie powinna mieć miejsca i jest kategorycznie niedopuszczalne uzasadnianie jakiegokolwiek decyzji procesowej w oparciu o dowody przeprowadzone po jej podjęciu.

Przesłuchanie, po którym prokurator podejmuje decyzję co do zasadności skierowania do sądu wniosku o zastosowanie tymczasowego aresztowania wobec podejrzanego powinno spełniać nie tylko wymogi formalne wskazane przez ustawodawcę, ale realnie wypełniać swoje zadania. W szczególności prokuratorzy powinni kłaść większy nacisk na prawidłowe pouczenie podejrzanego o przysługujących mu prawach i ciążących na nim obowiązkach, niezależnie od tego czy w przesłuchaniu bierze udział obrońca. Ponadto samo postanowienie o

przedstawieniu zarzutów powinno być przez prokuratorów należycie uzasadnione, z powołaniem się na konkretne okoliczności i dowody uzasadniające ich przedstawienia. Odnosnie zaś dowodów należy powoływać tylko te, które zostały przeprowadzone przed postawieniem zarzutów, niedopuszczalne jest zaś wskazywanie dowodów uzasadniających postawienie osoby w pozycji podejrzanego, które zostały przeprowadzone już po wydaniu postanowienia.

ZACHOWANIE PROKURATORÓW PODCZAS PRZESŁUCHAŃ

Poza brakami w kwestii pouczeń ważną kwestią, na którą zwracali uwagę respondenci, było zachowanie prokuratora. Prokurator powinien w służbie i poza służbą strzec powagi sprawowanego urzędu i unikać wszystkiego, co mogłoby przynieść ujmę godności prokuratora lub osłabiać zaufanie do jego bezstronności¹⁷. Tylko 1 z 15 badanych osób poinformowała, że zachowanie prokuratora podczas przesłuchania poprzedzającego złożenie wniosku o zastosowanie tymczasowego aresztowania było prawidłowe, bez żadnych sugestii co do treści zeznań czy konieczności przyznania się do winy w celu uniknięcia umieszczenia w areszcie. Pozostali respondenci mieli zastrzeżenia do przebiegu przesłuchania.

Z relacji 7 respondentów wynika, że podczas przesłuchania prokurator manifestował swoją wyższość nad, już wówczas, podejrzanym. Z relacji tych wynikało również, że prokurator miał swoje zdanie na temat przebiegu czynu stanowiącego przedmiot przedstawionego zarzutu i wyjaśnienia podejrzanego interpretował w sposób odpowiadający jego wersji zdarzenia, nierzadko opacznie rozumiejąc sens otrzymywanych od podejrzanego wyjaśnień. Taka postawa świadczy o nieprzestrzeganiu przez prokuratorów zasady obiektywizmu, która nakazuje

¹⁷ Art. 96 § 2 ustawy z dnia 28 stycznia 2016 r. Prawo o prokuraturze (Dz.U.2022.1247 t.j. z dnia 13 czerwca 2022 r.).

organom procesowym badać oraz uwzględniać okoliczności przemawiające zarówno na korzyść, jak i na niekorzyść oskarżonego (również podejrzanego) – art. 4 k.p.k. W świetle art. 6 ustawy Prawo o prokuraturze prokurator jest obowiązany do podejmowania działań określonych w ustawach, kierując się zasadą bezstronności i równego traktowania wszystkich obywateli. Zasada ta zakazuje prokuratorowi kierunkowego nastawienia do materiału dowodowego. Analiza spraw objętych badaniem pozwala uznać, że zasada obiektywizmu jest w wielu sytuacjach pomijana.

W trzech analizowanych przypadkach dochodziło do kierowania przez prokuratorów niestosownych komentarzy w stylu „Tak pan pogrywa? Wiemy, że to pan”. Czy też do prześmiewczego i ironicznego komentowania treści składanych wyjaśnień. Jeden z rozmówców zwrócił uwagę na to, że prokurator był bardzo arogancki, nerwowy, wciąż komentował i wyśmiewał jego wyjaśnienia, a nawet zwrócił się do respondenta słowami „gościu nie podskakuj, mamy cię”. Rozmówca nawet w czasie trwania wywiadu wyrażał słowa zaskoczenia, że w XXI wieku osoba piastująca wysokie stanowisko może tak się zachowywać. W jednym z badanych przypadków prokurator podczas przesłuchania puszczał głośno muzykę heavy metalową. Rozmówca nie mógł się skupić na tym, co ma wyjaśniać. Dopiero po kilku prośbach obrońcy o jej wyłączenie, jedynie nieco ją ściszył. Można takie zachowanie (rozpraszenie głośną, intensywną muzyką) uznać za próbę wpływania na składanie wyjaśnień przez podejrzanego, a co najmniej za ich utrudnianie.

Zgodnie z zasadami etyki pracy w kontaktach z uczestnikami postępowania prokurator powinien zachowywać godną postawę oraz stosowny dystans, być uprzejmym, cierpliwym i stanowczym, a także wymagać od tych osób właściwego

zachowania¹⁸. Zatem przesłuchanie, szczególnie w ramach doprowadzenia, które często kończy się skierowaniem do sądu wniosku o zastosowanie tymczasowego aresztowania, powinno być przeprowadzone w taki sposób, aby wszystkie osoby biorące w nim udział czuły się swobodnie, a podejrzany mógł w nieskrępowany oraz spokojny sposób składać wyjaśnienia.

Trzech rozmówców odebrało od prokuratora komunikaty, że jeżeli przyznają się do popełnienia zarzucanych im przestępstw lub złożą zeznania obciążające inne osoby – podejrzane w tej samej lub innej sprawie – unikną tymczasowego aresztowania lub otrzymają łagodniejszy wymiar kary. Z relacji tych respondentów wynika, że niekiedy sugestie te były wprost wyrażane przez prokuratora, a czasem można je było wywnioskować z pytań zadawanych podczas przesłuchania.

W analizowanych sprawach, powtarzały się informacje o tym, że przesłuchanie i przygotowanie wniosku o zastosowanie tymczasowego aresztowania powierzano osobom młodym, często delegowanym z innej prokuratury. Zwracali na to uwagę szczególnie respondenci w sprawach, gdzie zarzut dotyczył popełnienia przestępstw gospodarczych ze skutkiem w postaci znacznej lub wielkiej szkody. Niezależnie od wieku, zdaniem wielu naszych rozmówców prokuratorzy nie rozumieli samego przedmiotu prowadzonego postępowania i stawianych zarzutów. Nierzadko mylili pojęcia ekonomiczne, co w istotny sposób wpływało na uznanie, czy podejrzany w ogóle miał możliwość swoim działaniem wypełnić znamiona przestępstwa. Jeden z respondentów zaznaczył, że prokurator miał kartkę z kilkunastoma zapisanymi pytaniami, a zadał tylko dwa, gdyż nie rozumiał wyjaśnień i zapytań ze strony podejrzanego.

¹⁸ Zbiór Zasad Etyki Zawodowej Prokuratorów będący załącznikiem do uchwały Krajowej Rady Prokuratorów Przy Prokuratorze Generalnym z dnia 12 grudnia 2017 r.

Z uwagi na doniosłość procesową przesłuchania przed prokuratorem, którego wynik powinien determinować decyzję o skierowaniu wniosku o zastosowanie tymczasowego aresztowania, powinno ono być przeprowadzone z zachowaniem wszelkich standardów – zarówno ustawowych, jak i etycznych. Prokuratorzy dokonujący przesłuchania powinni być zapoznani ze sprawą i rozumieć jej przedmiot oraz unikać w trakcie samej czynności zachowań nieliczących z powagą wykonywanego zawodu. Skierowanie do wykonywania czynności po zatrzymaniu prokuratorów pozbawionych odpowiednich kompetencji rodziło u osób podejrzanych i ich obrońców przekonanie, że urzędu prokuratorskiego nie interesowała treść wyjaśnień i pozostawały one bez wpływu na decyzję o złożeniu wniosku o tymczasowe aresztowanie.

UZASADNIENIE WNIOSKU O TYMCZASOWE ARESZTOWANIE

W polskim procesie karnym ustawodawca przyznał prokuratorowi możliwość samodzielnego stosowania wobec podejrzanego jedynie środków zapobiegawczych o charakterze wolnościowym. Decyzja o zastosowaniu tymczasowego aresztowania należy zaś wyłącznie do sądu. Prokurator we wniosku o zastosowanie tymczasowego aresztowania musi wykazać, że zabezpieczenie prawidłowego toku postępowania może nastąpić jedynie poprzez zastosowanie wobec podejrzanego tego środka i uzasadnić, dlaczego nieizolacyjnie środki zapobiegawcze nie są ku temu wystarczające. Wskazania prokuratora powinny wynikać z obiektywnie występującego ryzyka zagrożenia toku postępowania, nie zaś być jedynie jego subiektywnym przekonaniem. Wymaganie to jest tym bardziej uzasadnione, że kierowanie przez prokuratorów wniosków o zastosowanie tymczasowego aresztowania nie zawsze podyktowane jest li tylko potrzebą zabezpieczenia prawidłowego toku postępowania, ale nierzadko również w celach wydobywczych, tj. wymuszenia przyznania się podejrzanego do popełnienia zarzucanego mu czynu, czy ujawnienia ewentualnych osób z nim współdziałających. Nie trudno też przyjąć,

że prowadzenie postępowania, gdzie podejrzany przebywa w areszcie śledczym, jest „wygodniejsze” dla prokuratora, który dzięki temu może w łatwiejszy sposób kontrolować przebieg postępowania. By uniknąć takich zarzutów należy nałożyć jeszcze większy nacisk na treść uzasadnienia wniosku o zastosowanie tymczasowego aresztowania i wykazywać w nim konkretne dowody i okoliczności przemawiające za koniecznością i zasadnością zastosowania tego środka. Zgodnie z przepisem art. 250 § 2a k.p.k. „we wniosku o zastosowanie tymczasowego aresztowania wymienia się dowody wskazujące na duże prawdopodobieństwo, że oskarżony popełnił przestępstwo, okoliczności przemawiające za istnieniem zagrożeń dla prawidłowego toku postępowania lub możliwości popełnienia przez oskarżonego nowego, ciężkiego przestępstwa oraz określonej podstawy stosowania tego środka zapobiegawczego i konieczności jego stosowania”.

Z informacji uzyskanych podczas wywiadów, jak i z treści udostępnionych wniosków o zastosowanie tymczasowego aresztowania wynika, że wnioski prokuratora nie zawsze spełniają wymagania stawiane im przez ustawodawcę w ww. przepisie. Nie wystarcza bowiem opisanie we wniosku stanu faktycznego ustalonego w sprawie i wymienienie przeprowadzonych dotychczas dowodów. Prokurator powinien powołać się we wniosku na konkretne fakty i okoliczności wykazujące istnienie przesłanek do zastosowania tymczasowego aresztowania, przy czym powinny one być wskazane poprzez odesłanie do konkretnych akt postępowania przygotowawczego. Nie wystarcza jednak samo ogólne przywołanie źródeł, czy środków dowodowych, konieczne jest zaś wskazanie, jakie informacje z nich wynikające wskazują na zamiar podjęcia przez podejrzanego czynności, które mogą realnie wpłynąć na utrudnianie prawidłowego toku postępowania przygotowawczego. Dla zobrazowania, nie wystarczy wskazanie przez prokuratora, że za zasadnością zastosowania wobec podejrzanego tymczasowego aresztowania przemawiają okoliczności wynikające z np. protokołu przesłuchania konkretnej osoby, protokołu przeszukania, czy opinii biegłych. Koniecznym jest tu wskazanie

konkretnych informacji wynikających z tych dowodów. Jest to szczególnie ważne przede wszystkim w rozbudowanych dowodowo sprawach, jakimi są m.in. sprawy gospodarcze.

W trakcie rozpoznawania wniosku o zastosowanie tymczasowego aresztowania akta postępowania przygotowawczego w sprawie gospodarczej mieszczą się nierzadko w kilkudziesięciu lub kilkuset tomach. Sąd zaś ma ograniczoną ilość czasu na zapoznanie się z aktami i podjęcie decyzji o zastosowaniu tymczasowego aresztowania. W związku z tym istotne jest konkretne wskazanie przez prokuratora jakie informacje wynikające np. z kilkunastostronicowego protokołu przesłuchania konkretnej osoby są istotne dla żądania zastosowania wobec podejrzanego tymczasowego aresztowania, kiedy to w protokołach przesłuchań poruszanych może być wiele różnych kwestii związanych z prowadzonym postępowaniem. W jednej ze spraw mieliśmy do czynienia z sytuacją, kiedy prokurator przedstawił osobno opis sprawy, a w kolejnym akapicie wymienił wszystkie dotychczas przeprowadzone dowody. Trudno w takiej sytuacji uznać, że prawidłowo zastosowano się do dyspozycji art. 250 § 2a k.p.k.

Bardzo często wnioski prokuratora o zastosowanie tymczasowego aresztowania są napisane dość ogólnie, w większości w oderwaniu od osoby, której dotyczą. Większość wniosku to przywołanie podstaw prawnych zastosowania tymczasowego aresztowania najczęściej z krótkim, ogólnym sformułowaniem, że w tej sprawie mamy do czynienia z występowaniem te przesłanki. Ponadto przeprowadzone dowody i oparty na nich stan faktyczny, które mają uzasadniać wniosek, są jedynie wymienione, rzadko zaś możemy zauważyć dokonanie przez prokuratora analizy treści przeprowadzonych dowodów i ich subsumpcji w okolicznościach konkretnej sprawy. Prokurator we wniosku powinien wskazać konkretne informacje wynikające z przeprowadzonych dowodów i uzasadnić ich prawidłową ocenę, na mocy której przyznano im walor wiarygodności, a tym

samym prawidłowo ustalono stan faktyczny w sprawie. Dopiero takie postępowanie, czyli indywidualizacja sytuacji procesowej podejrzanego, powinna stanowić treść prawidłowo przygotowanego wniosku o zastosowanie tymczasowego aresztowania.

WYKORZYSTANIE INSTYTUCJI „MAŁEGO ŚWIADKA KORONNEGO”

Jednym ze źródeł dowodowych, na którym prokuratorzy opierają wnioski o zastosowanie tymczasowego aresztowania jest dowód z zeznań tzw. „małego świadka koronnego”. Określa się w ten sposób osoby, które zeznają przeciw innym osobom licząc na skorzystanie z dobrodziejstwa nadzwyczajnego złagodzenia kary opisanego w art. 60 § 3 kodeksu karnego. Założenia wprowadzenia w życie tej instytucji były słuszne, bowiem miały zachęcać osoby działające w ramach zorganizowanej grupy przestępczej do jej rozbicia i wydania pozostałych członków organom wymiaru sprawiedliwości, w zamian za nadzwyczajne złagodzenie kary w swojej sprawie. Doświadczenie pokazuje jednak, że instytucja ta stanowi także zagrożenie dla osób niewinnych, ponieważ może być wykorzystywana przez przestępców do uzyskania łagodniejszego wyroku nie poprzez wydanie swoich współników, ale poprzez pomówienie kogoś innego. Wynika to z tego, że przepis dotyczący „małego świadka karnego” jest jedynym przepisem karnym, który nakazuje sądowi zastosowanie nadzwyczajnego złagodzenia kary, czyli wymierzeniu jej w wysokości niższej niż dolna granica ustawowego zagrożenia przewidzianego za dany czyn lub na wymierzeniu kary łagodniejszego rodzaju.

Dwóm z naszych rozmówców przedstawiono zarzuty wyłącznie w oparciu o zeznania „małego świadka koronnego”. Mimo składanych wyjaśnień wskazujących na to, że ktoś ich pomawia, prokurator przesłuchujący nie chciał w żaden sposób uznać tych wyjaśnień za choć w części wiarygodne. W jednym z przypadków respondent nie rozumiał nawet wyrażen określających czynności, których miał rzekomo się dopuścić

w ramach zarzucanego mu czynu. Ostatecznie został oczyszczony ze wszystkich postawionych mu zarzutów. Drugi z rozmówców, w którego sprawie zeznania „małego świadka koronnego” były jedynym dowodem, został prawomocnie skazany za przestępstwo, które miał popełnić prawie 15 lat przed uzyskaniem tych zeznań i postawieniem zarzutu przez prokuraturę. Obaj mężczyźni przed przedstawieniem im zarzutów byli osobami niekaranymi, mającymi ułożone życie zawodowe i rodzinne, cieszącymi się dobrą opinią w środowisku. Mimo tego prokuratura uznała ich za osoby mniej wiarygodne niż oskarżeni lub przestępcy występujący w innym postępowaniu karnym. W jednym z badanych przypadków podobnie uznały sąd okręgowy i apelacyjny.

O nadużyciach w stosowaniu tej instytucji alarmował także w swoim raporcie zespół ekspertów biura Rzecznika Praw Obywatelskich¹⁹. We wspomnianym raporcie zwrócono uwagę na nieprawidłowości w stosowaniu tej instytucji i niedostosowanie przepisów proceduralnych, które może prowadzić do jej nadużywania, a w konsekwencji mieć negatywne skutki dla osób oskarżanych, kiedy to ich sprawstwo ustalane jest na podstawie nieprawdziwych informacji.

W naszej ocenie całokształt okoliczności sprawy skazanego rozmówcy to kolejny przykład tego, że stosowanie instytucji "małego świadka koronnego" obarczone jest ogromnym ryzykiem dokonania ustaleń faktycznych w sprawie na podstawie błędnego założenia, że skoro zeznania „małego świadka koronnego” potwierdziły się w części (np. w innej sprawie lub w odniesieniu do innego oskarżonego) to można uznać za wiarygodne wszystkie jego twierdzenia. Takie założenie prowadzi do

¹⁹ M. Hara, M. Mrowicki (red.), *Instytucja „małego świadka koronnego” - praktyka, kontrowersje, wyzwania*, Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich, Warszawa 2020, https://bip.brpo.gov.pl/sites/default/files/Publikacja-Instytucja_malego_swiadka_koronnego_0.pdf [dostęp: 23.04.2023].

zachwiania zasady obiektywizmu (art. 4 k.p.k.), co ostatecznie może skutkować pogwałceniem zasady prawdy materialnej (art. 2 § 2 k.p.k.), naczelnej zasady procesu karnego. W analizowanej sprawie sąd konfrontując ze sobą zeznania małego świadka koronnego oraz wyjaśnienia oskarżonego i innych oskarżonych przyznał walor wiarygodności wyłącznie temu pierwszemu dowodowi. Zasady polskiego procesu karnego nie hierarchizują dowodów w zależności od ich źródła, a sąd aż do czasu wydania orzeczenia powinien przestrzegać zasady domniemania niewinności i wydawać wyrok skazujący jedynie w sytuacji niebudzącej wątpliwości co do sprawstwa i okoliczności popełnienia czynu przez oskarżonych. W naszej ocenie w niniejszej sprawie standardy te nie zostały zachowane.

Utrwalenie się linii orzeczniczej, wedle której zeznania „małego świadka koronnego” nie wymagają potwierdzenia w innych dowodach, by uznać je za wystarczająco wiarygodne do przesądzenia o winie, będzie miało także doniosłe konsekwencje społeczne, skutkujące zagrożeniem dla bezpieczeństwa prawnego wszystkich obywateli. Negatywne społeczne skutki będą wynikały z oddziaływania tej praktyki orzeczniczej na zachowania dwóch grup osób: przestępców i funkcjonariuszy organów ścigania. Świadomość, że denuncjacje rzekomych współsprawców nie muszą już znaleźć pokrycia w innych dowodach, będzie zachęcać przestępców do składania fałszywych zeznań i wyjaśnień obciążających inne osoby, ponieważ to wystarczy, aby stały się one podstawą uzyskania korzyści w postaci nadzwyczajnego złagodzenia kary. Funkcjonariuszy zaś będzie to zachęcać do poprzestawania na uzyskaniu dowodów w postaci zeznań innych oskarżonych i zniechęcać do weryfikowania, czy mówią prawdę.

PRZEBIEG POSIEDZENIA SĄDU W SPRAWIE ZASTOSOWANIA TYMCZASOWEGO ARESZTOWANIA

Posiedzenie sądu jest kluczowym momentem w procedurze decydowania o tymczasowym aresztowaniu osoby podejrzanej. W analizowanych przypadkach sześcioro rozmówców i ich obrońców jako niedogodność wskazywała zbyt krótki czas na zapoznanie się z aktami postępowania, przez co niektórzy musieli się ograniczyć jedynie do przeczytania wniosku prokuratora. Przepis art. 41 ust. 3 zd. 3 Konstytucji nakłada na sąd obowiązek rozpoznania wniosku o zastosowanie tymczasowego aresztowania w ciągu 24 godzin od złożenia wniosku przez prokuratora. Co do zasady okres ten służy sprawnemu prowadzeniu postępowania i ma na celu szybkie odizolowanie podejrzanego od społeczeństwa i ewentualnego pokrzywdzonego, jednakże największe znaczenie ma to przy sprawcach ujętych *in flagrante delicto*, czyli na gorącym uczynku, jak np. sprawców rozboju, kradzieży, czy zabójstwa.

W przypadku przestępstw gospodarczych, często złożonych podmiotowo (wiele osób podejrzanych) i przedmiotowo (wiele rozbudowanych zarzutów), czas na rozpoznanie wniosku o zastosowanie tymczasowego aresztowania nierzadko uniemożliwia prawidłowe zapoznanie się ze sprawą nie tylko sądowi, ale i podejrzanemu oraz jego obrońcy. To zaś czyni prawo do obrony jedynie iluzorycznym, spełnionym jedynie formalnie poprzez umożliwienie zapoznania się z aktami przez ograniczoną ilość czasu.

Tabela 3: Okoliczności posiedzenia sądu w przedmiocie zastosowania tymczasowego aresztowania w badanych przypadkach

Nr przypadku	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
Udział obrońcy	+	+	+	+	-	+	b.d.	b.d.	b.d.	+	-	+	b.d.	b.d.	b.d.
Wysłuchanie podejrzanego	+	+	+	+	+	+	b.d.	+	b.d.	+	-	+	+	b.d.	b.d.
Czas trwania (w minutach)	b.d.	40	40	b.d.	3	300	b.d.	b.d.	b.d.	10	5	10	10	30	b.d.

Troje respondentów dopiero w sądzie miało możliwość zapoznania się w ogóle ze sprawą. Czas trwania samego posiedzenia również bywał różny, od kilku minut, do kilku godzin (patrz: *Tabela 3*). Często nie miało to jednak aż tak wielkiego znaczenia w odniesieniu do rozważań sądów, gdyż bez względu na to, czy podejrzany składał wyjaśnienia dwie minuty, czy dwie godziny, zdarzało się, że sądy nie odnosiły się do nich w uzasadnieniach swoich postanowień. Kwestia długości posiedzenia, czy czasu od zamknięcia posiedzenia do wydania postanowienia (niekiedy było to zaledwie kilka minut) jest istotna o tyle, że daje nam wyobrażenie o tym, czy sąd w ogóle wziął pod uwagę możliwość niezastosowania tymczasowego aresztowania. Jeden z respondentów informował, że raz postanowienie o przedłużeniu aresztowania wydane było „dosłownie w minutę” od zakończenia posiedzenia w tej sprawie.

12 z 15 respondentów oświadczyło, że sędzia prowadzący ich posiedzenie w sprawie nie był ich zdaniem dostatecznie przygotowany: nie znał całości akt, a czasami nawet specyfiki postawionych im zarzutów. W ośmiu przypadkach akta spraw prowadzonych przeciwko respondentom były wielo-, czasem nawet kilkudziesięciotomowe i w ciągu kilku godzin trudno się z nimi zapoznać w wyczerpującym zakresie. Okoliczność ta sama przez się nie zwalnia jednak sędziego od rzetelnego rozpoznania sprawy pod kątem zasadności zastosowania najcięższego z środków zapobiegawczych, jakim jest tymczasowe aresztowanie.

Jeden z respondentów poinformował nawet, że sędzia w jego sprawie otwarcie powiedziała, że nie miała szansy zapoznać się z aktami, bo było ich za dużo i orzeknie o zastosowaniu tymczasowego aresztowania na podstawie wyjaśnień podejrzanego i oświadczeń prokuratora. W innym przypadku, według relacji rozmówcy, sędzia stwierdził, że na obecnym etapie postępowania nie będzie zajmował się dowodami przedstawionymi przez obronę, gdyż tym zajmie się sąd właściwy do rozpoznania sprawy. Kolejny z rozmówców wskazał, iż na jego oświadczenie, że nie przyznaje się do winy, ale chce współpracować i wyjaśnić sądowi, że stawiane zarzuty to

nieporozumienie wynikające z niezrozumienia materii stanowiącej ich przedmiot, sędzia nawet nie zareagował. Wg naszego rozmówcy świadczyło to o tym, że nie chciał zrozumieć sprawy ani jej wyjaśnić, a oświadczenie odebrał tylko dlatego, że nakazują mu to przepisy. Czworo rozmówców potwierdziło, że ich wyjaśnienia – czasem nawet kilkugodzinne – nie były poddawane refleksji, a sąd w uzasadnieniu nie ustosunkowywał się do nich. We wszystkich opisywanych przypadkach posiedzenie zakończyło się zastosowaniem tymczasowego aresztowania.

W tym kontekście warto zwrócić uwagę na wagę zapoznania się sędziego z aktami sprawy także z uwagi na mechanizmy psychologiczne, które wpływają na proces podejmowania decyzji. Jeśli pierwszym źródłem informacji o podejrzanym i na temat sprawy, jaki trafia do sędziego, jest wniosek o zastosowanie tymczasowego aresztowania to treść tego wniosku wywiera decydujący wpływ na ukształtowanie poglądu sędziego na temat osoby podejrzanego i danej sprawy. Zmiana tego poglądu wymaga znacznego wysiłku. Działają tu bowiem potwierdzone w badaniach naukowych zjawiska efektu pierwszeństwa oraz heurystyki zakotwiczenia i dostosowania. Efekt pierwszeństwa polega na tym, że informacja otrzymana przez nas w pierwszej kolejności wywiera zazwyczaj większy wpływ na nasze ogólne wrażenie na dany temat²⁰. Heurystyka zakotwiczenia i dostosowania polega na tym, że mamy tendencję do dostosowywania odpowiedzi na zadane pytanie do informacji jakie otrzymaliśmy wcześniej, nawet jeśli są one bez merytorycznego znaczenia. Wyniki eksperymentów pokazały, że mamy tendencję do „zakotwiczenia” się na informacji otrzymanej przed pytaniem i dostosowywaniem odpowiedzi do treści tych

²⁰ T. Tyszka, *Psychologiczne pułapki oceniania i podejmowania decyzji*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 1999, s. 34.

informacji²¹. Sędziowie powinni być nie tylko świadomi istnienia tych błędów poznawczych, ale także trenować przeciwdziałanie ich oddziaływania na swoje decyzje.

Posiedzenie w przedmiocie zastosowania, jak i przedłużenia tymczasowego aresztowania powinno spełniać nie tylko formalne wymogi stawiane mu przez ustawodawcę, ale także dawać zarówno sądowi, jak i podejrzanemu oraz jego obrońcy realną możliwość zapoznania się ze sprawą. W odniesieniu do spraw gospodarczych czas 24 godzin na zapoznanie się z często wielotomowymi aktami sprawy oraz przeprowadzenie posiedzenia i wydanie postanowienia w przedmiocie zastosowania tymczasowego aresztowania jest za krótki, by prawidłowo i rzetelnie zapoznać się z rozpoznawaną sprawą. W tym kontekście należy mieć także na uwadze, że poza dyżurem aresztowym sędziowie w tym czasie wykonują także inne czynności służbowe, jak chociażby prowadzenie posiedzeń czy pisanie orzeczeń w przydzielonych im sprawach. W tym kontekście ciężko nawet przypuszczać, że sędziowie mają fizyczną możliwość dokładnego zapoznania się z aktami sprawy.

Sąd powinien mieć rozeznanie co do okoliczności rozpoznawanej sprawy i należycie rozumieć przedmiot postępowania, nie zaś ograniczać się jedynie do treści wniosku prokuratora. Zapoznanie się ze sprawą przez sąd wyłącznie poprzez lekturę wniosku o zastosowanie tymczasowego aresztowania, bez rzetelnego zapoznania się z całością zgromadzonego materiału dowodowego może rodzić obawy o ustalenie błędnego stanu faktycznego i tym samym błędne przyjęcie sądu o występowaniu przesłanek uzasadniających zastosowanie tymczasowego aresztowania. Ma to znaczenie tym bardziej przy sprawach gospodarczych, w

²¹ A. Tversky, D. Kahneman, *Judgment under uncertainty: Heuristics and biases*, „Science”, nr 185, ss. 1124–1131, 1974. DOI: 10.1126/science.185.4157.1124.

których ustalenie wystąpienia przesłanek warunkujących odpowiedzialność za popełnienie przestępstwa wymaga ogromnej wiedzy i doświadczenia w tego typu sprawach. W tym celu słuszne jawi się ustalenie dyżurów sędziów wyspecjalizowanych w materii przestępstw gospodarczych.

UZASADNIENIE POSTANOWIENIA O ZASTOSOWANIU TYMCZASOWEGO ARESZTOWANIA

Tymczasowe aresztowanie w istotny sposób ogranicza wolność podejrzanego, co w odniesieniu do toczącego się wobec niego postępowania wpływa także na możliwość realizacji jego prawa do obrony. Stąd niezwykle ważnym jest, aby sąd wnikliwie rozważył, czy w danej sprawie istnieją przesłanki do stosowania tego najdolegliwszego środka zapobiegawczego. Funkcję tę w teorii spełniać powinno uzasadnienie postanowienia o tymczasowym aresztowaniu, w którym sąd wskazuje, jakie dowody i dlaczego przemawiają za zasadnością tymczasowego aresztowania.

Zarówno z przeprowadzonych wywiadów, jak i z udostępnionych akt wynika, że sądy zazwyczaj bardzo ogólnie uzasadniają zaistnienie w sprawie przesłanek do zastosowania tymczasowego aresztowania. Nierzadko treść uzasadnień sądów jest jedynie parafrazą wniosku prokuratora o zastosowanie tego środka zapobiegawczego, bez choćby jednego zdania odniesienia do wyjaśnień złożonych przed sądem przez podejrzanego. W jednym z badanych przypadków zdarzyło się, że uzasadnienie opisywało ustalenia faktyczne dotyczące innego ze współoskarżonych.

Wnioski z analizy uzasadnień zastosowania tymczasowego aresztowania w przypadku przedsiębiorców są zbieżne z wcześniejszymi badaniami praktyki

stosowania tymczasowego aresztowania w Polsce²². Treść większości uzasadnień sprawia wrażenie, jakby sam fakt złożenia przez prokuratora wniosku o zastosowanie tymczasowego aresztowania był dla sądu wystarczającą „przesłanką” orzeczenia tego środka. Uzasadnienia te zawierają jedynie autorytatywne stwierdzenia, że poszczególne przesłanki stosowania tymczasowego aresztowania są spełnione, bez argumentów wskazujących dlaczego tak właśnie zdaniem sądu jest i odniesienia się do argumentów obrony.

Tylko w jednym z udostępnionych uzasadnień w 15 przeanalizowanych sprawach sąd wskazał, w jakim zakresie zeznania konkretnego świadka świadczą o dużym prawdopodobieństwie popełnienia czynu przez podejrzanego. W pozostałych przypadkach sądy jedynie ogólnie wskazywały, że na owo duże prawdopodobieństwo wskazują zeznania niektórych z przesłuchanych świadków oraz dowody wskazane we wniosku prokuratora bez wskazywania, jakie informacje z nich wynikają i dlaczego przesądzają na niekorzyść podejrzanego. Pozwala to stwierdzić, że uzasadnienia w dużej mierze jedynie formalnie odpowiadają wymogom stawianym im przez ustawodawcę, w praktyce ograniczając się zaś do ilościowego, a nie jakościowego wskazania okoliczności wskazujących na konieczność umieszczenia podejrzanego w areszcie.

Sądy nie przywiązują też należytej uwagi co do sposobu przedstawienia przez prokuratora okoliczności przemawiających za zasadnością zastosowania tymczasowego aresztowania wobec konkretnej osoby. Mając na uwadze fakt, iż często wnioski takie, jak wskazano we wcześniejszych rozważaniach, napisane są ogólnie z powołaniem się na przeprowadzone dowody i wskazaniem stanu faktycznego w sprawie, uznać należy, iż sądy *de facto* na podstawie takich wniosków często dokonują

²² B. Pilitowski, *Aktualna praktyka stosowania tymczasowego aresztowania w Polsce...*

ustaleń o występowaniu przesłanek do zastosowania tymczasowego aresztowania w sposób dowolny. Z postanowienia sądu o zastosowaniu tymczasowego aresztowania muszą jasno wynikać indywidualne i konkretne ustalenia wskazujące na występowanie obaw bezprawnego utrudniania przed podejrzanego prawidłowego toku postępowania.

Przechodząc zaś do kwestii przesłanek szczególnych stosowania tymczasowego aresztowania przypomnieć należy, że środek ten można stosować, jeśli zachodzi uzasadniona obawa ucieczki lub ukrycia się oskarżonego, zwłaszcza wtedy, gdy nie można ustalić jego tożsamości albo nie ma on w kraju stałego miejsca pobytu albo jeśli zachodzi uzasadniona obawa, że oskarżony będzie nakłaniał do składania fałszywych zeznań lub wyjaśnień albo w inny bezprawny sposób utrudniał postępowanie karne (art. 258 §1 pkt 1 i 2 k.p.k.). Jak wynika z powyższych przepisów, obawy tam wskazane muszą być uzasadnione, czyli realnie występować. Niedopuszczalne jest orzekanie tymczasowego aresztowania na podstawie subiektywnych i niesprecyzowanych obaw prokuratora lub sądu. Konieczność obiektywnego występowania ww. obaw dobrze oddaje teza postanowienia Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 7 maja 2014 roku, sygn. II AKz 275/14²³, zgodnie z którą *obawa, o której mowa w przepisie art. 258 § 1 pkt 2 k.p.k., co do zasady musi być uzasadniona konkretnymi okolicznościami wskazującymi na jej istnienie, a przede wszystkim wcześniejszym zachowaniem podejrzanego podjętym w tym właśnie celu, jak i zachowaniem innych osób, podejmowanym w porozumieniu z nim i nie można jej istnienia jedynie wywodzić z hipotetycznego domniemania podejmowania przez podejrzanego takich działań. Tymczasem obawę matactwa w sprawie, Sąd wywodził jedynie z prawdopodobieństwa, że podejrzany mógłby podejmować działania w celu nakłaniania świadków do składania fałszywych zeznań lub w inny bezprawny sposób utrudniać*

²³ Postanowienie Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 7 maja 2014 roku, sygn. II AKz 275/14, LEX nr 1537369.

postępowanie, co nie spełnia kryteriów ww. przepisu i nie ma żadnego oparcia w materiale zawartym w aktach sprawy. Powyższe stanowisko jest trafne i nadal aktualne, ale z treści przeanalizowanych uzasadnień sądów orzekających w przedmiocie tymczasowego aresztowania nie wynika, aby się ono przyjęło.

Obawa ucieczki z kraju lub ukrycia się podejrzanego była jedną z częściej powtarzających się przesłanek stosowania tymczasowego aresztowania w badanych sprawach. Przy ustalaniu istnienia tej przesłanki sądy zdawały się pomijać fakt, że podejrzeni w większości posiadali rodziny, stałe miejsca zamieszkania, nieruchomości, pracę – często prowadząc własne przedsiębiorstwo, oszczędności oraz ustabilizowaną pozycję społeczną i towarzyską. Na takim etapie postępowania często większość, jak nie cały majątek podejrzanych jest zajęty w ramach zabezpieczenia majątkowego. W takich okolicznościach trudno uwierzyć, aby chęć uniknięcia odpowiedzialności karnej była dla podejrzanego przedsiębiorcy na tyle motywująca, aby był w stanie poświęcić dla niej wszystko to, co do tej pory wypracował. Tym bardziej kiedy powszechną jest wiedza ścigania zbiegłych podejrzanych w ramach listów gończych, czy europejskich nakazów aresztowania. W tej perspektywie szansa na realną ucieczkę jest znikoma. Sądom bardzo często umykają te realia i obawę ucieczki uzasadniają nie na podstawie obiektywnie występujących okoliczności, a jedynie na podstawie swoich obaw, których źródło nie jest wiadome ani prawidłowo uzasadnione.

W jednym z udostępnionych przez badanych uzasadnień czytamy, że za obawą ucieczki rozmówcy przemawia fakt, iż posiada on paszport, zna język angielski i pozostaje w kontaktach biznesowych z zagranicznymi kontrahentami. W innym zaś obawę ucieczki „potwierdza” samo posiadanie biletów lotniczych (w obie strony) na zaplanowane i współorganizowane wydarzenie o randze międzynarodowej, w którym udział rozmówcy był potwierdzony w wielu mediach, także zagranicznych. W kolejnej sprawie za możliwością ucieczki przemawiała zdaniem sądu zaliczka, jaką

badany wpłacił na zakup mieszkania za granicą, które to mieszkanie miało zostać oddane przez dewelopera dopiero dwa lata później.

Również w przypadku ustalania istnienia przesłanki obawy matactwa sąd powinien brać pod uwagę etap zaawansowania postępowania, ilość zabezpieczonych dowodów oraz realną możliwość skutecznego wpływu przez podejrzanego na bieg i efekt końcowy sprawy. W praktyce sądy często obawę matactwa wywodzą ze złożoności wielowątkowej sprawy, gdzie jest kilku podejrzanych i kilka zarzucanych im czynów, najczęściej w ramach zarzutu działania w zorganizowanej grupie przestępczej. Jednak sam fakt postawienia zarzutów nie może stanowić przesłanki stosowania środków zapobiegawczych.

Ponadto, nawet jeśli zarzuty byłyby uprawdopodobnione także co do działania w grupie, sam fakt działania w zorganizowanej grupie przestępczej, a nawet kierowania nią, nie uprawnia do automatycznego przyjęcia, iż w sprawie istnieje realna, uzasadniona obawa, że podejrzany będzie mataczył i tym samym utrudniał postępowanie. Również przy takich zarzutach sąd musi w uzasadnieniu swojego postanowienia wskazać, jakie konkretne okoliczności świadczą o tym, że podejrzany może dopuścić się mataczenia. Obawa taka nie może być oparta na domniemaniach sądu, bowiem ustawodawca wymaga wykazania obiektywnej występującej (realnej), a nie jedynie hipotetycznej obawy destabilizacji toku postępowania karnego.

Sąd nie powinien również orzekać o zastosowaniu tymczasowego aresztowania w oderwaniu o etapu zaawansowania postępowania przygotowawczego. Zupełnie inną sytuacją jest zastosowanie tego środka na początkowym etapie postępowania niż np. po kilku latach jego trwania. W jednym z badanych uzasadnień czytamy: *Podkreślić należy, że postępowanie przygotowawcze w przedmiotowej sprawie toczy się już ponad 5 lat. Wyniki kontroli podatkowych oraz relacje osób, które stanowiły podstawę sformułowania zarzutów stawianych podejrzanemu znane było organom ścigania już od dłuższego czasu, jednak dotychczas nie dostrzegaly one potrzeby izolowania podejrzanego. Przeciw konieczności*

sięgania po taki środek zapobiegawczy przemawia również w ocenie Sądu sytuacja osobista (imię i nazwisko podejrzanego) – posiada on stałe miejsce pobytu i zatrudnienia, nie można też pominąć okoliczności, że zadeklarował dyspozycyjność wobec organów ścigania. Zważywszy na te okoliczności Sąd uznał, że w przypadku wpłaty przez podejrzanego poręczenia we wskazanej wyżej kwocie dla zagwarantowania prawidłowego toku postępowania wystarczające będzie stosowanie tego środka w połączeniu z dozorem policji oraz zakazem opuszczania kraju. W tym przypadku trudno nie zgodzić się z sądem, że z uwagi na czas trwania postępowania i ilość oraz jakość przeprowadzonych w sprawie dowodów, stosowanie tymczasowego aresztowania jest faktycznie niezbędnym środkiem do zabezpieczenia prawidłowego toku postępowania.

Analiza badanych przypadków pozwala uznać, że w tych sprawach gospodarczych, w których zarzucany podejrzanym czyn był zagrożony wysoką karą, sądy w postanowieniach o zastosowaniu tymczasowego aresztowania wskazywały właśnie zagrożenie surową karą jako determinant stosowania izolacyjnego środka zapobiegawczego. W tym miejscu wskazać należy, że nowelizacja kodeksu postępowania karnego z 2016 roku przywróciła brzmienie przepisu art. 258 § 2 k.p.k. sprzed 1 lipca 2015 roku. Znaczy to tyle, że według ustawodawcy samo zagrożenie orzeczenia wobec podejrzanego surowej kary może przesądzać kwestię jego umieszczenia w areszcie. Bardzo często jednak sądy surowość kary rozumieją jako ustawowe zagrożenie karą za zarzucany czyn, nie dokonując analizy, jaka kara w realiach konkretnej sprawy i z uwagi na zebrany dotychczas materiał dowodowy może zostać faktycznie orzeczona wobec podejrzanego.

Sądom umyka także często, że samo ustalenie realnie grożącej podejrzanemu surowej kary nie wystarcza do zastosowania wobec niego tymczasowego aresztowania. W przepisie art. 258 § 2 k.p.k. wskazane jest bowiem, że surowa kara może być samoistną przesłanką stosowania tymczasowego aresztowania, jeśli fakt takiej kary powoduje realną obawę destabilizacji toku postępowania przez podejrzanego. W praktyce zaś,

co wynika także z analizy udostępnionych w ramach badania uzasadnień postanowienia o zastosowaniu tymczasowego aresztowania, sądy przyjmują, że ww. przepis zwalnia je od wykazywania konkretnych okoliczności uzasadniających możliwość bezprawnego utrudniania prawidłowego toku postępowania przez podejrzanego z uwagi na grożącą mu surową karę. Sam fakt surowości grożącej kary nie powoduje automatyczne, że podejrzany podejmie działania zmierzające do zaburzenia toku postępowania. Sądy poprzez niewłaściwe interpretowanie ww. przesłanki i nierzetelne uzasadnianie jej występowania prowadzą do sytuacji, kiedy fakultatywny środek zapobiegawczy jest *de facto* stosowany obligatoryjnie. Kiedy tylko zarzuca się podejrzanemu popełnienie przestępstwa zagrożonego karą pozbawienia wolności, której górna granica wynosi co najmniej 8 lat, sądy w znakomitej większości tylko na tej podstawie decydują się zastosować tymczasowe aresztowanie, nie wskazując w jaki sposób sam fakt surowości kary wpłynie na destabilizację toku postępowania przygotowawczego.

Poza kwestią przesłanek stosowania tymczasowego aresztowania w udostępnionych uzasadnieniach sądów występowały błędy, które wynikały prawdopodobnie z nieznamomości przedmiotu postępowania, mylenia pojęć i niezrozumienia specyfiki prowadzonej przez podejrzanych działalności gospodarczej. W jednej z analizowanych spraw w momencie dokonywania zatrzymania i stawiania zarzutów, prokuratura nie dysponowała opinią biegłego, która weryfikowałaby prawdziwość stawianego podejrzanemu zarzutu, tj. sprzedaży aktywów po zawyżonej cenie. Wycena została sporządzona dopiero rok później i nie potwierdzała przypuszczeń organów ścigania.

W kontekście prawidłowości uzasadnień warto zwrócić uwagę na jeszcze jedną kwestię, mianowicie wskazywanie przez sądy, dlaczego w sprawie nie może zostać zastosowany inny, wolnościowy środek zapobiegawczy lub nawet kilka z nich. Ustawodawca traktuje tymczasowe aresztowanie jako *ultima ratio*, dlatego też w art.

257 § 1 k.p.k. wprowadził zasadę minimalizacji, która polega na tym, że tymczasowe aresztowanie stosuje się jedynie wówczas, kiedy żaden wolnościowy środek zapobiegawczy (lub kilka z nich łącznie) nie jest wystarczający do zabezpieczenia prawidłowego toku postępowania. Dopełnieniem wymienionego obowiązku jest norma zawarta w art. 251 § 3 k.p.k., który nakazuje sądowi w uzasadnieniu postanowienia w przedmiocie tymczasowego aresztowania wyjaśnić, dlaczego nie uznał za wystarczające zastosowania innego środka zapobiegawczego. W badanych sprawach sądy ograniczyły się w zasadzie jedynie do zawarcia w uzasadnieniach zdania stwierdzającego, że inne środki zapobiegawcze nie są wystarczające, zupełnie nie tłumacząc dlaczego. Jak wskazywano we wcześniejszych rozważaniach, w wielu przypadkach spraw gospodarczych, z uwagi na sytuację zawodową i rodzinną podejrzanych, o wiele bardziej zasadnym wydaje się zastosowanie wolnościowych środków zapobiegawczych, bowiem areszt w wielu przypadkach nie wpływa pozytywnie na sprawność i efektywność prowadzenia postępowań, a jedyny efekt, jakie ze sobą niesie to pogorszenie sytuacji życiowej (rodzinnej, finansowej, zawodowej, zdrowotnej, etc.) osoby aresztowanej.

Należy też wspomnieć, że w aktach pojawiały się istotne błędy prostowane w trybie omyłek pisarskich. Dotyczyły one dat stosowania tymczasowych aresztowań oraz danych osób tymczasowo aresztowanych. Niekiedy błędy były tego rodzaju, że można by uznać je za bezwzględna przesłankę odwoławczą. Przypadki mylenia imienia lub nazwiska osoby, wobec której zastosowano tymczasowe aresztowanie, albo okoliczności życiowych podejrzanych, potwierdzają występowanie problemu braku indywidualizacji uzasadnień wniosków oraz postanowień o zastosowaniu oraz przedłużeniu stosowania tymczasowego aresztowania.

Decydując o zastosowaniu tymczasowego aresztowania sąd z uzasadnieniu postanowienia powinien odnieść się do konkretnych informacji wynikających z dowodów przeprowadzonych w sprawie i ustalonego na ich podstawie stanu

faktycznego, a następnie wykazać, że obiektywnie świadczą one o występowaniu przesłanek do zastosowania tymczasowego aresztowania wobec osoby podejrzanego. Uzasadnienie przesłanek stosowania tymczasowego aresztowania musi być wykazane poprzez konkretnie ustalone okoliczności, nie zaś wynikać z domniemania sądu lub prokuratora. W odniesieniu zaś do przesłanki zagrożenia surową karą, sądy powinny pamiętać, że uzasadniając istnienie tej przesłanki należy wykazać nie tylko ustawowe granice zagrożenia za przestępstwo zarzucane podejrzanemu, ale realną możliwość orzeczenia wobec niego surowej kary. Poza tym nawet ustalenie realnie grożącej surowej kary nie może stanowić samoistnej przesłanki do stosowania tymczasowego aresztowania, jeśli nie zachodzi obiektywna potrzeba zabezpieczenia prawidłowego toku postępowania przy pomocy środka izolacyjnego.

POSTANOWIENIA O PRZEDŁUŻENIU TYMCZASOWEGO ARESZTOWANIA

W przypadku zastosowania tymczasowego aresztowania orzeka się czas jego trwania na okres do 3 miesięcy. Gdy ze względu na szczególne okoliczności sprawy nie można było ukończyć postępowania przygotowawczego, tymczasowe aresztowanie można przedłużyć na kolejny okres, do 12 miesięcy (art. 263 § 2 k.p.k.), przy czym łączny okres stosowania tymczasowego aresztowania od chwili wydania pierwszego wyroku przez sąd I instancji nie może przekroczyć 2 lat (art. 263 § 2 k.p.k.). W kolejnych paragrafach art. 263 k.p.k. ustawodawca wskazał przesłanki dalszego przedłużania tymczasowego aresztowania w dalszych etapach postępowania. Obecnie nie ma górnej granicy stosowania tego środka.

Przesłanka "szczególnych okoliczności sprawy", która warunkuje możliwość przedłużenia stosowania tymczasowego aresztowania obejmuje przeszkody dowodowe lub prawne, które uniemożliwiły zakończenia postępowania przygotowawczego w ustawowym terminie. Przesłankę tę należy jednak ściśle

interpretować i jako owe "szczególne okoliczności sprawy" wykazywać jedynie te, które sąd może ocenić przez pryzmat dalszej konieczności stosowania tymczasowego aresztowania. Chodzi tu o okoliczności, które miały już miejsce w ramach przedmiotowej sprawy, nie zaś o zdarzenia przyszłe i niepewne, jak np. chęć przesłuchania, czy zatrzymania innych osób. Z uwagi na niemożność oceny takich przyszłych i niepewnych, a więc hipotetycznych dowodów, nie jest możliwe dokonanie poprawnej oceny, czy w rozpoznawanej sprawie nadal istnieje potrzeba i konieczność stosowania tymczasowego aresztowania wobec podejrzanego. Sam fakt gromadzenia materiału dowodowego jest istotą każdego postępowania przygotowawczego i realizuje jego cele, wobec czego nie można tego utożsamiać ze szczególnymi okolicznościami sprawy, o których mowa w art. 263 § 2 k.p.k.²⁴.

W postanowieniach o przedłużeniu tymczasowego aresztowania często występują braki w zakresie aktualizacji sytuacji osoby aresztowanej. W jednym z badanych postanowień o przedłużeniu aresztowania sąd w uzasadnieniu wskazał, że być może ostatecznie dojdzie do oczyszczenia z zarzutów, ale ustawodawca nie wymaga od sądu orzekającego o tymczasowym aresztowaniu udowodnienia sprawstwa, a jedynie jego uprawdopodobnienia. Dalej sąd ten zauważa, że sądy stosujące tymczasowe aresztowanie we wcześniejszych fazach postępowania widziały ku temu podstawę, więc sąd obecnie wydający orzeczenie w tym przedmiocie nie ma podstaw, by się z nimi sprzeczać. Należy pamiętać, że tymczasowe aresztowanie na tyle poważnie ogranicza jedno z podstawowych praw człowieka, jakim jest wolność, że jego stosowanie winno być każdorazowo szczegółowo uzasadnione, a sąd przy rozpoznawaniu wniosku powinien na nowo, na czas orzekania, samodzielnie badać podstawy jego stosowania, nie odwołując się do orzeczeń wydanych wcześniej.

²⁴ K. Dudka [w:] M. Janicz, C. Kulesza, J. Matras, H. Paluszkiwicz, B. Skowron, K. Dudka, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz, wyd. II*, Warszawa 2020, art. 263.

W postanowieniach przedłużających czas stosowania tymczasowego aresztowania brakuje także rozliczenia prokuratury z czynności, którymi uzasadniała wcześniej konieczność stosowania tego środka. Stosowanie środków zapobiegawczych, w tym zwłaszcza tymczasowego aresztowania, powinno być proporcjonalne, tj. każdorazowo zarówno prokurator, jak i sąd winni oceniać stopień nasilenia występujących obaw i adekwatność stosowanych środków do tych obaw. We wniosku o przedłużenie tymczasowego aresztowania prokurator powinien wykazać, że postępowanie przygotowawcze jest prowadzone w sposób sprawny, efektywny, na bieżąco i stale gromadzony jest materiał dowodowy, a mimo to nadal występują okoliczności uzasadniające konieczność dalszego stosowania tymczasowego aresztowania wobec podejrzanego i nie ma możliwości, aby zabezpieczenie postępowania osiągnąć poprzez zastosowanie innych, wolnościowych środków zapobiegawczych. Sądy nie powinny tracić z pola widzenia, że przedłużenie stosowania tymczasowego aresztowania powinno być orzekane jedynie wówczas, kiedy sąd bezspornie ustali, że postępowanie przygotowawcze jest prowadzone w sposób prawidłowy, a podejmowanie kolejnych czynności w sprawie skondensowane. Wadliwa organizacja postępowania (czy przygotowawczego, czy sądowego) i opieszałość organów w doprowadzeniu do zakończenia sprawy nie może być przyczyną, przez którą podejrzanego utrzymuje się w stanie pozbawienia wolności.

W zaledwie jednym z badanych przypadków sąd nie uwzględnił wniosku prokuratora o przedłużenie, uzasadniając to tym, że tymczasowe aresztowanie trwało na tyle długo, że można było dokonać wnioskowanych czynności. Prokuratorzy często wnioskują o stosowanie tymczasowego aresztowania z uwagi na konieczność przeprowadzenia danych czynności, które nierzadko powielają w kolejnych wnioskach o przedłużenie. Z tego względu częstokroć czas pozbawienia tymczasowo aresztowanego wolności jest nieproporcjonalny do czasu koniecznego do przeprowadzenia czynności dowodowych. W jednym z badanych przypadków prokuratura przeprowadziła czynności dopiero na wniosek obrońcy.

Opieszałość działania organów procesowych jest jednym z częstych zarzutów podnoszonych przeciwko Polsce przed Europejskim Trybunałem Praw Człowieka (dalej: ETPC). Analiza kolejnych orzeczeń ETPC w sprawach dotyczących stosowania przez Polskę tymczasowego aresztowania przekonuje, że systemowe problemy ze stosowaniem przez nasz kraj tego środka – zakomunikowane w wyroku *Kauczor przeciwko Polsce* – nie zostały rozwiązane²⁵. W dniu 27 października 2022 r. ETPC stwierdził naruszenie art. 5 § 3 Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności (dalej: Konwencja) w sprawie *Russjan przeciwko Polsce*²⁶, w sytuacji gdzie tymczasowe aresztowanie było stosowane przez 4 lata, 11 miesięcy i 23 dni, zaś 23 listopada 2022 roku zapadł wyrok w sprawie *Kaszubski przeciwko Polsce*²⁷ w związku ze stosowaniem tymczasowego aresztowania przez okres 2 lat, 6 miesięcy i 23 dni. W obu przypadkach ETPC uznał skargi za zasadne i zobowiązał Rząd RP do wypłacenia zadośćuczynień odpowiednio w wysokości 4500 oraz 4600 Euro oraz pokrycia kosztów postępowania. Jeszcze wyższe, bo wynoszące 6500 Euro odszkodowanie Trybunał zasądził 26 października 2023 na rzecz współoskarżonej w sprawie *Amber Gold*. Trybunał uznał, że aresztowanie trwające ponad 6 lat trwało zbyt długo i nie było dostatecznie uzasadnione²⁸. Kolejne skargi przeciwko Polsce w tym przedmiocie nadal trafiają przed ETPC. Przy dalszym utrzymywaniu się takiej sytuacji, w niedługim czasie ETPC może ponownie uznać, że dochodzi do powtarzającego się, systemowego naruszenia prawa do wolności.

²⁵ Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z 3 lutego 2009, skarga nr 45219/06, *Kauczor przeciwko Polsce* [wszystkie przytaczane wyroki ETPC dostępne za pośrednictwem serwisu HUDOC, pod adresem <https://hudoc.echr.coe.int>]

²⁶ Skarga nr 79509/17, *Russjan przeciwko Polsce*.

²⁷ Skarga nr 15466/19, *Kaszubski przeciwko Polsce*.

²⁸ Skarga nr 52641/16, *K.P. przeciwko Polsce*

Wnioski prokuratora oraz postanowienia sądów w przedmiocie przedłużenia czasu stosowania tymczasowego aresztowania powinny zawierać zaktualizowane dane dotyczące dalszego, realnego występowania przesłanek stosowania tego środka. Nadto sądy powinny kontrolować sprawność prowadzenia postępowania. Jeśli obiektywnie tej sprawności wykazać się nie da, tymczasowe aresztowanie należy uchylić, bowiem niewydolność organów postępowania nie może usprawiedliwiać pozbawienia wolności aresztowanej osoby.

WARUNKOWE TYMCZASOWE ARESZTOWANIE A PORĘCZENIE MAJĄTKOWE

Kodeks postępowania karnego poza alternatywą dla tymczasowego aresztowania w postaci nieizolacyjnych środków zapobiegawczych (dozór, zakaz opuszczania kraju, etc.), przewiduje możliwość zastosowania tzw. warunkowego tymczasowego aresztowania. W art. 257 § 2 k.p.k. ustawodawca dopuścił, aby sąd stosujący lub przedłużający tymczasowe aresztowanie zastrzegł, że środek ten ulegnie zmianie pod warunkiem złożenia określonego poręczenia majątkowego – potocznie rozumianego jako tzw. „kaucja”. Warunkowe tymczasowe aresztowanie może zostać połączone również z innymi, nieizolacyjnymi środkami zapobiegawczymi. Warunkowe tymczasowe aresztowanie jest zatem rozwiązaniem pozwalającym podejrzanemu uniknąć konieczności przebywania w areszcie. W przeprowadzonym badaniu instytucja warunkowego tymczasowego aresztowania została zastosowana w odniesieniu do dwóch respondentów.

Wysokość poręczenia powinna być uzależniona od sytuacji majątkowej podejrzanego, tak aby zmobilizować go do nieutrudniania przebiegu postępowania. Praktyka pokazuje jednak, że często wysokość poręczenia jest niemożliwa do zrealizowania przez podejrzanego lub osobę składającą poręczenie. W jednym z badanych przypadków wysokość poręczenia majątkowego osiągnęła kwotę ponad 100 milionów złotych. Jej realizacja była możliwa jedynie dzięki pomocy kilkudziesięciu osób i instytucji. Na moment orzekania warunkowego tymczasowego aresztowania w

tej sprawie taka sytuacja była dopuszczalna, jednak 22 czerwca 2021 roku weszła w życie nowelizacja, na mocy której do art. 266 k.p.k. dodano § 1a, a zgodnie z nim poręczenie majątkowe nie może pochodzić z przysporzenia²⁹ na rzecz oskarżonego albo innej osoby składającej poręczenie. W uzasadnieniu projektu ustawy stwierdzono, że zastosowanie poręczenia majątkowego zakłada finansową odpowiedzialność składającego poręczenie, a w przypadku zaś złożenia poręczenia majątkowego pochodzącego z przysporzeń na rzecz oskarżonego albo innej osoby składającej poręczenie dokonanych na ten cel następuje rozerwanie związku między odpowiedzialnością a ryzykiem utraty środków, gdyż oskarżony albo osoba składająca poręczenie nie ryzykują utraty własnych środków, ale utratę środków, które uzyskały wskutek przysporzenia pochodzącego od osób trzecich³⁰.

Aby w ramach warunkowego tymczasowego aresztowania podejrzany został zwolniony z aresztu, konieczne jest wpłacenie sumy poręczenia majątkowego oraz jego protokolarne przyjęcie, przy czym wydane w tej sprawie postanowienie sądu staje się wykonalne z chwilą wydania. Oznacza to tyle, że wpłata i protokolarne przyjęcie poręczenia majątkowego uchylają stosowanie tymczasowego aresztowania nawet przed rozpoznaniem ewentualnego zażalenia od tego postanowienia. Do 5 października 2019 roku sąd mógł wstrzymać wykonalność postanowienia poręczenia majątkowego do czasu protokolarnego przyjęcia poręczenia. Po tej dacie dodano do art. 257 k.p.k. § 3, na mocy którego prokurator może wnieść sprzeciw od postanowienia o warunkowym tymczasowym aresztowaniu i wówczas poręczenie majątkowe staje się wykonalne dopiero z dniem uprawomocnienia się postanowienia, a więc często po rozpoznaniu zażalenia, co zazwyczaj trwa nie krócej niż miesiąc.

²⁹ Przysporzenie to działanie (czynność prawna) prowadzące do powstania korzyści majątkowej dla innego podmiotu – np. darowizna, pożyczka.

³⁰ Uzasadnienie projektu ustawy, IX kadencja, druk sejm. nr 867.

W doktrynie słusznie zauważono, iż to rozwiązanie powoduje zarówno odstępstwo od zasady względnej suspensywności (art. 462 § 1 k.p.k.), ale także prowadzi do wyraźnego osłabienia pozycji sądu na rzecz prokuratora i narusza zasadę równości broni. W praktyce oznacza to także, że o dalszym pozbawieniu wolności osoby, co do której sąd orzekł warunkowe tymczasowe aresztowanie, decyduje w praktyce sprzeciw prokuratora.

W innej z analizowanych spraw, jeszcze przed wprowadzeniem instytucji sprzeciwu prokuratora, sąd zastosował wobec respondenta warunkowe tymczasowe aresztowanie pod warunkiem wpłaty kwoty 500 000 zł tytułem poręczenia majątkowego. Postanowienie zostało wydane w piątek w godzinach popołudniowych. Żona rozmówcy zorganizowała sumę poręczenia i dokonała jej wpłaty jeszcze tego samego dnia. Wszystko zależało więc od przyjęcia poręczenia, którego na tym etapie postępowania miał dokonać prokurator. Zarówno z relacji respondenta, jak i jego obrońcy wynikało, iż prokurator unikał kontaktu, nie można się było z nim skontaktować w celu sporządzenia protokołu przyjęcia poręczenia. Obrońca wraz małżonką rozmówcy stawili się w poniedziałek w prokuraturze z samego rana. W tym czasie nasz respondent wrócił do PDOZ i w sobotę został przeniesiony do aresztu śledczego. Prokurator dopiero około godziny 8:50 zjawił się, aby sporządzić protokół przyjęcia poręczenia. Jego absencja w weekend i opieszałość w dokonaniu czynności w poniedziałek wzbudziły podejrzenia obrońcy i żony naszego respondenta. Jak się potem okazało, (teoretycznie w chwili przyjęcia poręczenia przez prokuratora) sędzia wydająca w piątek postanowienie o warunkowym tymczasowym aresztowaniu zmieniła zdanie o wypuszczeniu podejrzanego z aresztu za poręczeniem majątkowym i wstrzymała jego wykonalność. W rezultacie respondent wyszedł z aresztu dopiero po rozpoznaniu zażalenia przez sąd odwoławczy, czyli po trzech tygodniach od umieszczenia w areszcie.

Nowelizacja przepisów o źródle środków na poczet poręczenia majątkowego w rzeczywistości w wielu przypadkach znacznie utrudnia, a wręcz uniemożliwia realne skorzystanie z warunkowego tymczasowego aresztowania. Dalsze utrzymywanie się tego rozwiązania do polskiej procedury karnej może istotnie wpłynąć na zwiększenie się liczby osób przebywających w areszcie śledczym w związku ze stosowaniem tymczasowego aresztowania. W celu uniknięcia takiej sytuacji należy co najmniej przywrócić brzmienie przepisu art. 266 k.p.k. sprzed 22 czerwca 2021 r. poprzez uchylene jego § 1a k.p.k.

WARUNKI TYMCZASOWEGO ARESZTOWANIA

USTAWOWY STANDARD

Poza kilkoma wyjątkami, tymczasowo aresztowany korzysta co najmniej z takich uprawnień, jakie przysługują skazanemu odbywającemu karę pozbawienia wolności w zakładzie karnym typu zamkniętego. Nie stosuje się także do niego ograniczeń innych niż te, które są konieczne do zabezpieczenia prawidłowego toku postępowania karnego, utrzymania porządku i bezpieczeństwa w areszcie śledczym oraz zapobieżenia wzajemnej demoralizacji tymczasowo aresztowanych (art. 214 § 1 k.k.w.).

Artykuł 110 § 2 k.k.w. ustanawia minimalny standard powierzchni celi mieszkalnej. Zgodnie z tym przepisem powierzchnia w celi mieszkalnej przypadająca na skazanego ma wynosić nie mniej niż 3 m². Tym samym niezapewnienie skazanemu tego minimum powoduje, że dochodzi do naruszenia jego praw. Cele wyposaża się w odpowiedni sprzęt kwaterunkowy zapewniający skazanemu osobne miejsce do spania, odpowiednie warunki higieny, dostateczny dopływ powietrza i odpowiednią do pory roku temperaturę, według norm określonych dla pomieszczeń mieszkalnych. Skazanemu należy także zapewnić oświetlenie odpowiednie do czytania i

wykonywania pracy. Wyposażenie celi, poza art. 110 § 2 k.k.w., określa obecnie § 21 Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 23 grudnia 2022 r. w sprawie regulaminu organizacyjno-porządkowego wykonywania tymczasowego aresztowania³¹. Zanim powyższe rozporządzenie weszło w życie, do tymczasowo aresztowanych stosowano normy wynikające z rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 22 grudnia 2016 r. w sprawie regulaminu organizacyjno-porządkowego wykonywania tymczasowego aresztowania (dalej „Regulamin”)³². Z uwagi na czas, w jakim aresztowani byli nasi rozmówcy, w analizowanych sprawach odnosić należy się do treści tego drugiego, obecnie uchylonego już rozporządzenia. Zgodnie z § 34 Regulaminu cela mieszkalna powinna być wyposażona w łóżko dla każdego tymczasowo aresztowanego, odpowiednią do liczby tymczasowo aresztowanych liczbę stołów, szafek i taboretów oraz środków do utrzymania czystości w celi. Niezbędne urządzenia sanitarne sytuuje się w sposób zapewniający ich niekrępujące użytkowanie.

WARUNKI BYTOWE I ZALUDNIENIE W ARESZTACH ŚLEDCZYCH

W większości przypadków respondenci w początkowym etapie tymczasowego aresztowania byli umieszczani w tzw. celach przejściowych. Cele te są na ogół jedno- lub dwuosobowe i służą temu, aby zapoznać osobę w niej umieszczoną z zasadami panującymi w areszcie śledczym i podjąć decyzję co do rodzaju celi, do której następnie ma trafić. W trakcie aresztowania respondenci zazwyczaj kilkakrotnie zmieniali cele. Cele na ogół były niewielkich rozmiarów. Ich wyposażenie stanowiły

³¹ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 23 grudnia 2022 r. w sprawie regulaminu organizacyjno-porządkowego wykonywania tymczasowego aresztowania (Dz.U.2022.2848).

³² Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 22 grudnia 2016 r. w sprawie regulaminu organizacyjno-porządkowego wykonywania tymczasowego aresztowania (Dz.U.2016.2290).

stalowe prycze do spania, stoliki oraz ubikacja wyodrębniona za pomocą drzwi lub kotary.

Respondenci badania przebywali w celach z osobami oskarżonymi o popełnienie różnych typów przestępstw – zarówno gospodarczych, przeciwko mieniu, związanych z posiadaniem środków odurzających lub substancji psychotropowych, jak i tych najcięższych rodzajowo zbrodni, jak zabójstwo czy zgwałcenie ze szczególnym okrucieństwem.

Poza przestępstwami, jakich (potencjalnie) dopuścić się mieli współsądzani, o wiele większe znaczenie miała ich osobowość i zachowanie. Jeden z rozmówców wspomina, że przez pewien czas siedział w celi z osobą chorą psychicznie, która zachowywała się momentami nieprzewidywalnie i wzbudzała u niego niepokój. Kolejny zaś wskazuje, że przez pewien czas był umieszczony z aż 12 współsądzonymi, którzy wiedzieli, że jest prawnikiem i z tego powodu go szykanowali, co poza samym faktem niewątpliwie niesłusznego tymczasowego aresztowania (ostatecznie prawomocnie stwierdzonego) było dla niego dodatkową dolegliwością.

Inną kwestią było kierowanie respondentów do cel z osobami grypsującymi³³. Jeden z rozmówców oświadczył, że strażnicy więzienni dali mu do podpisania dokument, w którym potwierdza zgodę na pobyt w celi z grypsującymi i dopiero po długiej przepychance słownej strażnicy odstąpili od „przekonywania” go do złożenia podpisu. Ze sporym dyskomfortem wiązało się także stałe przebywanie w

³³ Grypsujący to osoba przynależąca do subkultury więziennej, w ramach której jej członkowie uważają się za lepszą klasę i w związku z tym uprzywilejowaną, w przeciwieństwie do pozostałych (niegrypsujących). Grypsujący często wykorzystują osoby spoza swojej subkultury jako służąc, służących do poniżania, bicia, gwałcenia, etc. Grypsujący mają ustaloną wewnątrz hierarchię. Są to bardzo często recydywiści, dla których więzienie jest drugim domem. Znakiem rozpoznawczym grypsujących jest cynkówka – wytatuowana kropka pod lewym okiem. Na temat podkultury więziennej zob. P. Moczydłowski, *Drugie życie więzienia*, Oficyna wydawnicza „Łośgraf”, Warszawa 2002.

pomieszczeniu razem z osobami palącymi. Dopiero po licznych wnioskach (swoich i swojego obrońcy) kolejny respondent został przeniesiony do innej celi.

HIGIENA I DOSTĘP DO OPIEKI MEDYCZNEJ

Poza jednym z rozmówców, który trafił do nowo wybudowanej części budynku aresztu, pozostali respondenci zgodnie oceniali warunki, jakie panowały w aresztach śledczych, jako bardzo złe.

Największym z zauważonych problemów była kwestia czystości. Rozmówcy wspominali o tym, że cele były bardzo brudne, na ścianach był grzyb i/lub pleśń. Materace, na których przyszło im spać również na ogół były w złym stanie – opisywane jako „stare, spleśniałe”. Tylko jedna z osób otrzymała inny materac, z uwagi na swoje problemy z kręgosłupem. W złym stanie były również koce i poduszki. Żadna z pytanych osób nie otrzymała kołdry, a jedynie koce i poszewki.

Osadzeni mieli możliwość wzięcia prysznicza jedynie dwa razy w tygodniu. Pozostałe potrzeby higieniczne musieli załatwiać w celach, które wyposażone były wyłącznie w toaletę i umywalkę, w większości bez dostępu do ciepłej wody. Tę można było uzyskać po jej zagotowaniu w czajniku, o ile ktoś go posiadał. Jeden z rozmówców zwracał uwagę, że o wszystko trzeba było pisać wnioski – nawet o papier i długopis do napisania wniosku – jednak, aby zdobyć czajnik czy środki czystości do sprzątania celi, a zatem przedmioty służące zaspokajaniu dość podstawowych potrzeb, konieczny był ich zakup nieformalną drogą wymiany barterowej.

Pięć osób wskazywało na problem z obecnością pluskiew. Jeden z rozmówców skarżył się na pogryzienia przez insekty, czego skutki ponosi po dziś dzień. Podczas innego wywiadu respondent opowiedział o pladze pluskiew na całym piętrze aresztu, które wchodziły w materace.

W rozmowach zwracano uwagę również na bardzo słabą jakość jedzenia, które nierzadko powodowało rozstroje żołądka czy wymioty. Współosadzony jednego z respondentów, który pracował w kuchni, ostrzegał, czego nie jeść.

Relacje z wywiadów wskazują także na powszechny problem z dostępem osadzonych do opieki medycznej – mała liczba lekarzy, często brak pielęgniarek. Respondenci doświadczali specyficznego nastawienia personelu medycznego, które przejawiało się w nieprzyjmowaniu za prawdziwe oświadczeń osadzonych o tym, jak się czują, czy na jakie schorzenia cierpią. Jeden z rozmówców powiedział, że pewnego dnia dostał ataku kolki i przyjechali do niego ratownicy medyczni, którzy swoim zachowaniem dali mu odczuć, że nie wierzą jego słowom, gdyż zapewne mówi nieprawdę w celu opuszczenia aresztu. Inny chorował na dnę moczanową, w związku z czym musiał pić dużo płynów. Nie uwzględniano jednak jego wniosków i prośb o możliwość zakupu wody w ilości większej niż przydzielony tygodniowo litraż. Jeszcze inny z respondentów wskazuje, że nie miał możliwości otrzymania diety dostosowanej do jego potrzeb zdrowotnych. Kolejna z osób mówiła o tym, że musiała kilka miesięcy czekać na wizytę u lekarza specjalisty, a kiedy do niej doszło, trwała bardzo krótko, lekarz nie chciał słuchać, od razu przepisał leki i prosił następnego pacjenta. Według jednej z relacji zdarzyło się także, że podczas badania USG lekarz nie zauważył faktu wyciętych uprzednio narządów.

PRÓBY ZASTRASZANIA I WYMUSZANIA ZEZNAŃ

Ważnym wnioskiem wynikającym z przeprowadzonych wywiadów jest fakt, że zdaniem kilku respondentów, miały w ich przypadku miejsce próby zastraszania i/lub wymuszania zeznań.

Jeden z respondentów wspominał, że trafił do celi z osobami, które go przekonywały, że skoro zna tylu „ludzi” i różnych „transakcji”, to mógłby być pomocny poprzez doniesienie prokuraturze informacji o „pewnych osobach”, przez co mógłby szybko opuścić areszt. Nie był to jedyny przypadek, w którym nasz rozmówca podejrzewał,

że zetknął się w areszcie z osobami, które były w rzeczywistości współpracownikami organów ścigania³⁴.

Inny z rozmówców podał, że przez 3 tygodnie przebywał w celi z osobą, która cały czas przekonywała go, że jak zacznie zeznawać przeciwko współoskarżonemu, to jego prawnik załatwi mu wyjście z aresztu w ciągu jednego dnia. Namawiał go do tego powołując się na to, że rodzina mu się rozpadnie, co w tym czasie rozmówca przeczuwał z uwagi na wcześniejsze zachowanie żony. Badanego zdziwiło to, że namawiający go mężczyzna zostawał sam w celi i co chwilę był rzekomo zawożony do lekarza, a potem nie potrafił powiedzieć, co powiedział mu lekarz albo twierdził, że lekarza nie było. Takie zachowanie wzbudziło w rozmówcy przypuszczenie, że była to osoba „podstawiona”.

W kolejnym z wywiadów słyszymy, że po miesiącu pobytu w areszcie, na tzw. „spacerniaku” respondent przebywał z osobami, które rozmawiały między sobą m.in. o nim. Z ich słów i ubioru wywnioskował, że nie są osadzonymi, ale funkcjonariuszami CBA. Według jego relacji, w ich rozmowach często padały sformułowania w stylu „dobrze by było, gdyby zrobił to i to” albo „to mu i jego prawnikowi się nie uda”. Padały również sugestie na granicy gróźb, że jeśli nie zacznie zeznawać „na kogoś” (konkretnego) to na jego komputerze mogą pojawić się treści

³⁴ Zdaniem Aleksandry Cempury „ustawy przewidujące prowadzenie czynności operacyjno-rozpoznawczych przez uprawnione służby nie zawierają żadnych ograniczeń związanych z miejscem czy terenem prowadzenia tych czynności – a co za tym idzie, nie istnieje jak dotąd żaden ustawowy zakaz podejmowania takich zachowań na terenach aresztów śledczych i zakładów karnych”, w: A. Cempura, *Czynności operacyjno-rozpoznawcze prowadzone w aresztach śledczych i zakładach karnych*, „Prokuratura i Prawo”, 10/2011, s. 125-156. Także zdaniem Piotra Herbowskiego wszystkie służby policyjne i wywiadowcze uprawnione do prowadzenia czynności operacyjno-rozpoznawczych na terenie kraju są uprawnione do pozyskiwania osobowych źródeł informacji na terenie zakładów karnych i aresztów śledczych. Wskazuje on natomiast, że brakuje podstaw prawnych dla wprowadzenia na teren zakładu informatora lub funkcjonariusza działającego pod przykryciem. Zob. P. Herbowski, *O dopuszczalności prowadzenia czynności operacyjno-rozpoznawczych w jednostkach penitencjarnych*, „Archiwum Kryminologii”, Tom XXXVII/2015, ss. 347-367, doi:10.7420/ak2015l

pedofilskie. Największe nasilenie prób zastraszania zaobserwował przed posiedzeniem w sprawie przedłużenia tymczasowego aresztowania. Jak podaje, w związku z tą sytuacją przez dwa tygodnie prawie nie jadł, ani nie spał. Wówczas odmówił wychodzenia na spacer. Kiedy Służba Więzienna zapewniła go, że będzie mógł korzystać ze spacerniaka sam, wówczas i tak zastraszano go podczas spacerów, krzycząc z okien, co może się mu stać, gdy nie złoży odpowiednich zeznań.

Rozmówca ten wskazuje na jeszcze jedną formę zastraszania. W wywiadzie podał, że już od pierwszego dnia ktoś z celi piętro wyżej rozmawiał przez okno z kobietą znajdującą się poza murami zakładu. Po czasie rozmówca zrozumiał, że ich rozmowa jest odtworzeniem wymiany wiadomości, które na wolności prowadził z żoną lub córką. Odebrał to jako próbę zastraszania. Wskazywał także, że podejrzane wydawało mu się, że strażnicy więzienni np. prowadząc go do lekarza lub łazienki, w rozmowach między sobą komentowali jego życie – znając jego szczegóły. Zaczął więc podejrzewać, że faktycznie są to funkcjonariusze policji. Dodaje, że jego obrońcy początkowo nie chcieli mu w to uwierzyć i zawnioskowali do prokuratora o skierowanie go na badania psychiatryczne. Badania potwierdziły, że jest zdrowy.

Dwóch rozmówców podaje, że na 2-3 dni przed zaplanowanym przesłuchaniem w prokuraturze przynoszono im gazetę, w której były artykuły o ich sprawach i postawionych zarzutach. Obraz wyłaniający się z artykułu przedstawiał ich jednostronnie, bardzo pejoratywnie. Obaj przyznali, że lektura tych artykułów źle wpłynęła na ich psychikę.

Cele, w których umieszczani są tymczasowo aresztowani, często nie spełniają warunków określonych w k.k.w. i aktach wykonawczych do tej ustawy. Szczególnie często powtarzającym się problemem jest kwestia czystości cel, występowanie w celach pluskiew, pleśni i grzybów, co ma negatywny wpływ na zdrowie osób tymczasowo aresztowanych.

W aresztach śledczych występują problemy z terminowym dostępem do adekwatnej opieki medycznej. Należy pamiętać, że osoby pozbawione wolności trafiają tam ze swoimi dolegliwościami zdrowotnymi, nierzadko w trakcie leczenia. Nie mają jednak możliwości kontynuować go pod okiem dotychczasowych lekarzy. Osoby tymczasowo aresztowane podobnie jak skazane na pozbawienie wolności nie mają możliwości skorzystania z prywatnej służby zdrowia, czy choćby wyboru lekarza, który będzie ich leczył. Tymczasem konsekwencje zbyt długiego oczekiwania na pomoc medyczną i nieadekwatnego leczenia mogą oznaczać nie tylko utrzymywanie się lub nasilenie objawów, ale także trwałe pogorszenie się stanu zdrowia danej osoby, rzutujące na jej dobrostan nawet po opuszczeniu aresztu.

Tymczasowo aresztowani spotykają się z wieloma formami wpływu na ich psychikę, prawdopodobnie w celu wydobycia od nich informacji o sprawie lub skłonienia ich do złożenia wyjaśnień określonej treści. Takie praktyki towarzyszące stosowaniu tymczasowego aresztowania, określane mianem „aresztów wydobywczych”, są niedopuszczalne w świetle obowiązującego prawa.

KONTAKTY ZE ŚWIATEM ZEWNĘTRZNYM

Respondenci podkreślali, że jedną z największych niedogodności, z jakimi muszą się zmierzyć osoby tymczasowo aresztowane, jest nagłe i znaczące ograniczenie ich kontaktu ze światem zewnętrznym, czyli zarówno obrońcami jak i rodziną, przyjaciółmi, współpracownikami. Izolacja jest zrozumiała z punktu widzenia jednego z celów stosowania tego środka zapobiegawczego, jakim jest uniemożliwienie utrudniania postępowania karnego poprzez mataczenie. Z przeprowadzonych wywiadów wynika jednak, że jest bardzo obciążające dla osoby, która niekiedy zupełnie niespodziewanie znalazła się w takiej sytuacji oraz istotnie wpływa na prawo do obrony.

Badani wskazywali także, że w przypadku umożliwienia kontaktów ze światem zewnętrznym w postaci widzeń, telefonów albo korespondencji najczęściej zależy od indywidualnych decyzji organów prowadzących postępowanie, które na podstawie przepisów k.p.k. mają dużą władzę dyskrecyjną w tym zakresie. Drugim w kolejności czynnikiem wpływającym na możliwość utrzymywania kontaktów z osobami z zewnątrz są reguły porządku wewnętrznego danego aresztu śledczego oraz zwyczaje, a nawet indywidualne nastawienie, poszczególnych funkcjonariuszy służby więziennej, od których bezpośrednio zależy realizacja postanowień prokuratorów.

Poniżej przedstawiamy porównania standardów i osobistych doświadczeń rozmówców dotyczących kontaktów z różnymi osobami z zewnątrz.

KONTAKT Z OBROŃCĄ

W kontekście badanych przypadków, jak i przedstawienia zarzutów w jakimkolwiek postępowaniu karnym, niezwykle ważna jest możliwość kontaktu z profesjonalnym obrońcą na jak najwcześniejszym etapie postępowania. Również w doktrynie od dawna podkreśla się, że: „Umożliwienie utrzymywania swobodnego kontaktu podejrzanego z obrońcą jest bez wątpienia jednym z warunków umożliwiających prawidłowe wykonywanie funkcji obrońcy i gwarancją rzetelności procesu, a także służy prowadzeniu rzeczowej obrony”³⁵.

Z perspektywy podejrzanego najistotniejszy jest kontakt z obrońcą bezpośrednio po zatrzymaniu oraz przed posiedzeniem sądu w przedmiocie zastosowania tymczasowego aresztowania. Jeśli jednak dojdzie do orzeczenia najdotkliwszego środka zapobiegawczego zgodnie z przepisami art. 73 k.p.k. oraz art. 215 § 2 k.k.w.

³⁵ Zob. K. Zakrzewski, *Prawo podejrzanego tymczasowo aresztowanego do kontaktu z obrońcą*, „Palestra” 9-10/2013, s. 64, <https://palestra.pl/pl/czasopismo/wydanie/9-10-2013/artykul/prawo-podejrzanego-tymczasowo-aresztowanego-do-kontakt-z-obronca> [dostęp: 19.04.2023].

tymczasowo aresztowanemu należy umożliwić przygotowanie się do obrony. Co do zasady może on porozumiewać się ze swym obrońcą podczas nieobecności innych osób oraz korespondencyjnie.

Jak zwracaliśmy już uwagę podczas analizy procedury zatrzymań, fikcją bywa skuteczne pouczenie o tym prawie osoby, która nagle zostaje pozbawiona wolności. W przypadku respondentów, z uwagi na prowadzoną działalność większość z nich od dawna utrzymywała kontakty z prawnikami, którzy prowadzili ich sprawy gospodarcze. Niektórym kontakt z obrońcą zorganizowały zaś osoby bliskie. Jednakże wiedza o prawie do kontaktu z adwokatem wynikała ze świadomości samych przedsiębiorców lub była uzyskiwana dopiero w odpowiedzi na ich zapytanie, czy z takiego prawa mogą skorzystać. Kilkoro rozmówców mówiło nam także, że na podstawie informacji powziętych podczas przesłuchania przed prokuratorem nie spodziewali się, że mogą zostać tymczasowo aresztowani i w związku z tym potrzebna jest im pomoc prawna. Uważali, że przedstawione zarzuty są nieporozumieniem, zatrzymanie dokonywane jest jedyne w celu wysłuchania ich wyjaśnień przez prokuratora, po czym zostaną zwolnieni i wrócą do domu. Po orzeczeniu przez sąd tymczasowego aresztowania, każdy z respondentów nie miał już wątpliwości, że potrzebuje pomocy profesjonalnego obrońcy i starał się z nim kontaktować.

Przepisy regulujące możliwość kontaktowania się z obrońcą zmieniały się w badanym okresie. Przed nowelizacją z 2015 r. kodeks karny wykonawczy przewidywał, że osoba tymczasowo aresztowana nie może korzystać z aparatu telefonicznego oraz z innych środków łączności przewodowej i bezprzewodowej. W praktycznej działalności administracji penitencjarnej zdarzały się przypadki uniemożliwiania utrzymywania kontaktu telefonicznego tymczasowo aresztowanego nawet z obrońcą. Były to rozwiązania sprzeczne z Europejską Konwencją Praw Człowieka oraz Europejskimi Regulami Więziennymi.

W ostatniej dekadzie, z uwagi na obowiązek implementacji Dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2013/48/UE z dnia 22 października 2013 r. wdrożono w Polsce ważne zmiany mające na celu ustanowienie wyraźnych minimalnych standardów dotyczących praw podejrzanych i oskarżonych, w tym efektywnego realizowania prawa do obrony poprzez kontakt z prawnikami. Zgodnie z przepisem z art. 215 § 1 k.k.w. tymczasowo aresztowany ma prawo do porozumiewania się z obrońcą, pełnomocnikiem podczas nieobecności innych osób (w formie widzeń albo rozmów telefonicznych) oraz korespondencyjnie, a gdy jest obywatelem państwa obcego – dodatkowo z urzędem konsularnym lub przedstawicielstwem dyplomatycznym. Korespondencję tymczasowo aresztowanego z obrońcą ustanowionym lub wyznaczonym w sprawie, w której zastosowano tymczasowe aresztowanie, przesyła się bezpośrednio do adresata, chyba że organ, do którego dyspozycji tymczasowo aresztowany pozostaje, w szczególnie uzasadnionych wypadkach, zarządzi inaczej (art. 217b k.k.w.).

Wszyscy nasi respondenci wskazywali, że po zastosowaniu wobec nich tymczasowego aresztowania mieli już świadomość istnienia uprawnienia do kontaktu z obrońcą oraz możliwość jego realizacji w praktyce. Jednocześnie 8 z 15 respondentów wskazało na utrudnienia w realizacji tego prawa wynikające z każdorazowej konieczności długiego oczekiwania na realizację spotkania z obrońcą. Najbardziej dolegliwe było dla respondentów oczekiwanie na pierwsze spotkanie z obrońcą po osadzeniu w areszcie. W jednym z przypadków zgoda na pierwsze spotkanie pojawiała się np. 3 dni po osadzeniu w areszcie śledczym, a w kolejnym dopiero 10 dni po pozbawieniu wolności. Do tego czasu pozostawali zupełnie odizolowani od świata zewnętrznego, osób które znają i do których mają zaufanie.

Ponadto podejrzani pozbawieni wolności doświadczyli wykorzystania wobec nich dodatkowych obostrzeń, które dopuszczają przepisy art. 25 § 1 k.k.w. oraz art. 73 k.p.k..

W stadium postępowania przygotowawczego prokurator może zastrzec w szczególnie uzasadnionych wypadkach, jeżeli wymaga tego dobro wymiaru sprawiedliwości, że on lub osoba przez niego upoważniona będą obecni podczas rozmowy z obrońcą lub mogą dokonać kontroli korespondencji podejrzanego z jego obrońcą. Warto zaznaczyć, że nawet Europejska Konwencja Praw Człowieka nie gwarantuje prawa do porozumiewania się z obrońcą bez obecności osób trzecich. Z drugiej strony polskie przepisy przewidują, że to istotne ograniczenie swobodnego kontaktu podejrzanego z obrońcą nie może trwać dłużej niż 14 dni od zastosowania tymczasowego aresztowania podejrzanego³⁶. Trybunał Konstytucyjny w wyroku z 17.02.2004 r., SK 39/02, OTK-A 2004/2, poz. 7, stwierdził, że art. 73 § 2 k.p.k. jest zgodny z art. 42 ust. 2 i art. 78 Konstytucji RP, wskazując jednocześnie w uzasadnieniu, że zarządzenie prokuratora wydane w trybie art. 73 § 2 k.p.k. ma charakter wyjątkowy i może być wydane w szczególnie uzasadnionym przypadku. Sytuacja taka niewątpliwie może mieć miejsce wówczas, gdy zachodzi realna możliwość mataczenia w sprawie lub konieczność sprawdzenia alibi podejrzanego. Tymczasem jeden z rozmówców podczas 21-dniowej izolacji odbył 3 spotkania z obrońcą w obecności funkcjonariusza CBA bez wyjaśnienia powodów takiego obostrzenia

Respondenci podkreślali także wpływ organizacji pracy w areszcie śledczym i indywidualnych decyzji funkcjonariuszy na sprawność spotkań z obrońcami. Z wywiadów dowiadaliśmy się, że obrońcy musieli niekiedy czekać nawet do 4 godziny na widzenie z podejrzanym. W jednym z badanych przypadków, adwokat przyszedł na spotkanie, ale do niego nie doszło, ponieważ strażnicy z nieznanых przyczyn nie zapewnili doprowadzenia podejrzanego. Z relacji respondentów wynika, że często zdarzało się, że wszystkie pokoje spotkań były zajęte, co skutkowało

³⁶ K. Eichstaedt, „Art. 73”, [w:] Świecki D. (red.), Kodeks postępowania karnego. Komentarz. Tom I. Komentarz aktualizowany, LEX/el. 2023 [dostęp: 23.04.2023].

długim oczekiwaniem na swoją kolej. Może to świadczyć o niedostosowaniu aresztów – zbyt małej liczbie pokoi – lub ich przeludnieniu. Jednak nawet wtedy, gdy miejsca nie brakowało, to jednak ostatecznie decyzje i sposób działania indywidualnych funkcjonariuszy w areszcie miały znaczenie dla sposobu zapewnienia kontaktów między tymczasowo aresztowanym a jego obrońcą. Z drugiej strony trzech rozmówcy wskazywali, że kontakt z obrońcą był tą gwarancją, która była najsprawniej realizowana podczas ich przebywania w areszcie śledczym.

W tym miejscu warto też odnotować, że respondenci jako osoby tymczasowo aresztowane mieli duże problemy z dostępem do akt sprawy, szczególnie przed posiedzeniem w przedmiocie zastosowania środka izolacyjnego, co jest kolejnym istotnym ograniczeniem prawa do obrony. Organy prowadzące postępowanie karne realizując konstytucyjną gwarancję z art. 41 „Każdy zatrzymany powinien (...) być w ciągu 48 godzin od chwili zatrzymania przekazany do dyspozycji sądu. Zatrzymanego należy zwolnić, jeżeli w ciągu 24 godzin od przekazania do dyspozycji sądu nie zostanie mu doręczone postanowienie sądu o tymczasowym aresztowaniu wraz z przedstawionymi zarzutami” nie zawsze zapewniają dostęp do materiału dowodowego, który jest podstawą wniosku o orzeczenie najsurowszego środka zapobiegawczego. Fundacja Court Watch Polska od 2019 roku informuje o występowaniu tego problemu i rekomenduje zmiany w tym obszarze polegające m.in. na równym dostępie czasowym do akt sprawy przed posiedzeniem aresztowym dla sądu oraz podejrzanego i jego obrony oraz digitalizacji akt³⁷.

³⁷ B. Pilitowski, *Aktualna praktyka stosowania tymczasowego aresztowania w Polsce...*

Zmiany w k.p.k. po 2015 r., które miały na celu implementację Dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2013/48/UE z dnia 22 października 2013 r. spowodowały, że prawo do obrony jest w Polsce szerzej respektowane, co potwierdzali nasi rozmówcy.

Jednocześnie nadal widoczne są ograniczenia polegające na braku jasnych pouczeń dotyczących możliwości udziału obrońcy w czynnościach na wczesnym etapie postępowania karnego albo utrudnionym kontakcie z obrońcą w szczególności pomiędzy zatrzymaniem a tymczasowym aresztowaniem oraz na początku tymczasowego aresztowania.

Ponadto dostrzeżone zostały praktyki polegające na udziale organów w spotkaniach z obrońcą po zastosowaniu tymczasowego aresztowania oraz wpływ indywidualnych decyzji organów prowadzących postępowanie karne oraz funkcjonariuszy w areszcie śledczym na dynamikę widzeń, kontaktów telefonicznych z obrońcą oraz przepływ korespondencji. W niektórych okolicznościach może to być uzasadnione dobrem prowadzonego postępowania. Jednak nasi rozmówcy podawali przykłady utrudnień w dostępie do pomocy prawnej wykraczających poza uzasadniony zakres, a wynikających wyłącznie z organizacji wewnętrznej danego aresztu śledczego lub nieuzasadnionego wykorzystywania uprawnień funkcjonariuszy SW i prokuratorów do ograniczania kontaktów osób tymczasowo aresztowanych z obrońcami.

KONTAKTY Z BLISKIMI I WSPÓŁPRACOWNIKAMI

Izolacja od rodziny i przyjaciół, nagłe pozbawienie przedsiębiorstw osoby zarządzającej, ograniczony dostęp do informacji na temat tego co dzieje się na zewnątrz aresztu to czynniki, które negatywnie wpływały na psychikę i samopoczucie osób aresztowanych. Miały też bezpośrednie przełożenie na ich sytuację osobistą, zawodową i majątkową po opuszczeniu aresztu śledczego. Dlatego ważne jest, aby w

przypadku stosowania tymczasowego aresztowania organy prowadzące postępowanie dokładnie rozważyły, jakie ograniczenia są niezbędne, a które można złagodzić. W ten sposób można zmniejszyć obciążenie psychiczne dla osoby aresztowanej i pomóc jej w przetrwaniu trudnego okresu odosobnienia.

Osoba tymczasowo aresztowana ma prawo co do najmniej jednego widzenia w miesiącu z osobą najbliższą. Wyjątek stanowią natomiast sytuacje enumeratywnie wskazane w kodeksie, które uniemożliwiają takie spotkanie. Zgodnie z art. 217 § 1 k.k.w. tymczasowo aresztowany może uzyskać widzenie po wydaniu zarządzenia o zgodzie na widzenie przez organ, do którego dyspozycji pozostaje. W wypadku gdy tymczasowo aresztowany pozostaje do dyspozycji kilku organów, wymaga się zgody na widzenie każdego z nich. Chyba że organy te zarządzają inaczej.

Również zgodnie z art. 217c § 1 k.k.w. tymczasowo aresztowany może korzystać z aparatu telefonicznego, z zastrzeżeniem § 2 i 3, na zasadach określonych w regulaminie organizacyjno-porządkowym wykonywania tymczasowego aresztowania, za zgodą organu, do którego dyspozycji pozostaje; nie może korzystać z innych środków łączności przewodowej i bezprzewodowej. Organ, do którego dyspozycji tymczasowo aresztowany pozostaje, wydaje zarządzenie o zgodzie na korzystanie z aparatu telefonicznego. Chyba że zachodzi uzasadniona obawa, że zostanie ona wykorzystana w celu bezprawnego utrudniania postępowania karnego lub do popełnienia przestępstwa, w szczególności podżegania do przestępstwa (art. 217c § 2 k.k.w.). Co więcej, zgodnie z art. 217c § 3 k.k.w., w wypadku gdy tymczasowo aresztowany pozostaje do dyspozycji kilku organów, wymagana jest zgoda każdego z nich. Chyba że organy te zarządzają inaczej.

Na zarządzenie o odmowie wyrażenia zgody na widzenie tymczasowo aresztowanego z osobą najbliższą, tymczasowo aresztowanemu oraz ubiegającej się o widzenie osobie dla niego najbliższej przysługuje zażalenie do sądu, do którego dyspozycji pozostaje tymczasowo aresztowany.

Osoby tymczasowo aresztowane mogą otrzymywać korespondencję. Zgodnie z art. 217a i n. k.k.w. zatrzymania, cenzury lub nadzoru korespondencji tymczasowo aresztowanego dokonuje organ, do którego dyspozycji tymczasowo aresztowany pozostaje, chyba że organ ten zarządzi inaczej. Jeżeli organ, do którego dyspozycji tymczasowo aresztowany pozostaje, nie zarządzi zatrzymania, cenzury lub nadzoru korespondencji tymczasowo aresztowanego, decyzje te może podjąć dyrektor aresztu śledczego, który powiadamia tymczasowo aresztowanego, sędziego penitencjarnego oraz organ, do którego dyspozycji tymczasowo aresztowany pozostaje, o przyczynach jej zatrzymania, ocenzurowania lub nadzoru. Korespondencję tymczasowo aresztowanego przesyła się za pośrednictwem organu, do którego dyspozycji tymczasowo aresztowany pozostaje. W wypadku gdy tymczasowo aresztowany pozostaje do dyspozycji kilku organów, jego korespondencję przesyła się organowi, którego postanowienie wprowadzono do wykonania jako pierwsze, chyba że organy te zarządzają inaczej.

Bardziej szczegółowa organizacja przyjmowania korespondencji i organizacji widzeń i kontaktu telefonicznego została uregulowana w Rozporządzeniu Ministra Sprawiedliwości z dnia 23 grudnia 2022 r. w sprawie regulaminu organizacyjno-porządkowego wykonywania tymczasowego aresztowania. W tym samym akcie wskazuje się, że w porządku wewnętrznym aresztu śledczego dyrektor określa m.in. dni, godziny, miejsce i porządek przeprowadzania widzeń; dni, godziny i miejsce korzystania z samoinkasującego aparatu telefonicznego; godziny i sposób przyjmowania i wydawania korespondencji.

Swoimi doświadczeniami w zakresie kontaktów z osobami innymi niż obrońca podzieliło się podczas rozmów 13 osób. Dwie z nich wskazały, że podczas całego pobytu w areszcie śledczym nie mieli możliwości kontaktu ze światem zewnętrznym, a ich wnioski były rozpatrywane negatywnie. Pozostałe osoby otrzymywały zgodę na kontakt telefoniczny lub widzenie, ale zawsze następowało to na późniejszym etapie

tymczasowego aresztowania, nawet po wielu miesiącach od osadzenia. Jeden z naszych respondentów na pierwszą zgodę na spotkanie z członkiem rodziny czekał 3 miesiące, a inny ponad 8 miesięcy. Osoba oczekująca na widzenia najdłużej została co prawda tymczasowo aresztowana w czasie pandemii COVID-19, ale nie wyjaśnia to dlaczego dopiero po ponad pięciu miesiącach miała możliwość pierwszej rozmowy telefonicznej. Przez tak długi czas areszt mógł odpowiednio zabezpieczyć warunki sanitarne dla realizacji widzeń i faktycznie, gdy w końcu uzyskał zgodę na widzenie jednym z synów realizowane ono było „przez pleksę”.

Respondenci wskazywali, że najważniejszą przyczyną trudności w utrzymywaniu kontaktów z bliskimi była konieczność długiego oczekiwania na zgody prokuratorów. Wszystkie osoby, które opowiedziały nam o swoich doświadczeniach dotyczących kontaktów z bliskimi i otrzymały zgodę na widzenie lub rozmowę telefoniczną, wskazywały jednak także na dodatkowe utrudnienia.

Zgodnie z relacjami część widzeń odbywała się pod ścisłym nadzorem funkcjonariuszy, np. „(...) po 3 miesiącach miał spotkanie z żoną, ale przy tym spotkaniu był funkcjonariusz. Malutkie pomieszczenie, gdzie był mały stolik, przy którym siedzieli razem z policjantem”.

Widzenia odbywały się tylko z jedną osobą na raz, z różną dynamiką. W niektórych aresztach raz w miesiącu, a w innych jeszcze rzadziej. Trudno dostrzec tu jakąś prawidłowość. Rozmówcy wskazywali np., że czasem mogli spotkać się żoną dwa razy w miesiącu innym razem raz na 1,5 miesiąca. Zdarzyło się także, że tymczasowo aresztowany miał możliwość zrealizowania tylko dwóch widzeń w przeciągu pół roku.

Jedna z osób tymczasowo aresztowanych wspominała, że dwie córki otrzymały w czasie 6 miesięcy po jednej zgodzie na widzenie, kolejna, że mogła widzieć się z każdym z dwóch synów raz w miesiącu, ale przez to nie otrzymywała zgody na

widzenia z nikim innym z bliskich. Inny respondent wskazywał, że z czasem otrzymał zgodę na 4 widzenia w miesiącu: 2 z każdym z dwóch synów. Dodał, że pod tym względem areszt, gdzie przebywał „był bardzo liberalny, bo ludzie trafiający z innych aresztów mówili, że widzenia są raz w miesiącu”.

Często pojawiały się problemy z wykonaniem rozmów telefonicznych z bliskimi, ponieważ według relacji rozmówców zależały one nie tylko od zgód prokuratorów, ale także wewnętrznych regulaminów aresztów śledczych i nastawienia poszczególnych strażników. Jeden rozmówca otrzymał nawet zgodę od prokuratora na rozmowy telefoniczne, ale strażnicy w areszcie nie wyrażali zgody na częstotliwość kontaktów wynikających z postanowienia i wdrażali własne reguły w tym zakresie.

Ponadto osoby tymczasowo aresztowane sugerowały, że czuły się celowo odcinane od rodziny i przyjaciół, by w ten sposób spotęgować u nich stres i determinację do wyjścia z aresztu śledczego w zamian za współpracę z organami ścigania. Jeden z respondentów zaznaczył, że został osadzony w areszcie śledczym oddalonym o kilkaset kilometrów od miejsca zamieszkania, co dodatkowo komplikowało możliwość spotkań.

Ostatnią kwestią wartą poruszenia jest fakt, że tylko dwoje rozmówców pamiętało sytuację, by prokurator wydał zarządzenie o zatrzymaniu korespondencji ze względu na jej treść, ale wszystkie osoby, które otrzymywały lub pisały listy informowały nas o tym, że proces cenzurowania był bardzo długi, niekiedy listy docierały do nich w innej kolejności niż były wysłane, najczęściej ze średnio miesięcznym opóźnieniem. Jeden z rozmówców sygnalizował zaginięcie jego korespondencji. Inny pamiętał, że kartki świąteczne wysyłane do dzieci z aresztu 2 tygodnie przed świętami dotarły do nich w połowie stycznia. Natomiast kolejna osoba tymczasowo aresztowana korespondowała z żoną rozmawiając tylko o codzienności i aby usprawnić proces przesyłania wiadomości, dostarczała listy bezpośrednio do prokuratury. „Żeby było szybciej, to żona tego nie wysyłała normalnie, tylko zostawiała na miejscu, więc tak

naprawdę prokurator w pół godziny mógł przejrzeć. (...) to mogło potrwać 2-3 dni, żeby to przekazać, a trwało bardzo długo”.

Ze względu na cel stosowania tymczasowego aresztowania osoba osadzona w areszcie śledczym ma uprawnienia do bardzo ograniczonego kontaktu z bliskimi w postaci rozmów telefonicznych, widzeń oraz korespondencji.

Respondenci opisywali przypadki, gdy obostrzenia dotyczące kontaktu z osobami najbliższymi zdawały się nie być uzasadnione tylko dobrem prowadzonego postępowania przygotowawczego, ale stanowiły formę dodatkowej represji stosowanej wobec osoby tymczasowo aresztowanej.

Dyskrecjonalność organów prowadzących postępowanie, które mogą ograniczać kontakty osób tymczasowo aresztowanych z bliskimi oraz indywidualizacja praktyk w poszczególnych aresztach śledczych stwarza pole do nadużyć.

CZAS STOSOWANIA TYMCZASOWEGO ARESZTOWANIA

W polskiej procedurze karnej nie istnieje górna granica czasu trwania tymczasowego aresztowania. Oczywiście np. przepis wyrażony w art. 263 § 1 limituje okres pozbawienia wolności w ten sposób, że pierwsze tymczasowe aresztowanie nie może zostać orzeczone na dłużej niż 3 miesiące, ale możliwe jest wielokrotne przedłużenie stosowania tego izolacyjnego środka zapobiegawczego.

Paweł Wiliński podkreśla, że „w razie zastosowania tymczasowego aresztowania sąd niemal automatycznie określa czas jego trwania na okres maksymalny, tj. na trzy miesiące. Tymczasem nie budzi wątpliwości, że celem ustawodawcy nie było określenie uniwersalnego terminu aresztu tymczasowego na trzy miesiące, lecz określenie górnej dopuszczalnej jego granicy. Termin ten zresztą – liczony w miesiącach – zdaje się raczej wskazywać na dążenie do tego, by był on jak najkrótszy. Brak oceny zasadności takiego okresu i ten automatyzm może w pewnych sytuacjach

stanowiąc formę nadużycia uprawnień procesowych. Formą nadużycia będzie tu zatem wadliwe wykorzystanie tego swoistego luzu decyzyjnego w ocenie okresu zastosowania aresztu, dowolność w przyjęciu, że niezbędny jest okres maksymalny, brak uzasadnienia sięgnięcia po niego w konkretnej sytuacji”³⁸.

Dodatkowo brak weryfikacji przez polskie sądy utrzymywania się przesłanek do stosowania tymczasowego aresztowania w kolejnych miesiącach prowadzonych postępowań był wielokrotnie krytykowany przez Europejski Trybunał Praw Człowieka. Ostatnio Trybunał uwzględnił skargi przeciwko Polsce na przewlekłość aresztu trwającego przez 2 lata 6 miesięcy i 23 dni³⁹ oraz 2 lata 6 miesięcy i 18 dni⁴⁰. Pomimo tego w Polsce wciąż rośnie zagrożenie przewlekłością stosowania tymczasowego aresztowania⁴¹. Wskazuje na to liczba osób, które oczekują na zakończenie postępowania przygotowawczego w areszcie przez ponad 2 lata. W roku 2015 było takich osób 11, natomiast w roku 2022 już 120⁴².

Tabela 4: Czas stosowania tymczasowego aresztowania w dniach w analizowanych przypadkach

Nr przypadku	1	2	3	4	5	6	7	8	8	10	11	12	13	14	15
Liczba dni tymczasowego aresztowania	21	730	21	517	730	213*	486*	183	44	40	730	1704	173	1818	132

* Osoby były kilkakrotnie tymczasowo aresztowane w ramach jednego postępowania karnego

³⁸ P. Wiliński, *Nadużycie uprawnień procesowych w zakresie zatrzymania i tymczasowego aresztowania* [w:] *Nadużycie uprawnień przez prokuratora i sędziego w procesie karnym*, Warszawa 2023, http://lex-1amu-1edu-1pl-1015e9816001d.han.amu.edu.pl/#/monograph/369532692/68/wilinski-pawel-naduzycie-uprawnien-przez-prokuratora-i-sedziego-w-procesie-karnym?keyword=tymczasowe%20aresztowanie%20nadu%C5%BCycia&unitId=passage_243 (dostęp: 2023-06-07).

³⁹ Wyrok ETPC z 10 listopada 2022 Kaszubski przeciwko Polsce (skarga nr 15466/19).

⁴⁰ Wyrok ETPC z 2 lutego 2023 Marciniak przeciwko Polsce (skarga nr 52089/18).

⁴¹ *Tymczasowe aresztowanie – (nie)tymczasowy problem...*

⁴² *Obserwacje Naczelnej Rady Adwokackiej w Polsce oraz Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka w przedmiocie wykonania orzeczeń Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu w sprawie grupy Burza przeciwko Polsce (skarga nr 15333/16)...*

W naszym badaniu średnia długość przebywania w areszcie śledczym wśród analizowanych przypadków wynosiła aż 2 lata i 4 miesiące, co zostało przedstawione w tabeli 4. Najkrótszy czas izolacji w ramach środków zapobiegawczych to 21 dni (tyle trwało oczekiwanie na rozstrzygnięcie przez sąd w przedmiocie zażalenia na zastosowanie tymczasowego aresztowania i orzeczenie w zamian poręczenia majątkowego), a najdłuższy 4 lata, 11 miesięcy i 23 dni. W tym przypadku Europejski Trybunał Praw Człowieka wydał wyrok w sprawie przeciwko Polsce, w którym orzekł, że doszło do naruszenia art. 5 ust 3 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka w związku z długotrwałym stosowaniem wobec skarżącego tymczasowego aresztowania. Podstawą stosowania tymczasowego aresztowania przez tak długi okres było założenie że istnieje prawdopodobieństwo ucieczki podejrzanego lub utrudniania przez niego procesu, choć jak uznał Trybunał, nie było na to odpowiednich dowodów. Ponadto wyjaśniono, że polskie sądy nie zbadały czy w czasie trwania sprawy pojawiła się możliwość zastąpienia tymczasowego aresztowania przez mniej rygorystyczne środki, które też zapewniłyby stawienie się podejrzanego na proces, a uzasadnienia kolejnych decyzji o przedłużaniu aresztu były powtarzalne i słabo uargumentowane. Wreszcie ETPC uznał również, że polski wymiar sprawiedliwości nie dochował należytej staranności przy prowadzeniu postępowania w czasie gdy skarżący przebywał w areszcie. Wspomniano także, że podobne rozstrzygnięcia wydarzyły się już wcześniej w sprawach Kauczor przeciwko Polsce, skarga nr 45219/06, wyrok z 3 lutego 2009 r. oraz Celejewski przeciwko Polsce, skarga nr 17584/04, wyrok z 4 maja 2006 r.

Tabela 5: Sposób zakończenia tymczasowego aresztowania w badanych przypadkach

Nr przypadku	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
Uchylenie TA	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Skuteczne zażalenie na zastosowanie TA	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	+	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	+
Zastosowanie poręczenia majątkowego	+	+	+	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-
Postępowanie zakończone	-	-	-	-	*	-	-	-	+	+	+	-	+	-	+
Odszkodowanie i zadośćuczynienie	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	+	b.d.	b.d.	+	+	+

*Śledztwo zawieszono od 31 grudnia 2021 ze względu na wniosek o pomoc prawną i Europejski Nakaz Dochodzeniowy.

Jak wynika z danych w tabeli 5 w 9 z 15 badanych spraw w chwili prowadzenia wywiadów nie wydano wyroku rozstrzygającego o winie osób, które przebywały w tymczasowym aresztowaniu, co uniemożliwia im starania o ewentualne odszkodowania i zadośćuczynienia za niesłuszne pozbawienie wolności. Takie rekompensaty otrzymały dotychczas 4 osoby. Wciąż również istnieje ryzyko powtórnego zastosowania izolacyjnego środka zapobiegawczego. Obawa ta jest poparta doświadczeniami rozmówców – w dwóch przypadkach osoby były kilkakrotnie tymczasowo aresztowane w ramach jednego postępowania karnego, a ostatecznie postępowanie karne nadal pozostaje na etapie przygotowawczym.

Statystyki z ostatnich 8 lat wskazują, że w Polsce wzrasta nie tylko ilość tymczasowych aresztowań, ale także długość stosowania tymczasowego aresztowania. Również Europejski Trybunał Praw Człowieka orzekł już kilkakrotnie, że zbyt długie stosowanie tymczasowego aresztowania jest problemem w Polsce. Aktualnie nie ma jednak mechanizmów, które mogłyby rozwiązać ten problem w przyszłości. Kodeks postępowania karnego wskazuje co prawda pewne pożądane maksymalne okresy stosowania izolacji przed decyzją o winie, ale możliwość wydłużania tych terminów w szczególnych przypadkach prowadzi do nadużyć i przewlekłości. W opisywanych w raporcie 13 przypadkach przedsiębiorcy usłyszeli wyłącznie zarzuty gospodarze. W ich sprawach kluczowe pozostawały dowody z dokumentów zgromadzone w aktach sprawy. Pomimo tego średnia długość przebywania w areszcie śledczym wśród analizowanych przypadków wynosiła aż 2 lata i 4 miesiące.

Dotychczas rozstrzygnięte sprawy skończyły się: umorzeniem postępowania na etapie postępowania przygotowawczego (3 sprawy), uniewinnieniem (1 sprawa), prawomocnym skazaniem za 2 z 5 zarzucanych czynów (1 sprawa), prawomocnym skazaniem (1 sprawa). W pozostałych 6 sprawach na moment przeprowadzania wywiadów nadal prowadzone były postępowania przygotowawcze, choć osoby, którym przedstawiono w nich zarzuty opuściły areszt śledczy średnio już 3 lata wcześniej. Respondenci ci mają więc wciąż status podejrzanych, ich sytuacja pozostaje niewyjaśniona, co powoduje, że znajdują się w stanie permanentnego stresu i niepewności.

WPŁYW TYMCZASOWEGO ARESZTOWANIA NA SYTUACJĘ OSOBISTĄ, FINANSOWĄ I ZAWODOWĄ PODEJRZANYCH

WPŁYW NA RODZINĘ I RELACJE SPOŁECZNE

W zdecydowanej większości przypadków (13 na 15 wywiadów) tymczasowe aresztowanie miało zdaniem respondentów bardzo negatywny wpływ na rodzinę podejrzanych. Rodzina rozumiana jest tu szeroko – mowa zarówno o małżonkach, dzieciach, ale również rodzicach i dalszej rodzinie. W związku ze stereotypowym utożsamianiem tymczasowego aresztowania z karą, a kary z winą, w momencie aresztowania dochodziło do zniszczenia reputacji podejrzanych. Wpływało to negatywnie nie tylko na relacje społeczne samych osadzonych, ale także członków ich najbliższej rodziny. Jeśli podejrzany mieszkał w mniejszej miejscowości, w której prowadził swoją działalność, cała sprawa odbijała się szerokim, negatywnym echem wśród lokalnej społeczności. Ta sytuacja z kolei miała wpływ na rodzinę podejrzanego, która musiała się mierzyć z napięciem i załamaniem dobrej opinii podczas samego tymczasowego aresztowania, ale również na długo po zwolnieniu podejrzanego. Często nie udawało się już nigdy odzyskać dobrego imienia, a zmiany w życiu rodzinnym, społecznym i zawodowym do dzisiaj nie zostały odwrócone czy naprawione.

W trzech przypadkach w konsekwencji tymczasowego aresztowania doszło do rozvodu/rozstania partnerów. Podejrzani opowiadali o podupadającym zdrowiu psychicznym małżonków, potrzebie korzystania z terapeutów zarówno na spotkaniach indywidualnych, jak i podczas terapii par. Zarówno dla jednej, jak i dla drugiej strony w większości przypadków to doświadczenie wiązało się również z pogorszeniem się zdrowia psychicznego. U części badanych oraz ich małżonków zdiagnozowano depresję lub stany depresyjne, które wymagały leczenia psychiatrycznego. Jeden z podejrzanych ze względu na silną depresję został skierowany na leczenie do szpitala psychiatrycznego, gdzie doszło do próby

samobójczej. Niektórzy opowiadali o towarzyszącym im nawet obecnie zespole stresu pourazowego, życiu w ciągłym strachu i lęku o kolejne nagłe pozbawienie wolności. Bardzo trudny okazał się również „powrót do rzeczywistości” po wyjściu z aresztu śledczego. Podejrzani „nie mogli znaleźć sobie miejsca”. Rodziny były wyniszczone, czasem też podzielone w swojej ocenie sytuacji i skłócone.

Tymczasowe aresztowanie miało też dramatyczny wpływ na rodziców podejrzanych. Ojciec jednego z naszych rozmówców zmarł w trakcie gdy syn przebywał w areszcie. Zdaniem respondenta „ze zgrzyoty”. Wspominano w wywiadach również o tym, jak rodzice, osoby starsze, źle znosiły całą sytuację i podupadały na zdrowiu lub „już na zawsze miały zrujnowaną reputację”.

Najdotkliwsze jednak konsekwencje absencji podejrzanych w domu dotyczyły ich małoletnich dzieci. O nie też najbardziej martwili się sami podejrzani. Najpierw o taką prozaiczną kwestię, jak organizacja opieki w nowej sytuacji. Następnie, kiedy aresztowanie się przedłużało, o stan zdrowia psychicznego dzieci oraz przerwanie ciągłości relacji z nimi, brak uczestnictwa w ważnych momentach z ich życia. Były one też ofiarami złej reputacji rodziny po tymczasowym aresztowaniu jednego z rodziców.

Jeden z podejrzanych opowiadał o tym, jak w szkole wytykano palcami i ubliżano jego córce, ze względu na tymczasowe aresztowanie ojca. Te zdarzenia nasiliły u dziewczynki objawy choroby dwubiegunowej. Inny rozmówca mówił o tym, jak dzieci opuszczały się w nauce do tego stopnia, że nie zdały egzaminu maturalnego. Ich motywacja do nauki i ambitnego podejścia malała wraz z wydłużającym się aresztem i głębokim poczuciem niesprawiedliwości systemu. Kolejny respondent z goryczą i smutkiem opowiada o całkowitej utracie kontaktu z dziećmi, również po wyjściu na wolność. Następny podejrzany wspomina, że najbardziej żałuje tego, że w konsekwencji rozwodu doświadcza długich okresów bez widzenia się z córkami.

W konsekwencji aresztowania ojca, u córki jednego z rozmówców – cierpiącej na ciężką formę zaburzeń ze spektrum autyzmu – nastąpił regres i nasilenie negatywnych objawów. Jak czytamy w publikacji Fundacji Synapsis:

Dzieci i młodzież w spektrum autyzmu zwykle przejawiają opór przed zmianami w otoczeniu i przebiegu aktywności. [...] Zdarza się, że w sytuacjach odbiegających od rutyny dziecko w spektrum jest szczególnie zaniepokojone i okazuje lęk poprzez krzyk, agresję czy autoagresję, lub odwrotnie – wycofuje się z wszelkich aktywności i relacji, nawet z najbliższymi osobami. [...] Zapewnienie stabilności i poczucia bezpieczeństwa u dziecka z autyzmem jest fundamentem skuteczności wszystkich innych oddziaływań wychowawczych, terapeutycznych, rehabilitacyjnych i edukacyjnych⁴³.

Dla córki podejrzanego jego nagłe tymczasowe aresztowanie i rozłąka, na które nie miała szansy się przygotować, okazały się być dramatycznym przeżyciem. Jej proces terapeutyczny nie tylko się zatrzymał, ale stwierdzono, że wręcz się cofnął o kilka lat. Zaczęła również przejawiać autoagresywne zachowania. Cała ta sytuacja nie spotkała się z żadnym zrozumieniem ze strony sądu. Sąd apelacyjny, rozpatrując zażalenie prokuratora na zwolnienie podejrzanego za poręczeniem majątkowym uznał, że nie zachodzą przesłanki odstąpienia od stosowania tymczasowego aresztowania ze względu na potencjalne ciężkie skutki dla rodziny podejrzanego (art. 259 § 1 pkt 2 k.p.k.), ponieważ podczas dwumiesięcznej przerwy w aresztowaniu, podejrzany „miał możliwość podjęcia działań zmierzających do ustabilizowania sytuacji rodzinnej i pomocy córce w radzeniu sobie przez nią ze stresem”.

⁴³ Dobro dziecka z autyzmem w procesie określania sposobu wykonywania władzy rodzicielskiej pakiet informacyjny dla profesjonalistów i rodziców, Fundacja Synapsis: <https://synapsis.org.pl/wp-content/uploads/2022/07/Pakiet-informacyjny-dla-profesjonalistow-i-rodzicow.pdf> [dostęp: 19.04.2023].

WPŁYW ARESZTOWANIA NA ZDROWIE PODEJRZANYCH

Jak zostało wspomniane powyżej, pobyt w areszcie śledczym odbił się przede wszystkim na zdrowiu psychicznym respondentów. W przeważającej większości była to depresja, która współwystępowała z innymi problemami zdrowotnymi jak np. problemy ze snem, lęki, obawa przed kolejnym zatrzymaniem czy zawały serca. Niektórzy z nich nadal leczą się psychiatrycznie, inni zakończyli już terapię i deklarują, że stan ich zdrowia psychicznego jest stabilny. To jednak tylko część całości, bowiem rozmówcy mówili o pogorszeniu również stanu zdrowia fizycznego ze względu na złe warunki panujące w aresztach śledczych: pluskwy, grzyb na ścianach, ogromna wilgoć, niska jakość posiłków oraz opieki medycznej.

Jeden z respondentów doznał zakażenia organizmu, które opisywał jako „na granicy sepsy”. Relacjonował, że względu na opieszałość strażników mimo wielokrotnych zgłoszeń gorączki, dreszczy, bólu pęcherza oraz ogólnego ogromnego spadku sił, przez dłuższy czas nie zaprowadzono go do lekarza. Informował, że w następstwie zbyt późno rozpoczętego leczenia do dziś ponosi konsekwencje choroby. Inna osoba wskazywała na duże problemy ze zdrowiem zębów, pogłębiające się ze względu na aktualny brak środków na ich leczenie. Kolejna mówiła o leczeniu neurologicznym i zdiagnozowanej demencji, postępującym obniżeniu sprawności umysłowej oraz osłabieniu funkcji poznawczych i wykonawczych, takich jak pamięć, myślenie lub rozumienie. Następna wspominała o tym, że w konsekwencji utraty zdrowia po aresztowaniu przeszła już siedem operacji. W rozmowach pojawiły się również znamiona po ugryzieniu pluskiew oraz problemy trawienne związane z jedzeniem otrzymywanym w areszcie.

Poważnym problemem, na który należy w tym momencie zwrócić uwagę, jest fakt, że kiedy tymczasowo aresztowany zaczyna mieć problemy zdrowotne, czyli staje się pacjentem, nie przysługują mu należne pacjentowi prawa. Respondenci wymieniali nierespektowanie specjalnej diety ze względu na poważne i zdiagnozowane problemy

trawienne, brak zainteresowania trzydziestokilogramowym spadkiem masy ciała, brak możliwości wglądu do dokumentacji medycznej, nieprzyjazne traktowanie przez personel medyczny, opieszałość nawet wobec poważnych dolegliwości zdrowotnych i generalny brak zainteresowania stanem zdrowia osadzonych.

WPŁYW NA MAJĄTEK OSOBISTY

Dla części rozmówców postawienie zarzutów i tymczasowe aresztowanie stało się bezpośrednią lub pośrednią przyczyną utraty majątku. 12 z 15 podejrzanych straciło w konsekwencji tymczasowego aresztowania znaczną część lub cały posiadany przed zatrzymaniem majątek. Majątek – także ten należący jednocześnie do współmałżonka – był zazwyczaj zajmowany przez prokuratorów jako zabezpieczenie majątkowe. Rozmówcy podkreślali, że zabezpieczenia te przewyższały rzekomą wysokość szkody. Podczas wywiadów padały kwoty w wysokości od kilkuset tysięcy złotych do aż 15 milionów złotych. Z zabezpieczonego majątku zatem również nie można było korzystać, żeby na czas tymczasowego aresztowania zabezpieczyć sytuację materialną rodziny. Zdarzało się również, że zabezpieczenie pozbawiało podejrzanego możliwości zatrudnienia profesjonalnego obrońcy.

Negatywne konsekwencje aresztowania dla stanu majątku podejrzanych miał w przypadku respondentów naszego badania wpływ na ich działalność zawodową. Firmy prowadzone przez respondentów traciły na wartości, a nawet upadały, ze względu na brak odpowiedniego zastępstwa w zarządzaniu oraz utratę reputacji przez właściciela. Po wyjściu na wolność, podejrzani starając się odbudować majątek napotykali na utrudnienia wynikające z wcześniejszego aresztowania, stosowanych nadal środków zapobiegawczych i posiadania nadal statusu osoby podejranej lub oskarżonej. U części zabezpieczenia ustanowione na majątku uniemożliwiały działania restrukturyzacyjne i utrudniały normalną działalność operacyjną przedsiębiorstw.

WPŁYW NA SYTUACJĘ ZAWODOWĄ

W 13 na 15 badanych przypadków, tymczasowe aresztowanie miało dotkliwe negatywne konsekwencje dla życia zawodowego tymczasowo aresztowanego. Konsekwencje nie były związane wyłącznie z fizyczną nieobecnością w pracy i brakiem możliwości prowadzenia biznesu czy wykonywania na co dzień swoich obowiązków. Ogromne znaczenie miała utrata reputacji i zaufania wynikająca ze stereotypowego utożsamiania tymczasowego aresztowania z karą pozbawienia wolności, a więc orzeczeniem o winie. Z przeprowadzonych wywiadów wynika, że osoby tymczasowo aresztowane, które są dopiero podejrzane o popełnienie przestępstwa i nie udowodniono im winy, społecznie już są „skazane” na wykluczenie z życia zawodowego ze względu na złą reputację „przestępcy”. Część spraw jest opisywana w mediach, co tylko pogłębia postępującą utratę dobrego imienia i reputacji godnego zaufania pracownika/inwestora/biznesmena. Partnerzy biznesowi odwracają się z obawy przed prowadzeniem interesów z osobą niegodną zaufania i która będzie lub może być pozbawiona wolności. Współpracownicy nie chcą być w żaden sposób powiązani z tymczasowo aresztowanym ze strachu przed utratą dobrej opinii.

Kolejnym aspektem utrudniającym realizowanie życia zawodowego w poprzednim kształcie, jest nałożony na podejrzanych zakaz opuszczania kraju, który nie pozwala na kontynuowanie zawodowych relacji międzynarodowych. Status podejrzanego uniemożliwia również posiadanie niektórych certyfikatów pozwalających na prowadzenie biznesu w określonych gałęziach gospodarki (np. *compliance*). Respondenci informowali, że banki odmawiały im otwierania rachunków, udzielania kredytów czy leasingów „dopóki sprawa jest w toku”. Majątek, który można by było wykorzystać do poprawy sytuacji firm lub jako inwestycję w nowe przedsięwzięcia, jest zabezpieczony przez prokuraturę.

Większość respondentów przed tymczasowym aresztowaniem prowadziła swoją działalność gospodarczą odnosząc na tym polu sukcesy. Czasem przez dziesięciolecia budowali pozycję zawodową także na rynkach, w których reputacja jest kluczowym zasobem, np. na rynku medialnym, giełdzie papierów wartościowych, w handlu krajowym i międzynarodowym, czy usług prawniczych. Z dniem dni zatrzymania i tymczasowego aresztowania ich życie zawodowe się zatrzymało i utracili reputację konieczną do wykonywania swojego zawodu na dotychczasowym poziomie. Jeden z respondentów zrezygnował ze swojego stanowiska. Uważał, że „jeżeli prezes przebywa w areszcie, to źle wpłynie na firmę”. Inny został z stanowiska w zarządzie usunięty przez radę nadzorczą, bez możliwości powrotu nawet po tym, jak jego sprawa została umorzona bez postawienia go w stan oskarżenia, a sądy orzekły o tym, że został niesłusznie zatrzymany. Kolejny po wyjściu na wolność musiał rozpocząć życie zawodowe od nowa i przebranżowić się. Następny relacjonował: „zawodowo wszystko się zatrzymało, ja nie pracuję w swoim zawodzie, nie pracuję wśród rodzin, z którymi pracowałem, nie pracuję w międzynarodowym handlu, bo mam zakaz opuszczania kraju. Siedzę w domu od 3 lat [...] Siedząc w domu nie miałem wyjścia, coś musiałem zrobić, no to zająłem się opieką nad niepełnosprawnym bratem i na razie tę opiekę realizuję. Nie wiem, czy w ogóle się kiedykolwiek uda wrócić do branży”. Kolejny, który przez 4,5 roku był podejrzanym w sprawie, musiał potem latami odbudowywać swoją pozycję. Przed aresztowaniem był osobą decyzyjną w firmie, a przez fakt zatrzymania i zawieszenia w obowiązkach prezesa zarządu przestał mieć na cokolwiek wpływ. Inny mówił o „dewastacji spółki” i strachu partnerów przed współpracą. Jeden z rozmówców użył określenia „skazany na margines życia biznesowego”. Trwało ono 2,5 roku, bo tyle zajęło prokuraturze umorzenie postępowania w sprawie, w której został tymczasowo aresztowany. W tym czasie pracował jak twierdzi dużo poniżej swoich kompetencji i kwalifikacji.

Wśród respondentów znalazły się również osoby wykonujące zawód zaufania publicznego, dla których dobre imię i reputacja są podstawową walutą zawodową. W

uzasadnieniu sądu, który w tym przypadku orzekł zadośćuczynienie za niesłuszne tymczasowe aresztowanie czytamy: „Wszystko to sprawiło, że wnioskodawca stracił swoją nieposzlakowaną opinię, jego dobre imię zostało poddane w wątpliwość, co dla osoby wykonującej zawód zaufania publicznego przez przeszło 30 lat i cieszącej się autorytetem zawodowym oraz uczestniczącej w kształceniu aplikantów adwokackich, stanowiło ogromną dolegliwość ponad przeciętną miarę. Jednocześnie wnioskodawca stracił komfort psychiczny i poczucie bezpieczeństwa. Znajduje to potwierdzenie w zeznaniach świadków, którzy zeznawali, że wnioskodawca znany powszechnie jako osoba energiczna, zorganizowana i bez trudu łącząca obowiązki zawodowe i funkcje społeczne, prowadząca aktywny tryb życia, uprawiającą sport, po opuszczeniu aresztu śledczego uległ gwałtownej przemianie, co znalazło odzwierciedlenie nawet w niekorzystnych zmianach w wyglądzie fizycznym”.

WPŁYW TYMCZASOWEGO ARESZTOWANIA NA SYTUACJĘ PRZEDSIĘBIORSTWA, KTÓRYM ZARZĄDZAŁ PODEJRZANY

Prokuratorzy prowadzący postępowania przygotowawcze, a więc również stosujący lub wnioskujący o zastosowanie środków zapobiegawczych, mają za zadanie chronić interes publiczny. Biorąc pod uwagę rosnącą liczbę tymczasowych aresztowań rodzi się pytanie, na ile aktywność ta podyktowana jest rzeczywistymi zagrożeniami dla postępowań, a na ile wynika z polityki karnej, która przejawia cechy populizmu penalnego. W tej części raportu chcielibyśmy unaocznic konsekwencje stosowania tymczasowych aresztowań wobec przedsiębiorców dla życia społeczno-gospodarczego w Polsce. Z uwagi na te konsekwencje, stosowanie tymczasowego aresztowania wobec przedsiębiorców wiąże się z ryzykiem, że bilans zysków i strat dla interesu publicznego będzie negatywny.

Po pierwsze, tymczasowe aresztowanie właściciela albo osoby zarządzającej przedsiębiorstwem prowadzi do zmniejszenia lub całkowitej utraty zaufania do całego przedsiębiorstwa ze strony kontrahentów. Trudno w takich okolicznościach,

niekiedy podsycanych dodatkowo doniesieniami medialnymi, o zrozumienie, że sprawa nie jest przesądzona i obowiązuje zasada domniemania niewinności. Decyzja o tymczasowym aresztowaniu jest odbierana jako potwierdzenie podejrzeń o nielegalne działania, co skutkuje rezygnacją z dalszej współpracy i poszukiwaniem innych, bardziej bezpiecznych partnerów. Takie sytuacje miały miejsce w większości analizowanych przypadków.

Po drugie, tymczasowe aresztowanie prowadziło do kłopotów w utrzymywaniu ciągłości pracy przedsiębiorstwa. Osoba aresztowana często była kluczowym członkiem zespołu, a jej izolacja od świata zewnętrznego uniemożliwia jej wykonywanie swoich obowiązków albo skuteczne przekazanie kompetencji zastępcy. Udawało się to tylko w niektórych przypadkach, ale zawsze przedsiębiorstwa odnotowywały spadki obrotów, a w pięciu przypadkach doszło nawet do upadłości.

Po trzecie, bez osoby zarządzającej przedsiębiorstwem, które jest przez nią sygnowane, miało ono problemy z wypłatą wynagrodzeń, realizacją zamówień, a niekiedy także spłatą długów. W efekcie prowadziło to do zwolnień, spiralnego pogłębiania się problemów finansowych przedsiębiorstwa, w skrajnych przypadkach niewypłacalności. Koszty spadały nie tylko na właścicieli, którzy tracili majątek. Skutkiem ubocznym była utrata pracy przez pracowników, partnera biznesowego przez kooperantów, źródła dochodu z danin publicznych przez Skarb Państwa.

Z przeanalizowanych przypadków płynie wniosek, że tymczasowe aresztowanie może nieść ze sobą szereg negatywnych konsekwencji zarówno dla podejrzanego, jak i jego otoczenia – rodziny, przyjaciół, współników i współpracowników. Sądy przy rozpatrywaniu zasadności umieszczenia podejrzanego w areszcie tymczasowym powinny mieć w polu widzenia doniosłość i wagę konsekwencji, jakie środek ten potencjalnie ze sobą niesie i również z tej perspektywy oceniać, czy jego stosowanie jest konieczne i proporcjonalne względem celów, jakie za jego pomocą mają być osiągnięte.

PODSUMOWANIE

Z uwagi na charakter tymczasowego aresztowania, który jest najdolegliwszym z środków zapobiegawczych wiążącym się z ograniczeniem wolności podejrzanego oraz mając na względzie wielość kierowanych przed Europejski Trybunał Praw Człowieka skarg przeciwko Polsce w związku z nadużywaniem stosowania tego środka, niezwykle ważnym jest przestrzeganie wszelkich wymagań stawianych przez ustawodawcę w toku czynności związanych z decydowaniem o zastosowaniu aresztu tymczasowego. W Polsce tymczasowe aresztowanie jest nadużywane, a liczba osób przebywających w aresztach śledczych w ostatnich latach stale rośnie mimo braku wzrostu poziomu przestępczości. Coraz częściej dochodzi do stosowania tego środka również w sprawach gospodarczych, w których zbieranie materiału dowodowego i dokonywanie ustaleń faktycznych opiera się w głównej mierze na analizie dokumentów. W tych sprawach aresztowanie przedsiębiorców i managerów w zdecydowanej większości przypadków nie wpływa na przyspieszenie, czy usprawnienie działań organów procesowych, a nierzadko jedyne na co ma wpływ to diametralne pogorszenie sytuacji osobistej tymczasowo aresztowanego. Analiza przypadków w ramach niniejszego badania potwierdza powyższe twierdzenia. Zarówno wyniki tego badania, jak i wcześniejszej działalności badawczej Fundacji, na którą wskazywano w tej części raportu, pozwalają na wskazanie standardów postępowania w ramach czynności związanych z procedurą tymczasowego aresztowania oraz nieprawidłowości, jakich w związku z nimi dopuszczają się organy procesowe. Najważniejsze kwestie podsumowujemy poniżej przedstawiając je w formie punktów:

1. Tymczasowe aresztowanie najczęściej poprzedzone jest czynnością zatrzymania osoby podejrzewanej. Zatrzymanie powinno jednak mieć miejsce wyłącznie w przypadku ustalenia obiektywnie występującej przesłanki uzasadnionej obawy, że osoba która ma zostać zatrzymana nie stawi się na

wezwanie w celu przeprowadzenia z nią czynności procesowych lub w inny bezprawny sposób będzie utrudniać postępowania. Natomiast przesłanka zasadności zatrzymania z uwagi na potrzebę niezwłocznego zastosowania środka zapobiegawczego musi istnieć w korelacji z koniecznością zabezpieczenia prawidłowego toku postępowania, nie można zaś jej domniemywać z obaw organów prowadzących postępowanie. Badane sprawy pokazują, że ww. przesłanka są interpretowana swobodnie przez prokuratorów, nierzadko w oderwaniu od materiału dowodowego i ustaleń faktycznych w konkretnej sprawie. Zatrzymanie z uwagi na wysoką ingerencję w wolność człowieka powinno być prawidłowo i przemyślanie zaplanowane, a następnie tak przeprowadzone, aby w maksymalnym stopniu zagwarantować osobie zatrzymanej poszanowanie godności.

2. Zatrzymanie powinno być przeprowadzone przy użyciu środków i technik odpowiednich do konkretnych okoliczności. W celu prawidłowego przeprowadzenia zatrzymania organy dokonujące tej czynności powinny uprzednio przedsięwziąć czynności operacyjne zmierzające do ustalenia trybu życia osoby zatrzymanej i innych kwestii warunkujących sposób przeprowadzenia tej czynności (jak kwestia posiadania broni, ustalenie osób wspólnie zamieszkujących, które mogą być świadkami zatrzymania - szczególnie dzieci), a następnie zaplanować czynności i przedsięwziąć środki proporcjonalne do ustalonych okoliczności. Analiza badanych spraw pozwala uznać, że organy ścigania nie podejmowały jakichkolwiek czynności zmierzających do prawidłowego i racjonalnego przygotowania i przeprowadzenia czynności zatrzymania.
3. Zatrzymanie powinno być przeprowadzone z poszanowaniem godności osoby zatrzymanej wyrażającym się również w nie narażaniu jej oraz jej najbliższych na niepotrzebny i nieuzasadniony uszczerbek, czy utratę godności w oczach opinii publicznej, szczególnie gdy dochodzi do zatrzymań na oczach

przedstawicieli prasy czy mediów, a tym samym całego społeczeństwa. Organy ścigania, jak i media powinny w swoich komunikatach przedstawiać rzetelne informacje dotyczące m.in. powodów zatrzymania, czy okoliczności prowadzonej sprawy, aby nie naruszyć fundamentalnej zasady procesu karnego jakim jest domniemanie niewinności.

4. Organ dokonujący zatrzymania powinien prawidłowo pouczyć osobę zatrzymaną o przysługujących jej prawach i obowiązkach oraz upewnić, że pouczenia są dla tej osoby zrozumiałe.
5. Pomieszczenia dla Osób Zatrzymanych (PDOZ) powinny spełniać wymogi stawiane im przez ustawodawcę, w przeciwnym zaś razie warunki w nich panujące uznać należy za uwłaczanie godności człowieka. Osoby zatrzymane w celu rozpoznania wniosku o zastosowanie tymczasowego aresztowania nie powinny przebywać w PDOZ z osobami zatrzymanymi z innych powodów, np. w celu wytrzeźwienia.
6. Przesłuchanie przed prokuratorem powinno spełniać nie tylko wymogi formalne, ale realnie wypełniać swoje zadania. Prokuratorzy powinni kłaść większy nacisk na prawidłowe pouczenie podejrzanego o przysługujących mu prawach i ciążących na nim obowiązkach, niezależnie od tego czy w przesłuchaniu bierze udział obrońca.
7. Prokuratorzy dokonujący przesłuchania powinni być zapoznani ze sprawą i rozumieć jej przedmiot, zaś w trakcie samej czynności przedsięwziąć czynności liczące z powagą wykonywanego zawodu, co w analizowanych sprawach nie zawsze było spełnione.
8. Postanowienie o przedstawieniu zarzutów powinno być należyście uzasadnione, z powołaniem się na konkretne okoliczności i dowody uzasadniające ich przedstawienia. W uzasadnieniu należy można powoływać tylko te dowody, które zostały przeprowadzone przed postawieniem zarzutów. Niedopuszczalne jest zaś postępowanie, z jakim mieliśmy do

czynienia w jednej z badanych sprawy, polegające na wskazywaniu dowodów uzasadniających postawienie osoby w pozycji podejrzanego, które zostały przeprowadzone już po wydaniu postanowienia.

9. Prokurator we wniosku o zastosowanie tymczasowego aresztowania powinien wskazać konkretne informacje wynikające z przeprowadzonych dowodów i uzasadnić ich prawidłową ocenę, na mocy której przyznano im walor wiarygodności, a tym samym prawidłowo ustalono stan faktyczny w sprawie. Treść prawidłowo przygotowanego wniosku o zastosowanie tymczasowego aresztowania powinna odzwierciedlać indywidualną sytuację procesową podejrzanego.
10. Zeznania „małego świadka koronnego” (art. 60 § 3 k.k.) mogą stanowić jedyny dowód, na podstawie którego sądy stosują wobec danej osoby tymczasowe aresztowanie, a nawet ostatecznie przesądzą o winie. Utrwalenie się linii orzeczniczej, wedle której zeznania „małego świadka koronnego” nie wymagają potwierdzenia w innych dowodach, by uznać je za wystarczająco wiarygodne do przesądzenia o winie, będzie miało także doniosłe konsekwencje społeczne, skutkujące zagrożeniem dla bezpieczeństwa prawnego wszystkich obywateli. Negatywne społeczne skutki będą wynikały z oddziaływania tej praktyki orzeczniczej na zachowania dwóch grup osób: przestępców i funkcjonariuszy organów ścigania. Świadomość, że denuncjacje rzekomych współsprawców nie muszą już znaleźć pokrycia w innych dowodach, będzie zachęcać przestępców do składania fałszywych zeznań i wyjaśnień obciążających inne osoby, ponieważ to wystarczy, aby stały się one podstawą uzyskania korzyści w postaci nadzwyczajnego złagodzenia kary.
11. Posiedzenie w przedmiocie tymczasowego aresztowania (zastosowania, jak i przedłużenia) powinno być przeprowadzone w taki sposób, aby dawać zarówno sądowi, jak i podejrzanemu oraz jego obrońcy realną możliwość zapoznania się ze sprawą i zdecydowania o zasadności stosowania

izolacyjnego środka zapobiegawczego. Sąd powinien mieć rozeznanie co do okoliczności rozpoznawanej sprawy i należyście rozumieć przedmiot postępowania, nie zaś ograniczać się jedynie do treści wniosku prokuratora i automatycznie przyznawać rację co do zasadności wskazanego w nim uzasadnienia co do występowania przesłanek warunkujących stosowanie tymczasowego aresztowania.

12. W uzasadnieniu postanowienia o zastosowaniu tymczasowego aresztowania sąd powinien odnieść się do konkretnych informacji wynikających z dowodów przeprowadzonych w sprawie i ustalonego na ich podstawie stanu faktycznego, a następnie wykazać, że obiektywnie świadczą one o występowaniu przesłanek do zastosowania tymczasowego aresztowania wobec osoby podejrzanego. Uzasadnienie przesłanek stosowania tymczasowego aresztowania musi być wykazane poprzez konkretnie ustalone okoliczności, nie zaś wynikać z domniemania sądu lub prokuratora.
13. W odniesieniu do przesłanki zagrożenia surową karą sądy powinny pamiętać, że uzasadniając istnienie tej przesłanki należy wykazać nie tylko ustawowe granice zagrożenia za przestępstwo zarzucane podejrzanemu, ale realną możliwość orzeczenia wobec niego surowej kary. Sądy muszą również pamiętać, że nawet ustalenia realnie grożącej surowej kary może stanowić samoistną przesłankę do stosowania tymczasowego aresztowania, o ile zachodzi obiektywna potrzeba zabezpieczenia prawidłowego toku postępowania.
14. Wnioski prokuratora oraz postanowienia sądów w przedmiocie przedłużenia czasu stosowania tymczasowego aresztowania powinny zawierać zaktualizowane do etapu procesu dane dotyczące dalszego, realnego występowania przesłanek do stosowania tego środka. Nadto należy wykazać sprawność organów postępowania w prowadzeniu sprawy, która mimo wszystko nadal rodzi konieczność stosowania izolacyjnego środka

zapobiegawczego. Jeśli zaś obiektywnie tej sprawności wykazać się nie da, tymczasowe aresztowanie należy uchylić, bowiem niewydolność organów postępowania nie może być przesłanką warunkującą zasadność ograniczenia wolności aresztowanej osoby.

15. Nowelizacja przepisów o źródle środków na poczet poręczenia majątkowego w rzeczywistości w wielu przypadkach znacznie utrudnia, a wręcz uniemożliwia realne skorzystanie z warunkowego tymczasowego aresztowania. Dalsze utrzymywanie się tego rozwiązania w polskiej procedurze karnej może istotnie wpłynąć na zwiększenie się liczby osób przebywających w areszcie śledczym w związku ze stosowaniem tymczasowego aresztowania. W celu uniknięcia takiej sytuacji należy co najmniej przywrócić brzmienie przepisu art. 266 k.p.k. sprzed 22 czerwca 2021 r. poprzez uchylenie jego § 1a k.p.k.
16. Cele, w których umieszczani są tymczasowo aresztowani, często nie spełniają warunków określonych w k.k.w. i aktach wykonawczych do tej ustawy. Szczególnie ważny problemem jest kwestia czystości cel. Nagminnym problemem jest występowanie w celach pluskiew, pleśni i grzybów, co ma negatywny wpływ na zdrowie osób tymczasowo aresztowanych.
17. W aresztach śledczych występuje duży problem z odpowiednim dostępem do opieki medycznej. Długi czas oczekiwania na wizytę u lekarza, jak i jej przebieg, w przypadku poważniejszych dolegliwości zdrowotnych, powodują nasilenie się objawów chorobowych, jak i czasem pogorszenie stanu zdrowia osoby aresztowanej.
18. Z uwagi na częste stosowanie tzw. „aresztów wydobywczych” tymczasowo aresztowani spotykają się z wieloma formami wpływu na ich psychikę w celu wydobywania od nich informacji o sprawie lub skłonienia ich do złożenia wyjaśnień określonej treści. Takie zachowanie organów ścigania jest niedopuszczalne.

19. Tymczasowe aresztowanie ze względu na swój charakter wiąże się z ograniczeniem kontaktów osoby osadzonej w areszcie śledczym ze światem zewnętrznym. Jednak poza nadzwyczajnymi okolicznościami uzasadniającymi całkowitą, okresową izolację na samym początku stosowania tymczasowego aresztowania, osoby tymczasowo aresztowane powinny mieć możliwość kontaktów telefonicznych, widzeń i korespondowania z osobami bliskimi.
20. Organizację kontaktu z osobami najbliższymi regulują przede wszystkim przepisy k.p.k., k.k.w. Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 23 grudnia 2022 r. w sprawie regulaminu organizacyjno-porządkowego wykonywania tymczasowego aresztowania oraz porządek wewnętrzny każdego aresztu śledczego określany przez jego dyrektora. Respondenci opisywali przypadki, gdy obostrzenia dotyczące kontaktu z osobami najbliższymi zdawały się nie być uzasadnione tylko dobrem prowadzonego postępowania przygotowawczego, ale stanowiły formę dodatkowej represji stosowanej wobec osoby tymczasowo aresztowanej.
21. Duża dyskrecjonalność organów prowadzących postępowanie, które mają uprawnienie do korzystania z wielu wyłączeń lub ograniczeń w zakresie kontaktów osób tymczasowo aresztowanych z bliskimi oraz indywidualizacja praktyk w poszczególnych aresztach śledczych nie wpływa korzystnie na standardy w tym zakresie i pozostawia kolejne pole do nadużyć.
22. Tymczasowe aresztowanie nie powinno ograniczać prawa do obrony. Zmiany w k.p.k. po 2015 r., implementacja Dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2013/48/UE z dnia 22 października 2013 r. spowodowały, że prawo do obrony jest w Polsce szerzej respektowane, co potwierdzali nasi rozmówcy. W szczególności przepisy k.p.k. oraz k.k.w. gwarantują zachowanie co do zasady swobodnego kontaktu osobistego, telefonicznego i pisemnego z obrońcą. Odstępstwa od tej reguły są dopuszczalne, ale powinny być uzasadnione wyjątkowymi okolicznościami sprawy.

23. Nadal widoczne są ograniczenia polegające na braku jasnych pouczeń dotyczących możliwości udziału obrońcy w czynnościach na wczesnym etapie postępowania karnego albo utrudnionym kontakcie z obrońcą w szczególności pomiędzy zatrzymaniem a tymczasowym aresztowaniem oraz na początku tymczasowego aresztowania.
24. Dostrzeżone zostały praktyki polegające na udziale organów w spotkaniach z obrońcą po zastosowaniu tymczasowego aresztowania oraz wpływ indywidualnych decyzji organów prowadzących postępowanie karne oraz funkcjonariuszy w areszcie śledczym na dynamikę widzeń, kontaktów telefonicznych z obrońcą oraz przepływ korespondencji. W niektórych okolicznościach może to być uzasadnione dobrem prowadzonego postępowania, porządkiem wewnętrznym danego aresztu śledczego, a w innych oznaczać nadużywanie uprawnień lub stosowanie dodatkowej formy represji wobec tymczasowo aresztowanego.
25. Statystyki z ostatnich 8 lat wskazują, że w Polsce wzrasta nie tylko ilość tymczasowych aresztowań, ale także długość stosowania tymczasowego aresztowania. Również Europejski Trybunał Praw Człowieka orzekł już kilkakrotnie, że zbyt długie stosowanie tymczasowego aresztowania jest problemem w Polsce. Aktualnie nie ma jednak mechanizmów, które mogłyby rozwiązać ten problem w przyszłości. Kodeks postępowania karnego wskazuje co prawda pewne pożądane maksymalne okresy stosowania izolacji przed decyzją o winie, ale możliwość wydłużania tych terminów w szczególnych przypadkach prowadzi do nadużyć i przewlekłości. Należy rozważyć wprowadzenie do k.p.k. sztywnego limitu czasu na jaki można zastosować tymczasowe aresztowanie.
26. Tymczasowe aresztowanie niesie ze sobą szereg negatywnych konsekwencji zarówno dla podejrzanego, jak i jego otoczenia – rodziny, przyjaciół, współników i współpracowników. Sądy przy rozstrzygnięciu zasadności

umieszczenia podejrzanego w areszcie tymczasowym powinny mieć w polu widzenia doniosłość i wagę konsekwencji, jakie środek ten potencjalnie ze sobą niesie i również z tej perspektywy oceniać, czy jego stosowanie jest konieczne i proporcjonalne względem celów, jakie za jego pomocą mają być osiągnięte w toku prowadzonego postępowania.

ZAŁĄCZNIK – PYTANIA ZADANE RESPONDENTOM I ICH OBROŃCOM W RAMACH PRZEPROWADZONYCH WYWIADÓW

Okoliczności zatrzymania:

1. W jakim miejscu i o której godzinie nastąpiło zatrzymanie?
2. Jakie służby dokonały zatrzymania?
3. Czy funkcjonariusze dokonujący zatrzymania przedstawili powody zatrzymania, czy okazali jakieś postanowienie o zatrzymaniu?
4. Czy rozmówcę pouczono o przysługujących mu prawach jako zatrzymanego?
5. Czy podczas zatrzymania funkcjonariusze użyli siły?
6. Czy czynność zatrzymania była rejestrowana za pomocą kamer? Jeśli tak, czy nagranie zostało upublicznione?
7. Czy z zatrzymaniem połączone były inne czynności, np. przeszukanie mieszkania?
8. Czy przy zatrzymaniu były obecne osoby postronne – np. małżonek, dzieci, znajomi, współpracownicy itd. ?
9. Jak potraktowano zatrzymanego ? – np. jak się do niego zwracano, czy pozwolono się ubrać, spakować, etc.
10. Czy w mediach pojawiła się informacja o zatrzymaniu?
11. Jakie były konsekwencje zatrzymania dla reputacji rozmówcy?

Warunki w policyjnym pomieszczeniu dla osób zatrzymanych (PDOZ)

12. Jaka była powierzchnia pomieszczenia?
13. Co znajdowało się w ramach wyposażenia pomieszczenia?
14. Czy w pomieszczeniu przebywały inne osoby? Jeśli tak to ile?
15. Jakie czynności były wykonywane przez funkcjonariuszy w czasie od zatrzymania do doprowadzenia do prokuratora?
16. Czy w PDOZ umożliwiono rozmówcy kontaktu z adwokatem?

Przesłuchanie przez prokuratora

17. Czy zrozumiale przedstawiono i uzasadniono zarzuty, wytłumaczono prawa i obowiązki jako podejrzanego?
18. Czy pozwolono na udział obrońcy (o ile podejrzany wnioskuje)?
19. Czy sugerowano lub informowano wprost, że wyjście na wolność od czegoś zależy (od czego)?
20. W jaki sposób zachowywał się prokurator?

Przebieg posiedzenia sądu w sprawie zastosowania aresztu:

21. Czy rozmówca miał obrońcę na posiedzeniu o zastosowanie tymczasowego aresztowania ?
22. Ile trwało posiedzenie sądu?
23. Czy sąd przesłuchał podejrzanego i dał mu możliwość swobodnego wypowiedzenia się?
24. Jak sąd uzasadnił swoje postanowienia? Czy wskazał, jakie przesłanki przemawiają za tymczasowym aresztowaniem i dlaczego inny środek nie jest wystarczający do zabezpieczenia prawidłowego toku postępowania?
25. Czy złożono zażalenie - jeśli tak to jak rozpoznał je sąd odwoławczy

Warunki tymczasowego aresztowania:

26. Jak przebiegało przyjęcie do aresztu?
27. Jakie były warunki bytowe w areszcie śledczym - wielkość i wyposażenie celi, liczba osadzonych, charakter przestępstw o które byli oskarżeni, wyżywienie, warunki sanitarne, opieka medyczna?
28. Jak wyglądała możliwość kontaktu z osobami bliskimi?
29. Jak wyglądał kontakt z obrońcą po wydaniu postanowienia o zastosowaniu tymczasowego aresztowania i osadzeniu podejrzanego w areszcie?

Praktyki prokuratorów w zakresie zezwalania na kontakty ze światem zewnętrznym

30. Ile złożono wniosków o kontakt telefoniczny (z kim) i jakie były decyzje (zarządzenia) prokuratora w przedmiocie rozpoznania wniosku ?

31. Czy prowadzona (wysyłana/odbierana) była korespondencja listowna i czy była cenzurowana, czy otrzymywano zarządzenia o odmowie przekazania korespondencji ?

Praktyki służby więziennej w zakresie zezwalania na kontakty ze światem zewnętrznym

32. Jak zachowywali się wobec rozmówcy strażnicy więzienni podczas jego pobytu w areszcie? – m.in. jak ustosunkowywali się do pozwoleń na widzenia, czy podejmowali jakieś inne działania związane z pobytem rozmówcy w areszcie (proponowanie łapówki, etc.)

Wpływ zatrzymania lub tymczasowego aresztowania na sytuację firm, których menedżerami lub właścicielami byli podejrzani

33. Jakie były obroty w roku poprzedzającym zatrzymanie, a jakie w roku zatrzymania/roku po zatrzymaniu ?
34. Kto przejął prowadzenie firmy pod nieobecność rozmówcy ?
35. Czy zmieniła się sytuacja kadrowa w firmie - jeśli tak to jak, czy dużo osób odeszło?
36. Jaki był kontakt ze stałymi kontrahentami firmy, czy ktoś zrezygnował ze współpracy z uwagi na tymczasowe aresztowanie rozmówcy?
37. Czy przez brak obecności podejrzanego nie zostały wykonane jakieś umowy/zobowiązania?

Wpływ zatrzymania lub tymczasowego aresztowania na sytuację osobistą, finansową i zawodową rozmówców

38. Jaki wpływ na rodzinę miało tymczasowe aresztowanie rozmówcy?
39. Jaki wpływ na relacje towarzyskie miało tymczasowe aresztowanie rozmówcy?
40. Jaki wpływ na majątek osobisty miało tymczasowe aresztowanie rozmówcy?
41. Jaki wpływ na sytuację zawodową miało tymczasowe aresztowanie rozmówcy?
42. Jaki wpływ na zdrowie miało tymczasowe aresztowanie rozmówcy?

Analiza danych ilościowych o praktyce stosowania tymczasowego aresztowania na ogólnopolskiej próbie prokuratur oraz sądów

Bartosz Pilitowski⁴⁴

WSTĘP

CELE BADANIA

W niniejszym rozdziale prezentujemy wyniki analizy danych dotyczących stosowania tymczasowych aresztowań zebranych z sądów i prokuratur przez Fundację Court Watch Polska. Pracownicy Fundacji wystąpili do wybranych instytucji o informację publiczną na temat wniosków złożonych i rozpoznanych w latach 2017-2021. Uzyskane do połowy marca dane zostały zakodowane, a stworzona w ten sposób baza posłużyła do przeprowadzenia analiz mających na celu weryfikację szeregu hipotez na temat stosowania w Polsce tymczasowych aresztowań sformułowanych w toku wcześniejszych badań oraz wywiadów z praktykami prawa karnego.

W tym celu konieczne było uzupełnienie wiedzy o praktyce i okolicznościach wykorzystania środka jakim jest tymczasowe aresztowanie i poszukiwanie odpowiedzi na pytanie o przyczyny obserwowanej w latach ubiegłych relatywnej

⁴⁴ Autor dziękuje Angelice Rekowskiej za koordynację procesu zebrania i pomoc w kodowaniu danych.

niezmienności odsetka uwzględnianych przez sądy wniosków o zastosowanie tymczasowego aresztowania mimo znacznego wzrostu liczby wniosków przy jednoczesnej stabilności wskaźników przestępczości.

Zainteresowanie tym fenomenem wynika z faktu, że tymczasowe aresztowanie, zgodnie z obowiązującym prawem, jest środkiem ostatecznym i powinno być stosowane jak najrzadziej (art. 257 kodeksu postępowania karnego – dalej kpk), a sędziowie jako funkcjonariusze publiczni ślubujący wierność przepisom obowiązującego w Polsce prawa powinni orzekać o tymczasowym aresztowaniu podejrzanego lub oskarżonego wyłącznie w uzasadnionych i niezbędnych przypadkach. Zakładamy również, że w rzeczywistości istnieje określona liczba obiektywnie istniejących przypadków, które uzasadniają użycie tymczasowego aresztowania. Oczywiście ta liczba nie jest niezmienna w czasie. Jej zmienność jest jednak związana z czynnikami obiektywnymi, jak na przykład z poziomem przestępczości. Zakładając, że struktura przestępczości się nie zmieni, to jeśli więcej przestępstw zostanie popełnionych, zaistnieje potrzeba tymczasowego aresztowania większej liczby osób; im mniej przestępstw – tym mniej osób będzie potrzeba tymczasowo aresztować.

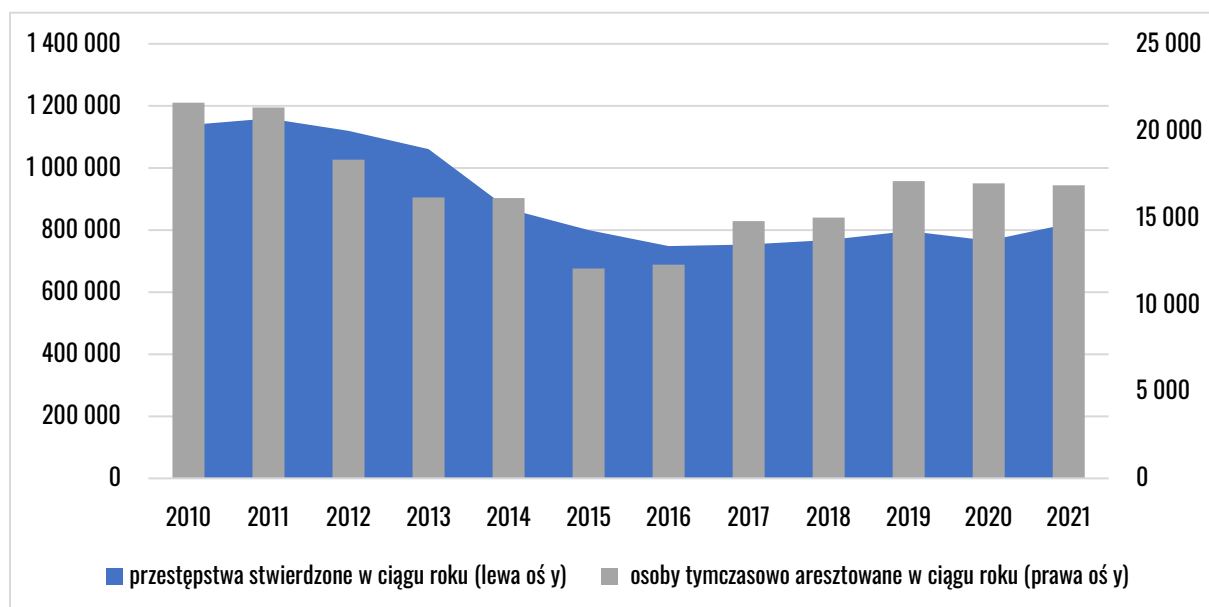
Należy wyjaśnić, że zebrane dane nie zastępują analiz statystycznych prowadzonych przez sądy, Prokuraturę Krajową i Ministerstwo Sprawiedliwości w opisywaniu całościowego obrazu stosowania tymczasowego aresztowania w Polsce. Sprawozdania wymienionych instytucji prezentują ogólny obraz stosowania tego środka, umożliwiając prześledzenie w ilu sprawach i w stosunku do ilu osób ten środek jest stosowany, ale jedynie na poziomie całego wymiaru sprawiedliwości. Niniejsze badanie postawiło sobie za cel analizę statystyk stosowania tymczasowych aresztowań na niższych poziomach – poszczególnych apelacji, okręgów sądowych i sądów, aż w końcu statystyk na poziomie poszczególnych sędziów.

Sięgnięcie po tak szczegółowe dane było motywowane chęcią znalezienia wyjaśnień dla fenomenu utrzymującego się na relatywnie równym poziomie odsetka akceptacji wniosków aresztowych pomimo znacznych różnic w liczbie składanych przez prokuratorów wniosków w poszczególnych latach i odpowiedzi na pytanie badawcze: **Jak w obliczu wzrostu użycia tymczasowego aresztowania przez prokuraturę w latach 2017-2021 orzekali sędziowie poszczególnych sądów, okręgów i apelacji?**

DIAGNOZA PROBLEMU WZROSTU WYKORZYSTANIA TYMCZASOWYCH ARSZTOWAŃ NA PODSTAWIE DOSTĘPNYCH DANYCH STATYSTYCZNYCH

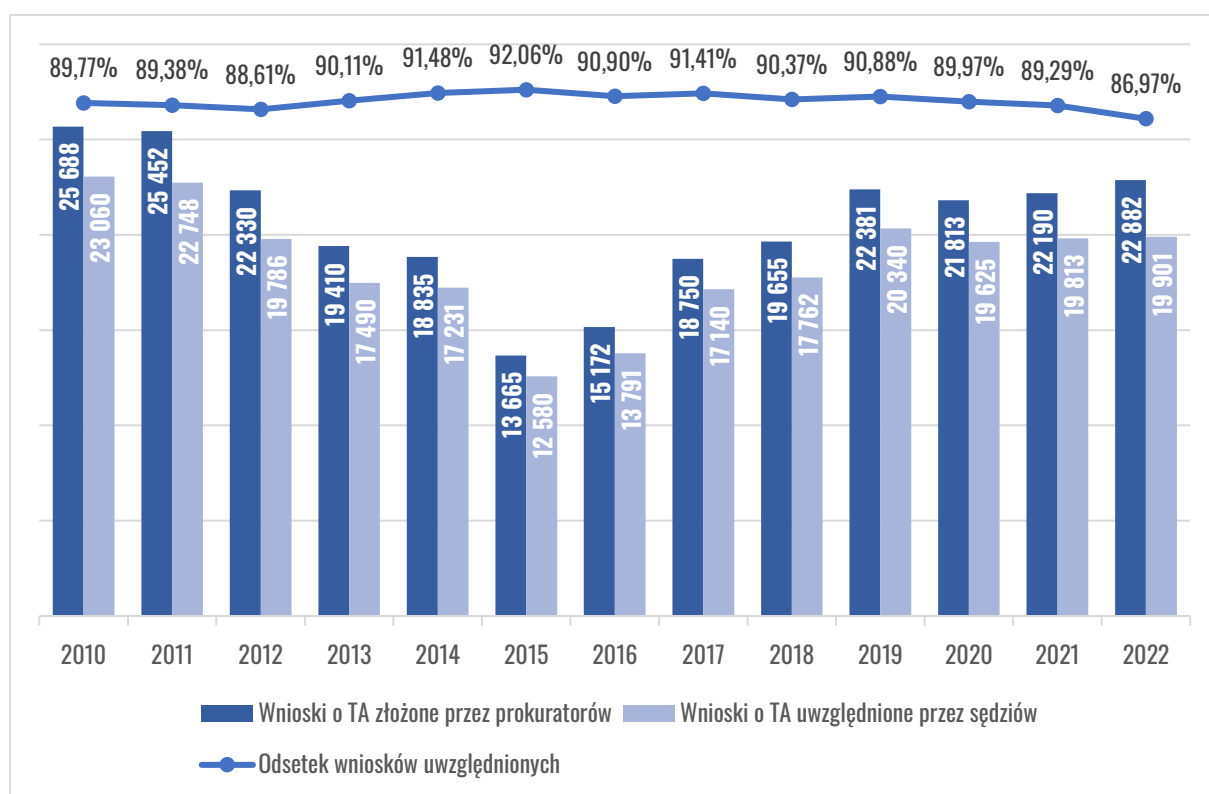
W latach 2010-2015 spadek liczby osób, które trafiły do aresztów śledczych korelował ze spadkiem liczby stwierdzanych przez Policję przestępstw. W latach 2016-2021 obserwowaliśmy natomiast ponowny wzrost liczby osób, które trafiły do aresztów śledczych. Nie znajdowało to jednak uzasadnienia we wzroście przestępczości. Pomiędzy rokiem 2015 a 2021 ogólna liczba przestępstw stwierdzonych przez Policję wzrosła o 3% rocznie. Tymczasem ze sprawozdań Służby Więziennej wiemy, że liczba osób, które trafiły danego roku do aresztów śledczych wzrosła między 2015 a 2021 rokiem o 40%.

Wykres 1: Porównanie liczby przestępstw stwierdzonych przez Policję i liczby osób trafiających do aresztów śledczych w ciągu roku latach 2010-2021

Czym był spowodowany ten wzrost? Nie wynikał on ze zmiany w orzecznictwie sądów, które decydują o zastosowaniu tymczasowego aresztowania. Wręcz przeciwnie, ze sprawozdań Prokuratury Krajowej wynika, że odsetek uwzględnianych przez sądy wniosków o zastosowanie tymczasowego aresztowania pozostał na podobnym poziomie. Między rokiem 2015 a 2021 liczba wniosków o zastosowanie tymczasowego aresztowania wzrosła o 62% z 13 665 do 22 190, a odsetek akceptowanych wniosków spadł zaledwie o 5 punktów procentowych z 92% w 2015 do 87% w 2022 roku. **Wzrost liczby osób tymczasowo aresztowanych wynika z tego, że odsetek uwzględnionych przez sądy wniosków o zastosowanie tymczasowego aresztowania pozostaje na relatywnie niezmiennym poziomie ok. 90% mimo tego, że prokuratorzy kierują tych wniosków coraz więcej.**

Wykres 2: Liczba wniosków o zastosowanie tymczasowego aresztowania (w tym do listów gończych) złożonych przez prokuratorów i uwzględnionych przez sędziów sądów rejonowych w latach 2010-2022

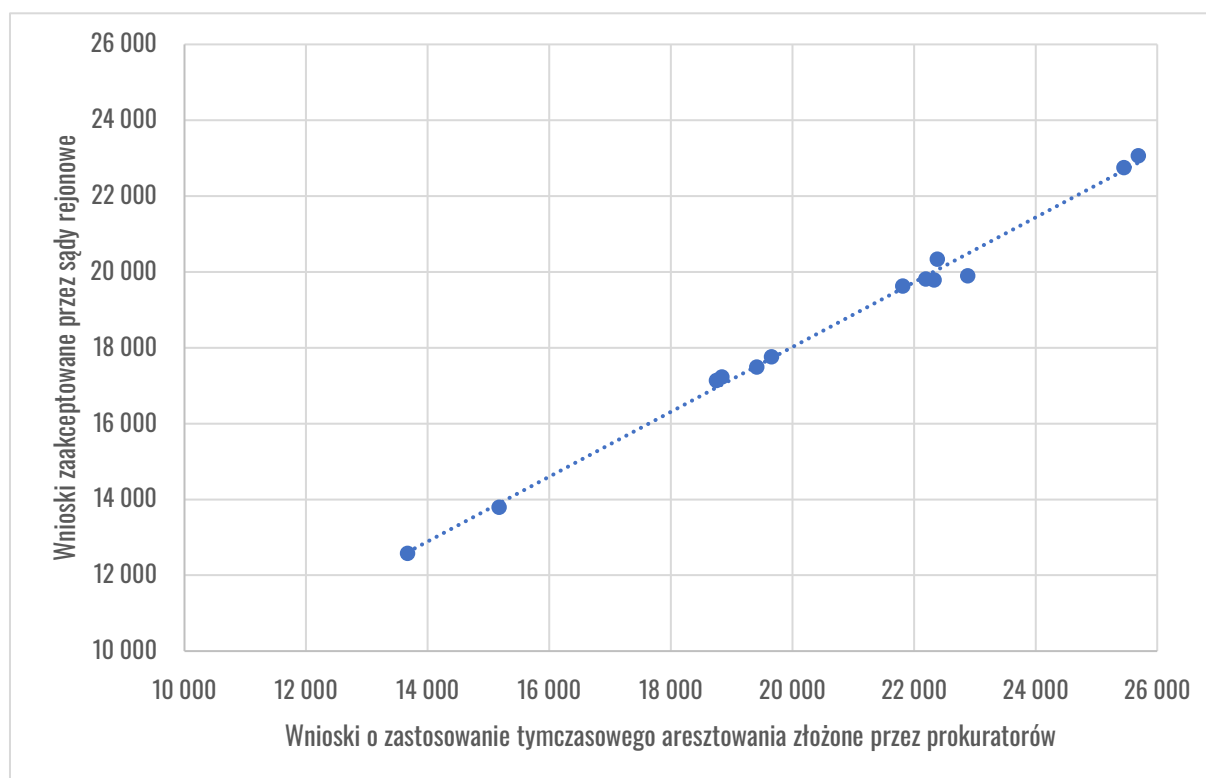

Teoretycznie sam wzrost liczby wniosków prokuratorskich o zastosowanie tego środka, bez zmian poziomu przestępczości, nie powinien przekładać się

proporcjonalnie na liczbę zastosowanych tymczasowych aresztowań. Tymczasem z takim właśnie zjawiskiem mieliśmy do czynienia w ostatnich latach. Liczba tymczasowych aresztowań rosła wprost proporcjonalnie do liczby wniosków.

Tak jak sygnalizowaliśmy w poprzednich publikacjach, liczba zastosowanych przez sądy aresztowań jest silnie pozytywnie skorelowana z liczbą wniosków i zależność ta ma charakter liniowy, co ilustruje poniższy wykres rozkładu relacji liczby wniosków i liczby wydanych postanowień o zastosowaniu tymczasowego aresztowania w poszczególnych latach dla których danymi dysponujemy.

Wykres 3: Relacja liczby wniosków o zastosowanie tymczasowego aresztowania złożonych przez prokuratorów i liczby wniosków zaakceptowanych przez sądy rejonowe w latach 2010-2022

Wyjaśnienia można więc poszukiwać w większej aktywności prokuratury. Hipoteza taka zakładałaby, że przestępczość co prawda nie rośnie, ale organy ścigania są aktywniejsze, prowadzą więcej śledztw i w związku z tym kierują więcej wniosków o zastosowanie tymczasowego aresztowania do sądów.

W 2022 roku prokuratorzy skierowali do sądów prawie 23 tys. wniosków o zastosowanie tymczasowego aresztowania przy 83,6 tys. wszczętych śledztw. Podobną liczbę wniosków odnotowano ostatnio w 2012 roku. Jednak w 2012 roku wszczęto prawie 127 tys. śledztw.

Tabela 6: Porównanie liczby wszczętych śledztw i złożonych wniosków o tymczasowe aresztowanie przez jednostki prokuratury na podstawie sprawozdań rocznych Prokuratury Krajowej

Rok	Liczba wszczętych śledztw	wnioski o TA złożone przez prokuraturę	wnioski o TA uwzględnione przez sądy	procent wniosków uwzględnionych
2012	126 826	22 330	19 786	88.6%
2013	125 597	19 410	17 490	90.1%
2014	126 108	18 835	17 231	91.5%
2015	98 173	13 665	12 580	92.1%
2016	81 604	15 172	13 791	90.9%
2017	80 244	18 750	17 140	91.4%
2018	79 967	19 655	17 762	90.4%
2019	79 918	22 381	20 340	90.9%
2020	92 242	21 813	19 625	90.0%
2021	93 011	22 190	19 813	89.3%
2022	83 626	22 882	19 901	87.0%

Postawioną hipotezę weryfikują więc negatywnie dane statystyczne samej Prokuratury Krajowej. Wynika z nich, że prokuratorzy prowadzą podobną liczbę śledztw w proporcji do liczby rejestrowanych przestępstw co przed 2016 rokiem, ale od 2017 roku o ponad 50% częściej uznają za zasadne zabezpieczyć postępowanie przy pomocy tymczasowego aresztowania. Nie jest więc tak, że prokuratura wnioskuje o więcej tymczasowych aresztowań, ponieważ prowadzi więcej śledztw, ale po prostu wzrosła częstotliwość wykorzystania przez nią najsurowszego środka zabezpieczającego jakim dysponuje.

Różnica w intensywności występowania o ten środek przez prokuratorów do sądów w relacji do liczby przestępstw czy prowadzonych śledztw jest znacząca. W latach 2012-2015 jeden wniosek o tymczasowe aresztowanie przypadał średnio na 6,5 śledztw. W latach 2017-2022 jeden wniosek przypadał już na 4 śledztwa. Nawet w latach 2015-2016, kiedy liczba wniosków o zastosowanie tymczasowego aresztowania

była najniższa, sędziowie sądów rejonowych nie akceptowali wszystkich wniosków, ale odrzucali przynajmniej 8% z nich. Można to zinterpretować w taki sposób, że przy poziomie przestępczości obserwowanej w latach 2015-2016 sędziowie uznawali za wystarczające stosowanie tego środka zapobiegawczego w przypadku ok. 13 tysięcy osób rocznie. Obecny poziom przestępczości jest zaledwie o kilka procent wyższy od tego rejestrowanego w latach 2015-20216. **Sędziowie chcąc zachować podobny poziom użycia tymczasowego aresztowania w relacji do poziomu przestępczości musieliby więc przy obecnej skali wpływających do sądów wniosków oddalać przeciętnie nie co dziesiąty wniosek, jak miało to miejsce do tej pory, ale co trzeci z nich.**

UWAGI METODOLOGICZNE

TYPY WNIOSKÓW O TYMCZASOWE ARESZTOWANIE OBJĘTE BADANIEM

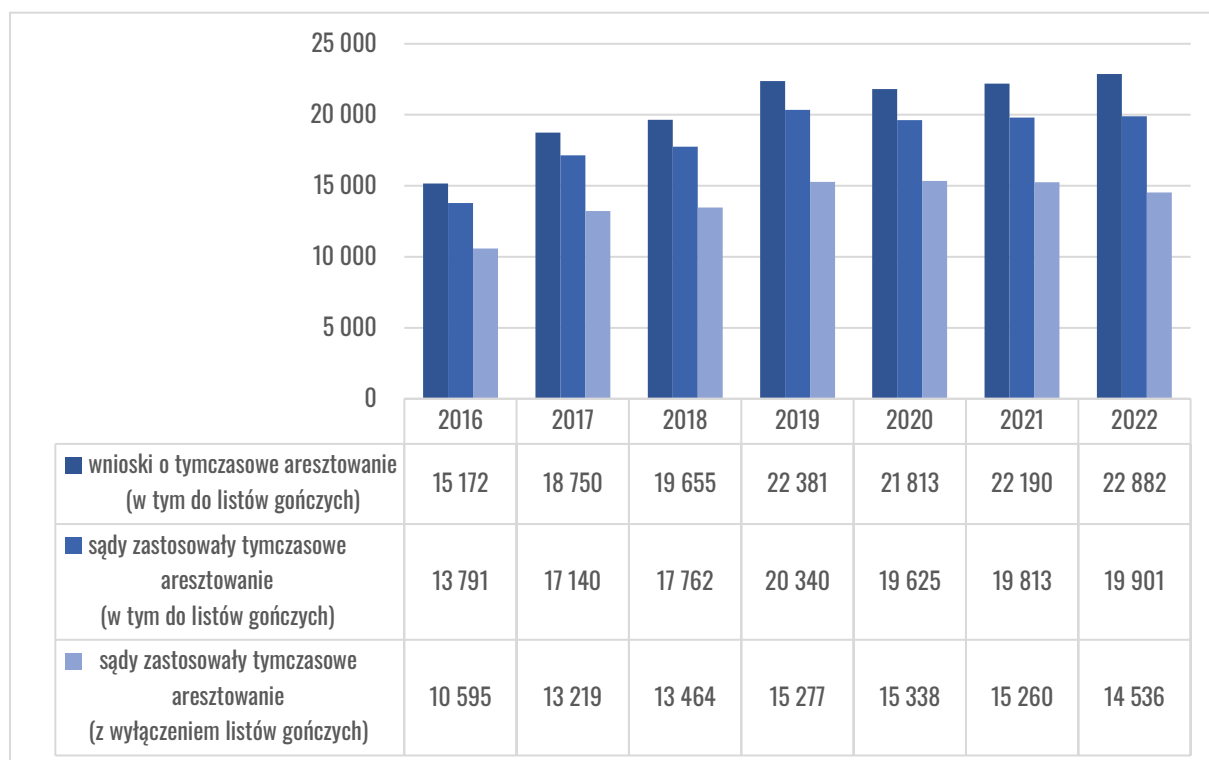
Chociaż pierwszoplanowym celem stosowania tymczasowego aresztowania jest zabezpieczenie postępowania karnego lub zapobiegnięcie popełnienia przez podejrzanego kolejnego przestępstwa, to w praktyce tymczasowe aresztowanie jest także wnioskowane i orzekane jeszcze w jednym celu. Wystawienie listu gończego za osobą podejrzaną lub oskarżoną o popełnienie przestępstwa musi być poprzedzone postanowieniem sądu o tymczasowym aresztowaniu (art. 279 kpk). Poza wnioskami dotyczącymi osób zatrzymanych, prokuratorzy kierują do sądów także kilka tysięcy wniosków rocznie, które dotyczą listów gończych. Najczęściej są to wnioski na okres 7 lub 14 dni, a prawdziwym celem wystąpieniem do sądu z wnioskiem jest umożliwienie wystawienia listu gończego. Po ujęciu osoby poszukiwanej listem gończym i jej wysłuchaniu przez prokuratora, prokurator najczęściej podejmuje decyzję o uchyleniu dalszego stosowania tymczasowego aresztowania.

Prokuratura Krajowa prezentując dane w sprawozdaniach PK-P1K podaje w stosunku do ilu osób wystąpiono do sądów z wnioskami o tymczasowe aresztowanie włączając w to listy gończe. Cel i czas, na jaki stosowane są tymczasowe aresztowania do listów gończych, są odmienne od zwykłych tymczasowych aresztowań i dlatego uważamy za zasadne badanie praktyki odrębnie w odniesieniu do właściwych wniosków niezwiązanych z listami gończymi. Co prawda sprawozdania prokuratury zawierają informację, ile wniosków uwzględniono z wyróżnieniem postanowień o zastosowaniu tymczasowego aresztowania bez listów gończych i aresztów warunkowych, ale nie można na tej podstawie do końca wywnioskować, jaki odsetek nieuwzględnionych wniosków stanowiły listy gończe.

Tabela 7: Struktura danych statystycznych dotyczących wniosków o zastosowanie tymczasowych aresztowań raportowanych przez Prokuraturę Krajową

wystąpiono do sądów z wnioskami o tymczasowe aresztowanie (w tym do listów gończych)	
sądy zastosowały tymczasowe aresztowanie	
sądy zastosowały tymczasowe aresztowanie (z wyłączeniem zastosowanych do listów gończych i aresztów warunkowych bez osadzenia)	

Na podstawie analizy sprawozdań Prokuratury Krajowej wiemy, że ok. ¼ pozytywnie rozpoznanych wniosków o zastosowanie tymczasowego aresztowania dotyczy listów gończych. Niestety na podstawie publicznych sprawozdań nie można uzyskać informacji jaki jest odsetek wniosków dotyczących listów gończych wśród wszystkich wniosków, ani jaki procent wniosków dotyczących listów gończych rozpoznawanych jest negatywnie.

Wykres 4: Liczba wniosków o zastosowanie tymczasowego aresztowania złożonych oraz uwzględnionych z podziałem na typy w latach 2016-2022

W związku z potrzebą śledzenia statystyk z podziałem na różne typy wniosków postulujemy uzupełnienie struktury raportowanych danych statystycznych właśnie z podziałem na wskazane typy.

Ponieważ wnioski o zastosowanie tymczasowego aresztowania do listów gończych pełnią inną funkcję, podjęliśmy decyzję, aby w badaniu skupić się wyłącznie na właściwych wnioskach o zastosowanie tymczasowego aresztowania. Zbierając dane do badania zwróciliśmy się do sądów o informację na temat wniosków z wyróżnieniem wniosków o zastosowanie tymczasowego aresztowania, bez listów gończych. Dzięki temu uzyskane dane ukazują odsetek akceptacji wyłącznie wniosków, które służyły faktycznemu osadzeniu podejrzanych w areszcie śledczym. Takie zawężenie przedmiotu badania pozwoliło nam także wyeliminować braki w informacjach płynących z publicznych statystyk Prokuratury Krajowej.

Tabela 8: Postulowana struktura danych statystycznych umożliwiająca śledzenie praktyki z podziałem na różne typy wniosków i orzeczeń dotyczących tymczasowego aresztowania

wystąpiono do sądów z wnioskami o tymczasowe aresztowanie (w tym do listów gończych)				
liczba właściwych wniosków o tymczasowe aresztowanie			liczba wniosków do listów gończych	
sądy odmówiły zastosowania tymczasowego aresztowania	sądy zastosowały tymczasowe aresztowanie	sądy zastosowały tymczasowe aresztowanie warunkowo	sądy zastosowały tymczasowe aresztowanie do listów gończych	sądy odmówiły zastosowania tymczasowego aresztowania do listów gończych

Analiza zaprezentowana w dalszej części raportu dotyczy więc wniosków o zastosowanie tymczasowego aresztowania *sensu stricto* z wyłączeniem wniosków dotyczących listów gończych.

DOBÓR PRÓBY BADAWCZEJ

Sposób doboru próby dla badania praktyki sądów

O stosowaniu tymczasowego aresztowania decydują sądy rejonowe. Doboru próby dokonano losując 100 sądów rejonowych, do których skierowano wnioski o pełen zakres danych, czyli wszystkie wnioski o zastosowanie tymczasowego aresztowania w latach 2017-2021. Pomocniczo dokonano losowania kolejnych 100 sądów rejonowych, do których skierowano wnioski o ograniczony zakres danych, czyli wszystkie wnioski o zastosowanie tymczasowego aresztowania w roku 2019. Taka metoda doboru próby była podyktowana obawami o dostępność danych – odmowy i przedłużający się proces udostępniania danych, który uniemożliwił zgromadzenie wystarczającej ilości informacji do wykonania analiz. Rok 2019 został wytypowany jako ostatni rok przed wybuchem pandemii, która mogła na pewien czas zaburzyć funkcjonowanie organów ścigania i sądów oraz uczynić kolejne lata mniej reprezentatywnymi i właściwymi dla zrozumienia mechanizmów wpływających na praktykę stosowania w Polsce tymczasowych aresztowań. Liczba otrzymanych odpowiedzi z sądów z pierwotnej próby okazała się zadowalająca. Otrzymaliśmy

informację zwrotną z 72 sądów rejonowych. Stworzona na tej podstawie baza danych objęła ok. 1/5 wniosków rozpoznanych w latach 2017-2021 przez losowo dobrane sądy rejonowe: 4261 wniosków rozpoznanych w 2017, 4306 wniosków rozpoznanych w 2018, 9793 wniosków rozpoznanych w 2019, 4615 wniosków rozpoznanych w 2020 i 4760 wniosków rozpoznanych w 2021. Otrzymaliśmy także odpowiedzi z 88 sądów rejonowych poproszonych o dane za rok 2019. W sumie podstawę do analizy stanowiły więc informacje o 28 098 wnioskach ze 160 losowo wybranych sądów rejonowych.

Sposób doboru próby dla badania praktyki prokuratury

W przypadku badania praktyki wykorzystania tymczasowych aresztowań przez prokuratorów dokonaliśmy doboru próby poprzez wybór jednostek prokuratury określonego typu, a nie losując jednostki różnych szczebli prokuratury. W celu zebrania danych do badania zwróciliśmy się o informację o wszystkich wnioskach o zastosowanie tymczasowego aresztowania złożonych przez poszczególnych prokuratorów w latach 2017-2021 do wszystkich prokuratur okręgowych i regionalnych. Otrzymaliśmy odpowiedzi z 35 spośród 46 prokuratur okręgowych i 9 spośród 11 prokuratur regionalnych. W sumie otrzymaliśmy informacje o 7110 wnioskach o zastosowanie tymczasowego aresztowania złożonych w latach 2017-2021.

Ze względu na różny standard udzielenia odpowiedzi przez poszczególne jednostki prokuratury, w bazie występują braki danych. Prokuratura Regionalna w Katowicach nie podała informacji o kwalifikacji przestępstwa, z którym wiązał się wniosek. Prokuratury okręgowe w Koszalinie, Słupsku i Włocławku oraz regionalne w Białymstoku, Katowicach, Szczecinie i Wrocławiu nie podały informacji o wydziale w jakim pracował prokurator kierujący wnioskiem o zastosowanie tymczasowego aresztowania. 3 prokuratury okręgowe i 1 prokuratura regionalna nie podały nam danych z rozróżnieniem na wnioski o zastosowanie tymczasowego aresztowania *sensu*

stricto oraz na wnioski dotyczące listów gończych i dotyczące warunkowego tymczasowego aresztowania.

UOGÓLNIANIE WYNIKÓW BADAŃ

Uogólnianie rezultatów dla sądów

Próba badawcza objęła ok. $\frac{1}{5}$ wniosków o zastosowanie tymczasowego aresztowania skierowanych przez prokuratorów do sądów rejonowych w latach 2017-2021. Losowy dobór i znacząca wielkość próby pozwala na uogólnianie wyników badania na wszystkie sądy z dokładnością do 1% przy zachowaniu 99% poziomu ufności (czyli mamy 99% pewności, że błąd maksymalny przy wyliczeniach np. wartości średnich z próby nie przekracza 1 punktu procentowego). Te obliczenia opierają się na założeniu braku nadzwyczajnych zakłóceń w procesie doboru próby. Mogłyby one polegać np. na tym, że udziału w badaniu odmówiły tylko sądy, które różniły się od reszty populacji w jeden podobny sposób, który miałby znaczenie dla wyników badań.

Uogólnianie rezultatów dla prokuratur

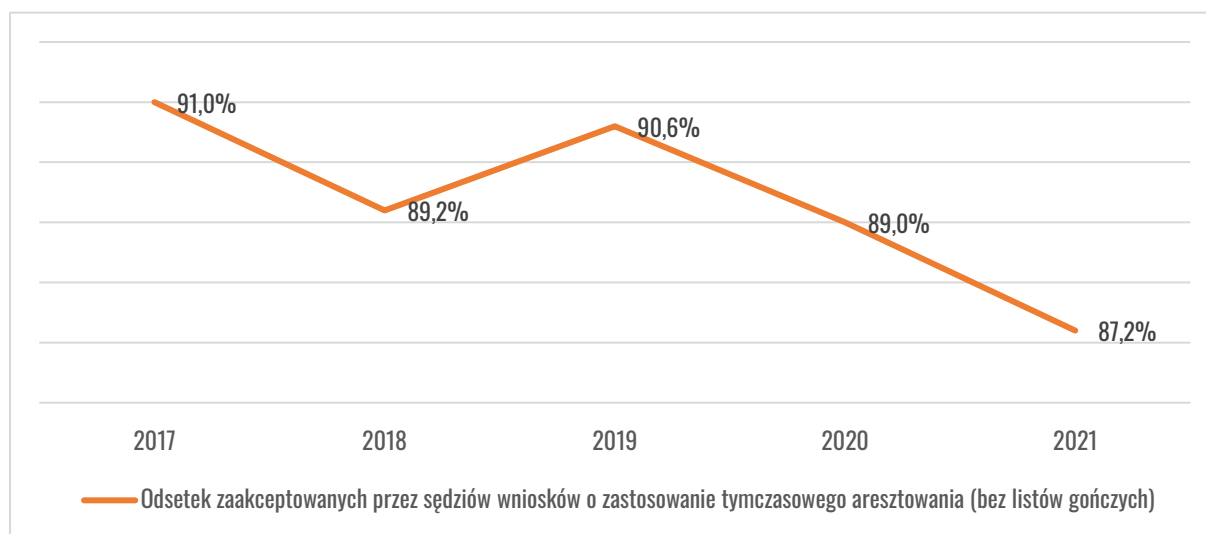
Ze względu na ogólnopolski charakter badania i objęcie nim wszystkich jednostek danego typu, jego wyniki można uznać za reprezentatywne dla prokuratur okręgowych i regionalnych. Uogólnianie wartości średnich wyliczonych na podstawie próby badawczej na populację jest dozwolone przy założeniu, że udziału w badaniu nie odmówiły wyłącznie jednostki prokuratury, które różniły się od reszty populacji w jeden podobny sposób, mający znaczenie dla wyników badań.

CZĘŚĆ I – ANALIZA SPOSOBU ROZPOZNAWANIA WNIOSKÓW O ZASTOSOWANIE TYMCZASOWEGO ARESZTOWANIA PRZEZ SĘDZIÓW SĄDÓW REJONOWYCH

RÓŻNICE W ODSETKU WNIOSKÓW ROZPOZNANYCH POZYTYWNIEM W POSZCZEGÓLNYCH LATACH

Analiza danych z poszczególnych lat ujawnia zmiany odsetka uwzględnionych wniosków o zastosowanie tymczasowego aresztowania w czasie. Wylosowane do badania sądy rejonowe rozpoznały w latach 2017-2020 pozytywnie 91.0%, 89.2%, 90.6% i 89.0% wniosków, ale w 2021 już tylko 87.2%.

Wykres 5: Odsetek uwzględnionych przez sędziów sądów rejonowych wniosków o zastosowanie tymczasowego aresztowania w badanej próbie (bez wniosków dotyczących listów gończych); N=27735

Porównanie wskaźnika akceptacji uzyskanego na podstawie analizy próby wniosków bez listów gończych i wskaźnika akceptacji możliwego do wyliczenia na podstawie danych podawanych w sprawozdaniach Prokuratury Krajowej dla wszystkich wniosków o zastosowanie tymczasowego aresztowania wraz z listami gończymi pozwala na przyjęcie założenia o tym, że wskaźnik akceptacji wniosków o tymczasowe aresztowanie (bez listów gończych) jest zbliżony, ale nieco niższy od

wskaźnika dla wszystkich wniosków. Wartość wskaźnika akceptacji wniosków o zastosowanie tymczasowego aresztowania *sensu stricto* (bez wniosków dotyczących listów gończych) może być szacowany na podstawie wartości odsetka akceptacji wszystkich wniosków skorygowanego w dół o 1 punkt procentowy.

Tabela 9: Porównanie średniego odsetka akceptacji wniosków o zastosowanie tymczasowego aresztowania wraz z listami gończymi (na podstawie publicznych sprawozdań) i bez listów gończych (na podstawie badań)

	2017	2018	2019	2020	2021	Średnia
Odsetek akceptacji wniosków wraz z listami gończymi (na podstawie publicznych sprawozdań)	91.4%	90.4%	90.9%	90.0%	89.3%	90.4%
Odsetek akceptacji wniosków bez listów gończych (na podstawie badań)	91.0%	89.2%	90.6%	89.0%	87.2%	89.6%
Różnica	-0.4 pp	-1.2 pp	-0.3 pp	-1.0 pp	-2.1 pp	-0.8 pp

Chociaż utrzymuje się względnie stały poziom akceptacji wniosków o tymczasowe aresztowanie to bez wątpienia począwszy od 2020 roku mamy do czynienia z tendencją spadkową. Co warte odnotowania, odsetek uwzględnionych wniosków o tymczasowe aresztowanie w ostatnich latach spadł do poziomu nieobserwowanego co najmniej od 2010 roku (patrz wykres nr 2). Może to świadczyć o zmianie praktyki przynajmniej części sędziów.

Z przeanalizowanych danych płynie wniosek, że sędziowie sądów rejonowych uwzględniają przeciętnie bardzo podobny odsetek wniosków o zastosowanie tymczasowego aresztowania *sensu stricto*, jak i wniosków dotyczących listów gończych.

RÓŻNICE W ODSETKU WNIOSKÓW ROZPOZNANYCH POZYTYWNE POMIĘDZY APELACJAMI

Zaobserwowaliśmy, że średni odsetek wniosków o zastosowanie tymczasowego aresztowania akceptowanych przez sędziów różni się znacząco w zależności od apelacji. W latach 2017-2021 do prokuratorskich wniosków najczęściej przychyłali się

sędziowie orzekający w sądach należących do apelacji rzeszowskiej (97.5% wniosków), poznańskiej (94.3%) i łódzkiej (92.4%). Najrzadziej wnioski o zastosowanie tymczasowego aresztowania rozpatrywali pozytywnie sędziowie orzekający w sądach należących do apelacji warszawskiej (83.1% wniosków), białostockiej (85.5%) i katowickiej (87.6%).

Tabela 10: Średni odsetek zaakceptowanych wniosków o zastosowanie tymczasowego aresztowania w badanej próbie z podziałem na apelacje i w wybranych okręgach (N – liczba przeanalizowanych wniosków aresztowych)

Apelacja	N	2017-2021	Okręg	N	2017-2021
warszawska	3 121	83.1%	warszawski	2800	83.1%
białostocka	2 867	85.5%	białostocki	2279	84.7%
katowicka	1 512	87.6%	katowicki	889	88.5%
gdańska	2 053	89.5%	gdański	905	92.9%
szczecińska	5 668	89.7%	szczeciński	5116	89,4%
lubelska	1 879	90.2%	lubelski	1644	90.8%
wrocławska	3 469	90.5%	wrocławski	2342	89.5%
krakowska	1 963	92.0%	krakowski	346	96.5%
łódzka	2 577	92.4%	łódzki	743	92.9%
poznańska	2 772	94.3%	poznański	1707	95.1%
rzeszowska	446	97.5%	rzeszowski	63	100.0% ⁴⁵

DYNAMIKA WSKAŹNIKA AKCEPTACJI WNIOSKÓW O TYMCZASOWE ARESZTOWANIE W OBRĘBIE APELACJI

Zmiana odsetka akceptowanych wniosków w poszczególnych latach nie dotyczy w podobnym stopniu wszystkich apelacji. Największy spadek nastąpił tam, gdzie sędziowie akceptowali i tak najmniejszą część wniosków prokuratorów – w apelacji warszawskiej (do 76.3%) i białostockiej (do 81.5%). Znaczący spadek w stosunku do lat ubiegłych nastąpił także w apelacji gdańskiej (do 84.3%). W pozostałych apelacjach

⁴⁵ Należy zachować szczególną ostrożność przy uogólnianiu wyników badania dla okręgu rzeszowskiego ze względu na niewielką liczbę wniosków, jaką otrzymaliśmy do analizy z sądów tego okręgu.

spadki nie były tak zauważalne, a w niektórych odsetek akceptowanych wniosków nawet wzrósł w stosunku do lat ubiegłych, jak np. w apelacji katowickiej (do 89.5%), łódzkiej (do 93.6%), poznańskiej (do 95.3%) czy rzeszowskiej (do 100%).

Tabela 11: Średni odsetek zaakceptowanych wniosków o zastosowanie tymczasowego aresztowania w badanej próbie w poszczególnych latach z podziałem na apelacje

Apelacja	2017	2018	2019	2020	2021
warszawska	85.5%	86.1%	85.1%	83.2%	76.3%
białostocka	87.6%	88.0%	88.1%	82.7%	81.5%
katowicka	87.4%	82.0%	87.6%	90.3%	89.5%
szczecińska	92.8%	87.2%	90.1%	89.6%	89.1%
gdańska	93.5%	85.5%	92.2%	89.4%	84.3%
lubelska	82.0%	86.0%	92.7%	89.4%	87.2%
wrocławska	93.0%	91.9%	92.5%	86.2%	88.3%
krakowska	93.4%	90.4%	92.1%	92.1%	91.2%
łódzka	95.0%	94.8%	89.7%	92.2%	93.6%
poznańska	92.6%	94.7%	93.0%	96.8%	95.3%
rzeszowska	100.0%	98.3%	96.1%	96.6%	100.0%
Suma końcowa	91.0%	89.2%	90.6%	89.0%	87.2%

ROZKŁAD ODSETKA UWZGLĘDNIONYCH WNIOSKÓW W POSZCZEGÓLNYCH OKRĘGACH

Średni odsetek uwzględnionych wniosków różni się nie tylko pomiędzy apelacjami, ale także w ich obrębie. Największe różnice w średnich wartościach wskaźnika akceptacji wniosków o zastosowanie tymczasowego aresztowania pomiędzy sądami jednego okręgu w obrębie apelacji wyniosły 16 punktów procentowych. Zaobserwowaliśmy je w obrębie apelacji katowickiej, gdzie sędziowie sądów rejonowych okręgu bielskiego uwzględnili w latach 2017-2021 niespełna 81% wniosków, które przebadaliśmy, natomiast sędziowie sądów rejonowych okręgu gliwickiego prawie 97% wniosków. W innych apelacjach różnice sięgały 10 p.p. Jest tak w apelacji białostockiej, gdzie są okręgi, w których średnia wynosi zarówno 94%, jak i 84%; w apelacji gdańskiej, gdzie są okręgi, w których sędziowie sądów rejonowych uwzględniali średnio prawie 93% wniosków i takie, gdzie uwzględniali

mniej niż 83%. W apelacji wrocławskiej wskaźnik dla okręgu wrocławskiego wyniósł 89.5%, a dla okręgu opolskiego 98.7%. Duże różnice można zaobserwować także w apelacji lubelskiej, ale należy podchodzić do nich z ostrożnością z uwagi na niewielką liczbę przebadanych wniosków z okręgów, w których zaobserwowaliśmy skrajne wartości w tej apelacji.

Są jednak apelacje, w ramach których orzecznictwo sądów rejonowych w poszczególnych okręgach nie różni się między sobą w tak znaczący sposób. Dotyczy to w szczególności apelacji o skrajnych średnich wartościach wskaźnika akceptacji wniosków na tle kraju. W apelacji warszawskiej średni odsetek uwzględnionych wniosków jest stosunkowo niski w obu okręgach. W apelacji rzeszowskiej czy poznańskiej orzecznictwo także jest jednolite choć wskaźniki są powyżej krajowej średniej we wszystkich bez wyjątku przebadanych okręgach.

Średnie wskaźniki akceptacji wniosków o tymczasowe aresztowanie w poszczególnych apelacjach różnią się od siebie znacząco. Najwyższy jest w apelacji rzeszowskiej, poznańskiej i łódzkiej. Najniższy w warszawskiej, białostockiej i katowickiej. Jednorodność wartości wskaźnika jest najwyższa w apelacjach reprezentujących jego skrajne wartości. Może być to sygnał świadczący o tym, że silne tendencje do ujednolicania orzecznictwa występują raczej w tych apelacjach, w których reprezentowane są relatywnie skrajne poglądy na temat tego jak należy orzekać w przedmiocie tymczasowych aresztowań. W niektórych apelacjach wszystkie okręgi mają zbliżone wskaźniki, niezależnie od tego czy jest to wskaźnik wysoki, czy niski na tle kraju. W innych wskaźniki w poszczególnych okręgach są znacznie zróżnicowane, co sugeruje, że nie w każdej apelacji dokonuje się ujednolicenie sposobu rozpoznawania wniosków o zastosowanie tymczasowego aresztowania.

Tabela 12: Odsetek uwzględnionych przez sądy rejonowe w latach 2017-2021 wniosków o zastosowanie tymczasowego aresztowania z podziałem na apelacje i okręgi; N= 28682

Apelacja	Okręg sądowy	Liczba przebadanych wniosków	Odsetek wniosków uwzględnionych
białostocka		2867	85.5%
	Białystok	2279	84.7%
	Łomża	190	90.5%
	Olsztyn	140	94.3%
	Ostrołęka	258	84.1%
gdańska		2053	89.5%
	Bydgoszcz	177	90.4%
	Elbląg	240	84.6%
	Gdańsk	905	92.9%
	Stupsk	161	91.9%
	Toruń	178	90.4%
	Włocławek	392	82.7%
katowicka		1835	85.0%
	Bielsko-Biała	356	81.7%
	Częstochowa	124	87.9%
	Gliwice	158	96.8%
	Katowice	1197	84.1%
krakowska		1963	92.0%
	Kielce	492	88.0%
	Kraków	346	96.5%
	Nowy Sącz	537	94.8%
	Tarnów	588	90.0%
lubelska		1911	89.9%
	Lublin	1676	90.4%
	Radom	14	100.0%
	Siedlce	25	88.0%
	Zamość	196	85.2%
łódzka		2577	92.4%
	Kalisz	171	94.7%
	Łódź	743	92.9%
	Piotrków Trybunalski	718	91.9%
	Płock	495	90.3%
	Sieradz	450	93.6%
poznańska		2772	94.3%
	Konin	165	95.8%
	Poznań	1707	95.1%
	Zielona Góra	900	92.6%
rzeszowska		446	97.5%
	Krosno	76	100.0%
	Przemyśl	152	94.7%
	Rzeszów	63	100.0%
	Tarnobrzeg	155	98.1%
szczecińska		5668	89.7%
	Gorzów Wielkopolski	404	91.8%
	Koszalin	148	95.9%
	Szczecin	5116	89.4%
warszawska		3121	83.1%
	Warszawa	2800	83.1%
	Warszawa-Praga	321	83.2%
wrocławska		3469	90.5%
	Jelenia Góra	94	95.7%
	Legnica	686	89.7%
	Opole	150	98.7%
	Świdnica	197	96.4%
	Wrocław	2342	89.5%

ROZKŁAD WSKAŹNIKA AKCEPTACJI WNIOSKÓW O TYMCZASOWE ARESztOWANIE WŚRÓD SĘDZIÓW WYLOSOWANYCH SĄDÓW REJONOWYCH

Spośród losowo wybranych sądów, z których otrzymaliśmy dane z lat 2017-2021, uzyskaliśmy informacje o sposobie rozpoznania wniosków o zastosowanie tymczasowego aresztowania przez 782 sędziów. Średnio każdy z nich rozpoznał w ciągu 5 lat 31 wniosków o zastosowanie tymczasowego aresztowania. Mediana wyniosła 21 wniosków. Sędziów, którzy rozpoznali w tym czasie tylko 1 wniosek było w badanej próbie 81. Sędzia, który w ciągu 5 lat rozpoznał najwięcej wniosków, rozpoznał ich 648.

Dziesięć procent najaktywniejszych sędziów w przebadanej próbie rozpoznało 38% wszystkich wniosków. W tej grupie, której wskaźniki zaprezentowane zostały w tabeli nr 13, znajdują się sędziowie, którzy rozpoznali 72 wnioski lub więcej. Wśród nich nie ma ani jednego, który uwzględniłby w latach 2017-2021 wszystkie wnioski pozytywnie. Jednak pierwszy kolejny sędzia, do którego w latach 2017-2021 trafiło 71 wniosków, rozpoznał je wszystkie pozytywnie. Nie był on wyjątkiem. Z 782 losowo dobranych sędziów, którzy w latach 2017-2021 rozpoznawali chociaż jeden wniosek o tymczasowe aresztowanie aż 331 nie odmówiło prokuratorowi ani razu.

Wśród najaktywniejszych sędziów są zarówno osoby, które akceptują 99% wniosków, jak i takie, których wskaźnik akceptacji wniosków o tymczasowe aresztowanie jest na poziomie ok. 70%, czyli zdaje się uwzględniać wzrost liczby wniosków prokuratury ponad poziom obserwowany w latach 2015-2016.

Zaskakuje duży udział sędziów, którzy w okresie 2017-2021 rozpoznali wszystkie otrzymane wnioski o zastosowanie tymczasowego aresztowania pozytywnie. Aż 42% przebadanych sędziów nie oddaliło w latach 2017-2021 ani jednego wniosku o zastosowanie tymczasowego aresztowania.

Tabela 13: Odsetek wniosków uwzględnionych i nieuwzględnionych u sędziów sądów rejonowych z największą liczbą rozpoznanych w latach 2017-2021 wniosków w przebadanej próbie (N)

Nr kodowy sędziego	N	Odsetek wniosków nie-uwzględnionych	Odsetek wniosków uwzględnionych	Nr kodowy sędziego	N	Odsetek wniosków nie-uwzględnionych	Odsetek wniosków uwzględnionych
Sędzia 380	648	16.67%	83.33%	Sędzia 97	90	8.89%	91.11%
Sędzia 381	637	17.90%	82.10%	Sędzia 288	88	15.91%	84.09%
Sędzia 382	395	12.91%	87.09%	Sędzia 1224	87	4.60%	95.40%
Sędzia 108	207	26.57%	73.43%	Sędzia 476	87	19.54%	80.46%
Sędzia 311	170	7.65%	92.35%	Sędzia 309	87	19.54%	80.46%
Sędzia 104	159	9.43%	90.57%	Sędzia 1352	86	8.14%	91.86%
Sędzia 107	157	5.10%	94.90%	Sędzia 26	86	10.47%	89.53%
Sędzia 102	151	8.61%	91.39%	Sędzia 469	85	1.18%	98.82%
Sędzia 95	151	10.60%	89.40%	Sędzia 41	85	3.53%	96.47%
Sędzia 299	133	12.03%	87.97%	Sędzia 328	85	16.47%	83.53%
Sędzia 293	132	9.09%	90.91%	Sędzia 1087	83	9.64%	90.36%
Sędzia 98	131	12.98%	87.02%	Sędzia 331	83	24.10%	75.90%
Sędzia 477	127	21.26%	78.74%	Sędzia 285	83	10.84%	89.16%
Sędzia 305	127	15.75%	84.25%	Sędzia 33	83	4.82%	95.18%
Sędzia 308	126	3.17%	96.83%	Sędzia 99	82	4.88%	95.12%
Sędzia 101	124	3.23%	96.77%	Sędzia 596	81	25.93%	74.07%
Sędzia 316	120	16.67%	83.33%	Sędzia 323	81	13.58%	86.42%
Sędzia 312	119	11.76%	88.24%	Sędzia 54	81	17.28%	82.72%
Sędzia 292	119	5.88%	94.12%	Sędzia 326	81	22.22%	77.78%
Sędzia 300	117	17.09%	82.91%	Sędzia 302	80	16.25%	83.75%
Sędzia 301	115	11.30%	88.70%	Sędzia 1364	78	17.95%	82.05%
Sędzia 282	109	6.42%	93.58%	Sędzia 919	77	20.78%	79.22%
Sędzia 287	106	9.43%	90.57%	Sędzia 918	76	17.11%	82.89%
Sędzia 1320	105	29.52%	70.48%	Sędzia 320	76	14.47%	85.53%
Sędzia 289	105	0.95%	99.05%	Sędzia 46	76	11.84%	88.16%
Sędzia 307	105	18.10%	81.90%	Sędzia 1231	75	24.00%	76.00%
Sędzia 374	98	9.18%	90.82%	Sędzia 94	75	6.67%	93.33%
Sędzia 296	98	7.14%	92.86%	Sędzia 322	75	2.67%	97.33%
Sędzia 304	97	13.40%	86.60%	Sędzia 1164	74	16.22%	83.78%
Sędzia 284	96	5.21%	94.79%	Sędzia 1366	74	6.76%	93.24%
Sędzia 898	95	5.26%	94.74%	Sędzia 286	74	2.70%	97.30%
Sędzia 330	95	14.74%	85.26%	Sędzia 385	73	4.11%	95.89%
Sędzia 91	94	4.26%	95.74%	Sędzia 36	73	5.48%	94.52%
Sędzia 321	94	7.45%	92.55%	Sędzia 324	73	10.96%	89.04%
Sędzia 1365	93	1.08%	98.92%	Sędzia 57	73	32.88%	67.12%
Sędzia 593	92	26.09%	73.91%	Sędzia 1166	72	22.22%	77.78%
Sędzia 283	91	7.69%	92.31%	Sędzia 592	72	5.56%	94.44%
Sędzia 427	91	18.68%	81.32%	Sędzia 478	72	12.50%	87.50%
Sędzia 318	90	7.78%	92.22%	Sędzia 327	72	5.56%	94.44%
Sędzia 317	90	7.78%	92.22%	Sędzia 329	71	0.00%	100.00%

WPŁYW SĄDÓW ODWOŁAWCZYCH NA PRAKTYKĘ ORZEKANIA O ZASTOSOWANIU TYMCZASOWEGO ARESZTOWANIA

ROZKŁAD ODSETKA UWZGLĘDNIONYCH WNIOSKÓW W SĄDACH REJONOWYCH NALEŻĄCYCH DO TYCH SAMYCH OKRĘGÓW

Jedną z hipotez, którą staraliśmy się zweryfikować, jest wpływ okręgu sądowego na poziom uwzględnianych wniosków o zastosowanie tymczasowego aresztowania. Uzasadnieniem dla możliwości istnienia takiego wpływu jest fakt, iż odwołania od decyzji sędziów wszystkich sądów rejonowych należących do tego samego okręgu rozpatruje grono sędziów karnych-odwoławczych sądu okręgowego. Jedną z funkcji dwuinstancyjnego postępowania sądowego jest ujednolicanie orzecznictwa, zatem należy się spodziewać, że praktyka orzecznicza wśród sędziów rejonowych tego samego okręgu będzie się ujednolicać w czasie. Przy założeniu, że nic nie różnicuje w sposób stały jakości wniosków kierowanych do poszczególnych sądów, odsetek uwzględnianych wniosków w sądach tego samego okręgu powinien ulegać unifikacji.

Do weryfikacji hipotezy posłużyły dane z obszaru właściwości sądów okręgowych, z których dysponowaliśmy informacjami o co najmniej 100 wnioskach na przestrzeni pięciu lat z więcej niż jednego sądu rejonowego. Porównanie średnich wartości wskaźnika dla sądów rejonowych z tych samych okręgów daje niejednoznaczne wnioski. Spośród 15 okręgów spełniających kryteria wielkości próby, różnice między sądami rejonowymi tylko w okręgu Sądu Okręgowego w Lublinie, Nowym Sączu oraz Piotrkowie Trybunalskim mieściły się w granicach błędu statystycznego dla tej

wielkości próby⁴⁶. W pozostałych 12 okręgach różnice między wartościami wskaźnika akceptacji wniosków są istotne statystycznie.

Tabela 14: Odsetek uwzględnionych w latach 2017-2021 wniosków o zastosowanie tymczasowego aresztowania w sądach rejonowych z liczbą wniosków >100 w obrębie tych samych okręgów

Okręg sądowy	Liczba przebadanych wniosków	Odsetek wniosków uwzględnionych
Gdańsk		
Sąd Rejonowy w Sopocie	197	86.29%
Sąd Rejonowy w Wejherowie	385	98.44%
Gorzów Wielkopolski		
Sąd Rejonowy w Międzyrzeczu	189	95.77%
Sąd Rejonowy w Stubicach	197	88.32%
Katowice		
Sąd Rejonowy w Będzinie	393	87.53%
Sąd Rejonowy w Chorzowie	308	71.43%
Legnica		
Sąd Rejonowy w Głogowie	374	84.49%
Sąd Rejonowy w Jaworze	120	93.33%
Lublin		
Sąd Rejonowy w Chełmie	632	85.76%
Sąd Rejonowy w Rykach	195	90.77%
Łódź		
Sąd Rejonowy w Kutnie	130	98.46%
Sąd Rejonowy w Łowiczu	109	92.66%
Sąd Rejonowy w Skierniewicach	169	92.31%
Sąd Rejonowy w Zgierzu	231	95.67%
Nowy Sącz		
Sąd Rejonowy w Nowym Sączu	396	95.71%
Sąd Rejonowy w Zakopanem	141	92.20%
Ostrołęka		
Sąd Rejonowy w Przasnyszu	130	93.08%
Sąd Rejonowy w Wyszowie	105	70.48%
Piotrków Trybunalski		
Sąd Rejonowy w Bełchatowie	118	95.76%
Sąd Rejonowy w Radomsku	416	95.91%
Płock		
Sąd Rejonowy w Ciechanowie	160	93.75%
Sąd Rejonowy w Mławie	148	98.65%
Sąd Rejonowy w Sochaczewie	128	80.47%
Poznań		
Sąd Rejonowy Poznań - Nowe Miasto i Wilda w Poznaniu	761	98.69%
Sąd Rejonowy w Chodzieży	154	88.96%
Sąd Rejonowy w Śremie	109	100.00%
Sąd Rejonowy w Złotowie	211	91.94%
Szczecin		
Sąd Rejonowy Szczecin-Centrum w Szczecinie	2 818	89.25%
Sąd Rejonowy Szczecin-Prawobrzeże i Zachód w Szczecinie	1 386	88.17%
Sąd Rejonowy w Mysłiborzu	299	92.98%

⁴⁶ Przy założeniu wielkości populacji (liczby wszystkich wniosków złożonych w latach 2017-2021) równej 100 tys. i próby n=100 przy wielkości frakcji wynoszącej 0,9 i poziomie ufności wynoszącym 95% błąd maksymalny wynosi 6%.

Sąd Rejonowy w Świnoujściu	247	96.36%
Warszawa		
Sąd Rejonowy dla m. st. Warszawy	760	74.87%
Sąd Rejonowy dla Warszawy-Śródmieście	1525	86.43%
Sąd Rejonowy dla Warszawy-Żoliborza	414	85.51%
Wrocław		
Sąd Rejonowy dla Wrocławia-Fabrycznej	440	92.50%
Sąd Rejonowy dla Wrocławia-Śródmieście	1670	89.28%
Sąd Rejonowy w Oławie	134	90.30%
Zielona Góra		
Sąd Rejonowy w Krośnie Odrzańskim	142	90.14%
Sąd Rejonowy w Nowej Soli	336	98.21%
Sąd Rejonowy w Żaganiu	406	90.15%

Porównanie wartości wskaźnika akceptacji między najaktywniejszymi sędziami orzekającymi w tym samym okręgu prowadzi do podobnych wniosków. Wśród 9 okręgów, z których co najmniej dwóch sędziów rozpoznało w latach 2017-2021 więcej niż 71 wniosków, w 7 różnice wartości wskaźnika między sędziami wykraczają poza granice błędu statystycznego⁴⁷. W ponad połowie okręgów, gdzie orzekają najaktywniejsi sędziowie, ich wskaźniki akceptacji różnią się od siebie o ponad 20 punktów procentowych. Zatem możemy odrzucić hipotezę o tym, że przynależność do tego samego okręgu zawsze prowadzi do ujednolicenia się odsetka uwzględnianych wniosków o zastosowanie tymczasowego aresztowania. Szczegółowe dane zaprezentowano w tabeli nr 15.

Można wyciągnąć z tego wniosek, że przeanalizowane dane nie dostarczają przekonujących dowodów na istnienie na tyle silnego wpływu sądu odwoławczego na orzecznictwo sędziów sądów rejonowych, aby skłonność do akceptowania wniosków o tymczasowe aresztowanie ulegała pełnemu ujednoliceniu w obrębie okręgów sądowych. Świadczyć to może na korzyść o niezawisłości sędziów sądów rejonowych i sugerować, że oddziaływanie na

⁴⁷ Przy założeniu wielkości populacji (liczby wszystkich wniosków złożonych w latach 2017-2021) równej 100 tys. i próby $n=72$ przy wielkości frakcji wynoszącej 0,9 i poziomie ufności wynoszącym 95% błąd maksymalny wynosi 7%.

orzecznictwo sądów rejonowych poprzez sądy odwoławcze w zakresie częstości akceptowania wniosków prokuratury nie wszędzie ma miejsce lub nie wszędzie jest skuteczne.

Tabela 15: Odsetek nieuwzględnionych i uwzględnionych wniosków o tymczasowego aresztowanie u najaktywniejszych sędziów sądów rejonowych orzekających w tych samych okręgach sądowych

Okręg sądowy Nr kodowy sędziego	Liczba przebadanych wniosków	Odsetek wniosków nieuwzględnionych	Odsetek wniosków uwzględnionych
Szczecin			
311	170	7.65%	92.35%
299	133	12.03%	87.97%
293	132	9.09%	90.91%
305	127	15.75%	84.25%
308	126	3.17%	96.83%
316	120	16.67%	83.33%
312	119	11.76%	88.24%
292	119	5.88%	94.12%
300	117	17.09%	82.91%
301	115	11.30%	88.70%
282	109	6.42%	93.58%
287	106	9.43%	90.57%
289	105	0.95%	99.05%
307	105	18.10%	81.90%
296	98	7.14%	92.86%
304	97	13.40%	86.60%
284	96	5.21%	94.79%
330	95	14.74%	85.26%
898	95	5.26%	94.74%
321	94	7.45%	92.55%
283	91	7.69%	92.31%
317	90	7.78%	92.22%
318	90	7.78%	92.22%
288	88	15.91%	84.09%
1224	87	4.60%	95.40%
309	87	19.54%	80.46%
328	85	16.47%	83.53%
285	83	10.84%	89.16%
331	83	24.10%	75.90%
323	81	13.58%	86.42%
326	81	22.22%	77.78%
302	80	16.25%	83.75%
320	76	14.47%	85.53%
322	75	2.67%	97.33%
286	74	2.70%	97.30%
324	73	10.96%	89.04%
327	72	5.56%	94.44%

c.d. tabeli na str. kolejnej

Okręg sądowy Nr kodowy sędziego	Liczba przebadanych wniosków	Odsetek wniosków nieuwzględnionych	Odsetek wniosków uwzględnionych
Białystok			
380	648	16.67%	83.33%
381	637	17.90%	82.10%
382	395	12.91%	87.09%
374	98	9.18%	90.82%
385	73	4.11%	95.89%
Kielce			
1164	74	16.22%	83.78%
1166	72	22.22%	77.78%
Legnica			
593	92	26.09%	73.91%
596	81	25.93%	74.07%
592	72	5.56%	94.44%
Lublin			
477	127	21.26%	78.74%
476	87	19.54%	80.46%
469	85	1.18%	98.82%
478	72	12.50%	87.50%
Warszawa			
26	86	10.47%	89.53%
41	85	3.53%	96.47%
33	83	4.82%	95.18%
54	81	17.28%	82.72%
46	76	11.84%	88.16%
57	73	32.88%	67.12%
36	73	5.48%	94.52%
Warszawa-Praga			
919	77	20.78%	79.22%
918	76	17.11%	82.89%
Wrocław			
108	207	26.57%	73.43%
104	159	9.43%	90.57%
107	157	5.10%	94.90%
102	151	8.61%	91.39%
95	151	10.60%	89.40%
98	131	12.98%	87.02%
101	124	3.23%	96.77%
91	94	4.26%	95.74%
97	90	8.89%	91.11%
99	82	4.88%	95.12%
94	75	6.67%	93.33%
Zielona Góra			
1365	93	1.08%	98.92%
1364	78	17.95%	82.05%
1366	74	6.76%	93.24%

RÓŻNICE WARTOŚCI WSKAŹNIKA AKCEPTACJI WNIOSKÓW O TYMCZASOWE ARESZTOWANIE ZE WZGLĘDU NA DZIEŃ TYGODNIA

Jedną z hipotez, która wynikała z prowadzonych przez nas wywiadów z obrońcami, dotyczyła praktyki organów ścigania polegającej na dokonywaniu zatrzymań w takim momencie, aby wniosek o zastosowanie tymczasowego aresztowania był rozpoznawany przez sąd podczas dyżuru weekendowego, tj. w piątek lub sobotę. Analiza informacji na temat wniosków dotyczących zatrzymań⁴⁸ pozwoliła na jej zweryfikowanie.

Z analizy zgromadzonych danych wynika, że prokuratorzy faktycznie składają wnioski w poszczególne dni tygodnia w sposób nierównomierny. Najmniej wniosków jest kierowanych do sądów w poniedziałki. Liczba wniosków rośnie z każdym kolejnym dniem tygodnia, by osiągnąć maksimum w sobotę. Szczegółowe dane zostały zaprezentowane na wykresie nr 6.

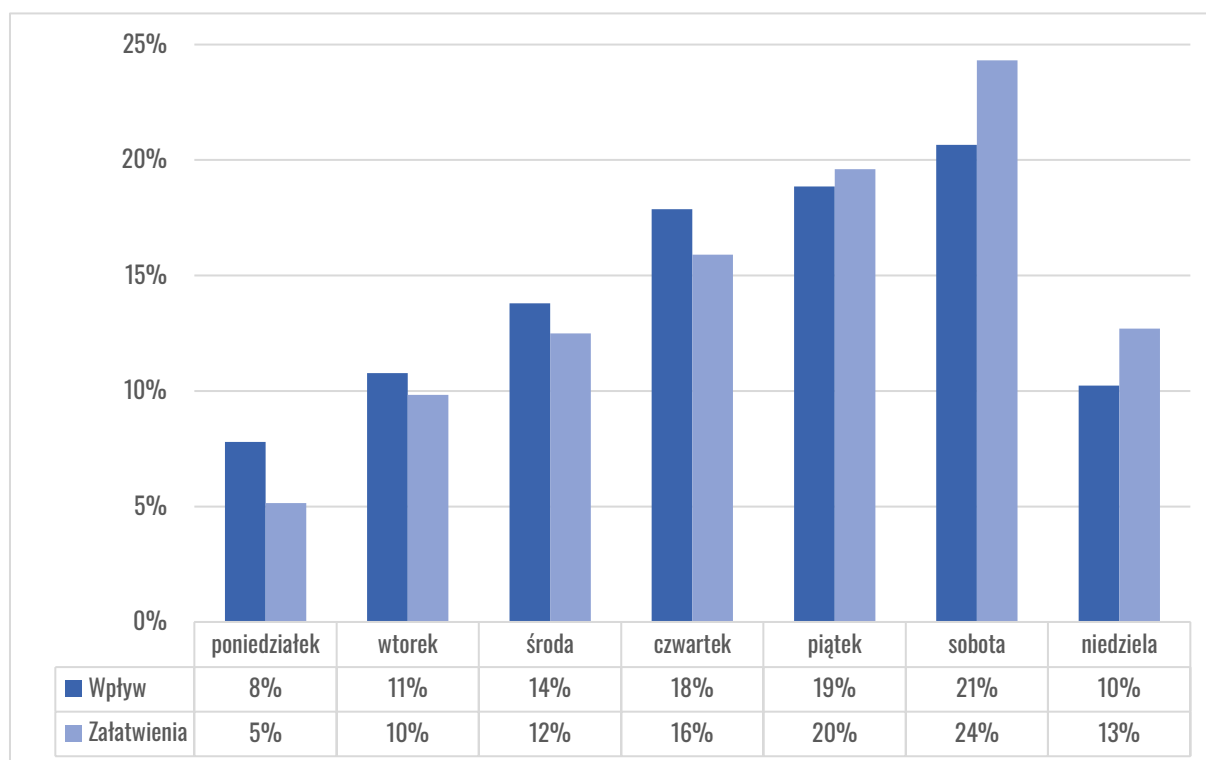
W sferze domysłów pozostają jednak przyczyny tych dysproporcji. Jeśli – jak sugerowała część obrońców, z którymi rozmawialiśmy – celem tej praktyki jest wpływanie na szanse powodzenia wniosku, to w skali wszystkich przebadanych wniosków rozpoznanie w weekend ani nie zwiększa ani nie zmniejsza szans prokuratury na pozytywną decyzję sądu. Najwyższy odsetek akceptacji zaobserwowaliśmy w przypadku wniosków rozpoznanych w poniedziałki – 91.1%, a najniższy w czwartki oraz niedziele, odpowiednio 89.2% i 89.4%.

⁴⁸ Wnioski dotyczące zatrzymań wyselekcjonowaliśmy wybierając do analizy wyłącznie te, które zostały rozpoznane tego samego lub następnego dnia po złożeniu. Pozostałe wnioski nie zawierały informacji o dacie złożenia lub rozpoznania, albo zostały rozpoznane w czasie przekraczającym 24 godziny, co oznacza, że nie dotyczyły zatrzymań. Takie wnioski, poza listami gończymi, których tu nie analizujemy, mogą dotyczyć osób, które są już pozbawione wolności w związku odsiadaniem wyroku lub z tymczasowym aresztowaniem orzeczonym w innej sprawie.

Należy mieć jednak na uwadze, że jeśli prokuratorzy świadomie tak prowadzą czynności, aby wniosek był rozpoznawany pod koniec tygodnia, licząc na większy pośpiech i tym samym mniejszą uwagę sędziego, to może się to wiązać z tym, że na weekend zachowywane są wnioski najgorzej uzasadnione. Zatem potencjalny pozytywny wpływ rozpoznawania wniosku w weekend mógłby się znosić z negatywnym wpływem niższej jakości wniosków kierowanych do rozpoznania w weekendy. Są to jednak wyłącznie przypuszczenia oparte na sugestiach płynących od przedstawicieli jednej ze stron procesu karnego.

Co ciekawe, żaden z kilku prokuratorów, których prosiliśmy o wyjaśnienie tego fenomenu w nieformalnych rozmowach, nie był w stanie podać nam racjonalnego powodu, dla którego więcej wniosków kierowanych jest pod koniec tygodnia. Sam fakt, że dysproporcje są tak duże był dla nich zaskoczeniem.

Wykres 6: Rozkład dni wpływu i dni rozpoznania wniosków o tymczasowe aresztowanie (dotyczących zatrzymań) w poszczególnych dniach tygodnia; N= 24427

Wydaje się jednak, że najprostszym wyjaśnieniem tego zjawiska jest tygodniowy cykl pracy w prokuraturze oraz czas potrzebny od wydania postanowienia o zatrzymaniu do złożenia wniosku. Wnioski o tymczasowe aresztowanie kierowane są przeważnie w sprawach, w których następuje planowane zatrzymanie. Na podstawie posiadanej wiedzy o sposobie pracy prokuratury możemy przypuszczać, że postanowienie o zatrzymaniu prokurator prowadzący śledztwo wydaje najczęściej w dzień pracujący. Zatem jeśli na podstawie postanowienia dochodzi do zatrzymania, to ma to miejsce dnia następnego – od wtorku do soboty. Aby wykluczyć konieczność przesłuchania podejrzanego w sobotę, być może unika się wydawania postanowień o zatrzymaniu w piątki. Czynności z osobami zatrzymanymi wykonuje się zatem zwykle od wtorku do piątku i kieruje się do sądu wniosek dnia następnego (w ciągu 48h od zatrzymania), a zatem od środy do soboty. Jak wynika z danych statystycznych najwięcej wniosków jest kierowanych właśnie w te dni. Zatem wynika to najprawdopodobniej wyłącznie z tego, że postanowienia o zatrzymaniu są wydawane w dni pracujące.

Trzeba także uwzględnić, że prokuratorów inicjujących cały cykl wydaniem postanowienia o zatrzymaniu w środę lub czwartek nie zniechęca wizja tego, że wniosek będzie rozpatrywany w sądzie w weekend, ponieważ niekoniecznie oznacza to dla nich osobiście konieczność pracy w weekend. W większości jednostek zarówno złożenie wniosku, jak i prezentowanie go w sądzie, w sobotę lub w niedzielę nie będzie już należeć do obowiązków prokuratora prowadzącego śledztwo, ale do prokuratora dyżurującego.

Podsumowując, sądy rozpoznają ponad 1/3 wszystkich wniosków aresztowych dotyczących zatrzymań w weekendy, a prawie 1/4 w same soboty. Odsetek zaakceptowanych wniosków w poszczególne dni tygodnia jest jednak podobny, a różnice mieszczą się w granicach błędu statystycznego. Możemy z tego wyciągnąć wniosek, że chociaż sędziowie faktycznie rozpoznają większość wniosków na

dyżurach w weekendy, to dane nie potwierdzają, aby byli wtedy bardziej skłonni do wydawania decyzji po myśli prokuratorów.

CZAS ROZPOZNANIA WNIOSKU O TYMCZASOWE ARESZTOWANIE

Chociaż nie zaobserwowaliśmy znaczących różnic w wartościach wskaźnika akceptacji wniosków o zastosowanie tymczasowego aresztowania między poszczególnymi dniami tygodnia, to interesujące różnice ujawnia podzielenie próby na wnioski, które zostały rozpoznane od razu – tego samego dnia – i takie, które zostały rozpoznane przez sąd dopiero następnego dnia. W przypadku wniosków złożonych każdego dnia tygodnia, średnia wartość wskaźnika akceptacji była nieznacznie niższa dla wniosków rozpoznanych dnia następnego.

Tabela 16: Odsetek nieuwzględnionych i uwzględnionych wniosków o tymczasowe aresztowanie w zależności od dnia tygodnia złożenia i dnia tygodnia rozpoznania wniosku

Dzień złożenia wniosku Dzień rozpoznania wniosku	Liczba wniosków w próbie badawczej	Odsetek wniosków nieuwzględnionych	Odsetek wniosków uwzględnionych
poniedziałek	1905	8.9%	91.1%
poniedziałek	875	8.6%	91.4%
wtorek	1030	9.2%	90.8%
wtorek	2632	9.7%	90.3%
wtorek	1372	9.3%	90.7%
środa	1260	10.2%	89.8%
środa	3370	9.9%	90.1%
środa	1792	8.6%	91.4%
czwartek	1578	11.2%	88.8%
czwartek	4367	10.8%	89.2%
czwartek	2306	10.4%	89.6%
piątek	2061	11.3%	88.7%
piątek	4605	9.9%	90.1%
piątek	2726	8.8%	91.2%
sobota	1879	11.4%	88.6%
sobota	5047	9.7%	90.3%
sobota	4060	9.0%	91.0%
niedziela	987	12.6%	87.4%
niedziela	2501	10.6%	89.4%
niedziela	2117	10.6%	89.4%
poniedziałek	384	10.9%	89.1%
Suma końcowa	24427	10.0%	90.0%

Większość wniosków o zastosowanie tymczasowego aresztowania nie dotyczących listów gończych jest kierowanych do sądów w stosunku do osób właśnie zatrzymanych. Prokurator ma wtedy 48 godzin na przedstawienie zarzutów i skierowanie wniosku o tymczasowe aresztowanie. W takim wypadku sąd ma 24h na podjęcie decyzji o ewentualnym aresztowaniu podejrzanego. Zdarza się jednak, że wniosek jest kierowany w stosunku do osoby, która jest już pozbawiona wolności na mocy innego orzeczenia sądu. W takim wypadku decyzja bywa podjęta po kilku, kilkunastu czy nawet kilkudziesięciu dniach.

Tabela 17: Odsetek wniosków o tymczasowe aresztowanie nieuwzględnionych i uwzględnionych z podziałem na czas rozpoznania wniosku

Czas rozpoznania wniosku	Liczba wniosków w próbie badawczej	Udział w próbie badawczej bez b.d.	Odsetek wniosków nieuwzględnionych	Odsetek wniosków uwzględnionych
tego samego dnia	15247	55.4%	9.4%	90.6%
następnego dnia	9180	33.3%	11.0%	89.0%
>24h	3106	11.3%	15.0%	85.0%
<i>brak danych</i>	1149	-	13.4%	86.6%

Wnioski rozpoznane w ciągu 24h, czyli związane z zatrzymaniem podejrzanego, stanowią zdecydowaną większość (89%) wniosków aresztowych. W prawie $\frac{3}{5}$ przypadków były one rozpoznawane tego samego dnia, w którym zostały skierowane do sądu i akceptowane w 90.6% przypadków. Wnioski rozpoznane dnia następnego uwzględniane były w 89% przypadków. Pozostałe wnioski, niezwiązane z zatrzymaniem na 48h, czyli dot. np. osób odsiadujących karę pozbawienia wolności, akceptowane były w 85% przypadków. Zakładając, że wszystkie wnioski były tak samo dobrze uzasadnione, można wyciągnąć wniosek, że im więcej czasu sędzia ma na zapoznanie się ze sprawą, bądź jest większa szansa

na to, że rozpozna wniosek rano, tj. wypoczętym⁴⁹, tym większa skłonność do odmowy prokuratorowi.

CZĘŚĆ II – ANALIZA WYKORZYSTANIA TYMCZASOWEGO ARESZTOWANIA PRZEZ PROKURATORÓW PROKURATUR OKRĘGOWYCH I REGIONALNYCH

RÓŻNICE W LICZBIE I SKUTECZNOŚCI WNIOSKÓW PROKURATORÓW POSZCZEGÓLNYCH PROKURATUR OKRĘGOWYCH

Analiza danych z prokuratur, które przekazały informacje na temat złożonych w latach 2017-2021 wniosków o zastosowanie tymczasowego aresztowania, ujawnia duże dysproporcje w liczbie składanych wniosków pomiędzy jednostkami prokuratury tego samego typu. Wśród przebadanych prokuratur okręgowych jest pięć jednostek, których prokuratorzy złożyli we wspomnianym okresie ponad 300 wniosków. Spośród 35 przebadanych prokuratur okręgowych najwięcej wniosków w latach 2017-2021 złożyli prokuratorzy Prokuratury Okręgowej w Poznaniu (551 wniosków). Kolejne miejsca zajmują prokuratorzy prokuratur okręgowych w Szczecinie (473 wnioski), w Gliwicach (373), w Zielonej Górze (359) i w Krakowie (317). Najmniej wniosków złożyli w tym okresie prokuratorzy Prokuratury Okręgowej w Sosnowcu (6 wniosków), ale wynika to wyłącznie z tego, że jest to jednostka powołana do istnienia dopiero w lutym 2021 roku. W kolejnych pięciu jednostkach, w których prokuratorzy złożyli najmniej wniosków, złożyli ich mniej niż 50. Wśród nich znalazły się nie tylko jednostki z mniejszych miejscowości – Przemyśla (10), Łomży (27), Konina

⁴⁹ Wpływ zmęczenia sędziów na orzecznictwo sądów został udowodniony przez badaczy uniwersytetu w Tel Aviwie: S. Danziger, J. Levav, L. Avnaim-Pesso, *Extraneous factors in judicial decisions*, „Proceedings of the National Academy of Sciences”, 2011, nr 108 (17), ss. 6889–6892, doi:10.1073/pnas.1018033108

(28) i Świdnicy (42) – ale także Prokuratura Okręgowa w Rzeszowie (42). Szczegółowe dane zaprezentowano w tabeli nr 18.

Tabela 18: Liczba wniosków o tymczasowe aresztowanie w latach 2017-2021 oraz odsetek wniosków uwzględnionych pochodzących z poszczególnych prokuratur okręgowych

Nazwa jednostki	Liczba wniosków złożonych	Odsetek wniosków uwzględnionych
Prokuratura Okręgowa w Poznaniu	551	90.9%
Prokuratura Okręgowa w Szczecinie	473	93.4%
Prokuratura Okręgowa w Gliwicach	373	94.2%
Prokuratura Okręgowa w Zielonej Górze	359	100.0%
Prokuratura Okręgowa w Krakowie	317	94.6%
Prokuratura Okręgowa w Gorzowie Wielkopolskim	274	98.2%
Prokuratura Okręgowa w Katowicach	245	93.4%
Prokuratura Okręgowa w Bydgoszczy	214	96.5%
Prokuratura Okręgowa w Opolu	201	100.0%
Prokuratura Okręgowa w Płocku	182	94.5%
Prokuratura Okręgowa w Kielcach	179	98.9%
Prokuratura Okręgowa w Łodzi	174	100.0%
Prokuratura Okręgowa w Siedlcach	171	98.1%
Prokuratura Okręgowa w Olsztynie	168	100.0%
Prokuratura Okręgowa w Częstochowie	164	80.5%
Prokuratura Okręgowa w Suwałkach	160	99.4%
Prokuratura Okręgowa w Jeleniej Górze	159	96.9%
Prokuratura Okręgowa w Tarnowie	158	94.3%
Prokuratura Okręgowa w Ostrowie Wielkopolskim	158	100.0%
Prokuratura Okręgowa w Ostrołęce	139	92.6%
Prokuratura Okręgowa w Słupsku	114	100.0%
Prokuratura Okręgowa w Piotrkowie Trybunalskim	101	100.0%
Prokuratura Okręgowa w Nowym Sączu	100	100.0%
Prokuratura Okręgowa w Sieradzu	97	93.8%
Prokuratura Okręgowa w Toruniu	97	100.0%
Prokuratura Okręgowa we Włocławku	79	100.0%
Prokuratura Okręgowa w Koszalinie	78	96.2%
Prokuratura Okręgowa w Bielsku-Białej	76	92.0%
Prokuratura Okręgowa w Elblągu	70	91.4%
Prokuratura Okręgowa w Świdnicy	42	88.1%
Prokuratura Okręgowa w Rzeszowie	42	100.0%
Prokuratura Okręgowa w Koninie	28	100.0%
Prokuratura Okręgowa w Łomży	27	96.3%
Prokuratura Okręgowa w Przemyślu	10	100.0%
Prokuratura Okręgowa w Sosnowcu	6	100.0%
Suma końcowa	5785	96.4%

Zauważmy, że liczba wniosków wystosowanych przez Prokuraturę Okręgową w Rzeszowie jest 8,5-krotnie mniejsza niż w przypadku Prokuratury Okręgowej z posiadającej mniejszą populację od Rzeszowa Zielonej Góry. Częściowo dysproporcje

w liczbie wniosków można wytłumaczyć inną skalą przestępczości na wschodzie i zachodzie kraju. Jednak nie wyjaśnia to w pełni aż tak znaczącej różnicy w praktyce różnych jednostek prokuratury tego samego typu i zbliżonej wielkości. Ze sprawozdań finansowych obu jednostek wynika, że wydatki na wynagrodzenia wynoszą w nich ok. 30 mln zł rocznie. Możemy więc przyjąć, że są to jednostki o podobnym poziomie zatrudnienia.

Tym, co łączy jednostki w Zielonej Górze i Rzeszowie, jest skuteczność. W obu przypadkach z aprobatą sędziów spotkały się wszystkie złożone przez prokuratorów tych prokuratur okręgowych wnioski o zastosowanie tymczasowego aresztowania. Podobną skutecznością mogą pochwalić się prokuratorzy 14 z przebadanych przez nas 35 prokuratur okręgowych. Najniższy odsetek akceptacji wniosków odnotowano w Prokuraturze Okręgowej w Częstochowie – 80.5%. Jeszcze tylko w jednym przypadku wskaźnik akceptacji miał wartość poniżej średniej krajowej – w przypadku Prokuratury Okręgowej w Świdnicy (88%).

Prokuratury okręgowe różnią się od siebie jedynie pod względem częstości kierowania do sądów wniosków o tymczasowe aresztowanie. Zdecydowana większość z nich ma bardzo zbliżone wskaźniki skuteczności kierowanych wniosków. Średnia wartość odsetka akceptacji dla przebadanych prokuratur okręgowych wynosi 96.4%, a mediana 98.1%. Porównanie niniejszych danych do średniej ogólnopolskiej wskazuje na dużo wyższą od przeciętnej skuteczność wniosków o zastosowanie tymczasowego aresztowania składanych przez prokuratorów prokuratur okręgowych. Skuteczność wniosków składanych w latach 2017-2021 przez prokuratorów aż 14 z 35 przebadanych jednostek wynosiła wręcz 100%.

RÓŻNICE W LICZBIE I SKUTECZNOŚCI WNIOSKÓW PROKURATORÓW POSZCZEGÓLNYCH PROKURATUR REGIONALNYCH

Podobne zróżnicowanie dotyczy liczby i skuteczności wniosków kierowanych do sądów rejonowych przez prokuratorów prokuratur regionalnych. Trzy jednostki kierujące wniosków najwięcej złożyły ich w badanym okresie ponad 200. Były to prokuratury regionalne w Białymstoku (251), Gdańsku (249) i w Katowicach (220). Trzy jednostki kierujące wniosków najmniej złożyły ich mniej niż 100. Były to prokuratury regionalne we Wrocławiu (60), Szczecinie (71) i w Rzeszowie (74).

Tabela 19: Liczba wniosków o tymczasowe aresztowanie w latach 2017-2021 oraz odsetek wniosków uwzględnionych pochodzących z poszczególnych prokuratur regionalnych

Nazwa jednostki	Liczba wniosków złożonych	Odsetek wniosków uwzględnionych
Prokuratura Regionalna w Białymstoku	251	84.8%
Prokuratura Regionalna w Gdańsku	249	100.0%
Prokuratura Regionalna w Katowicach	220	100.0%
Prokuratura Regionalna w Krakowie	144	95.9%
Prokuratura Regionalna w Łodzi	143	86.8%
Prokuratura Regionalna w Poznaniu	112	80.3%
Prokuratura Regionalna w Rzeszowie	74	100.0%
Prokuratura Regionalna w Szczecinie	71	82.7%
Prokuratura Regionalna we Wrocławiu	60	100.0%
Suma końcowa	1325	91.5%

Podobnie jak w przypadku prokuratur okręgowych zróżnicowanie skuteczności wniosków składanych przez prokuratorów prokuratur regionalnych nie było powiązane z liczbą składanych wniosków. W obu grupach były jednostki ze 100% skutecznością, jak i takie, których wskaźnik akceptacji wniosków był poniżej 85%. Najniższy poziom wskaźnika akceptacji zaobserwowaliśmy w przypadku Prokuratury Regionalnej w Poznaniu (80.3%). Jest to wartość zaskakująco niska w świetle danych z sądów okręgu poznańskiego, gdzie średni odsetek uwzględniania wniosków o zastosowanie tymczasowego aresztowania (bez wniosków dotyczących listów gończych) był jednym z wyższych w kraju (95.1%). Podobną, choć nie tak dużą, rozbieżność można zauważyć między wskaźnikiem akceptacji wniosków kierowanych przez prokuratorów Prokuratury Regionalnej w Szczecinie (82.7%) a

średnim odsetkiem uwzględniania wniosków o zastosowanie tymczasowego aresztowania (bez wniosków dotyczących listów gończych) w sądach rejonowych okręgu szczecińskiego (89.4%).

Choć średnia wartość odsetka zaakceptowanych wniosków aresztowych skierowanych do sądów przez prokuratorów prokuratur regionalnych nie odbiega od średniej dla wszystkich wniosków o zastosowanie tymczasowego aresztowania, to wartości tego wskaźnika dla poszczególnych prokuratur regionalnych znacząco się różnią. Nie widać związku pomiędzy skutecznością prokuratury a średnim wskaźnikiem akceptacji dla okręgu sądowego w którym dana jednostka ma siedzibę. Może to świadczyć o zróżnicowanej praktyce kierowania wniosków o zastosowanie tego środka w różnych jednostkach prokuratury.

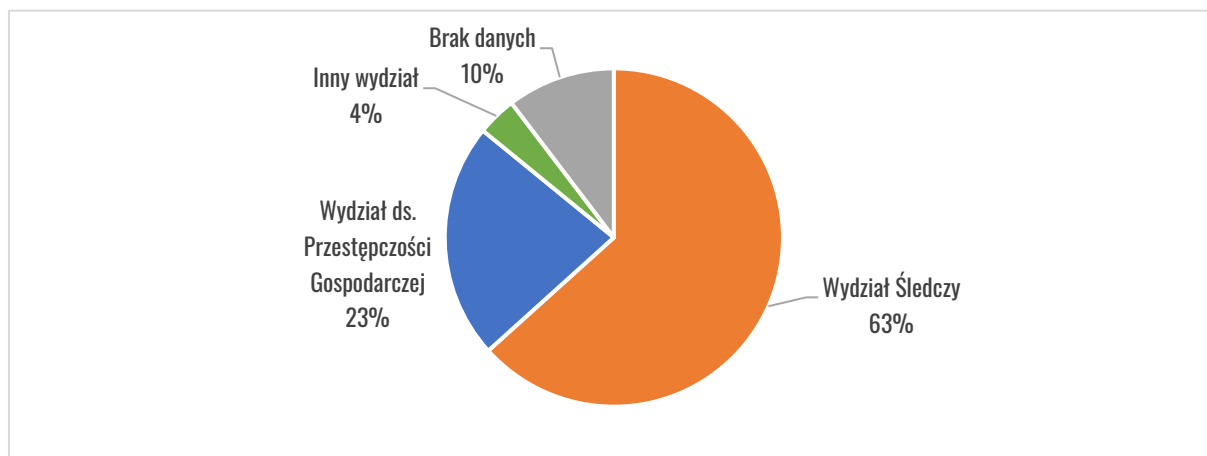
RÓŻNICE W LICZBIE I SKUTECZNOŚCI WNIOSKÓW ZŁOŻONYCH PRZEZ PROKURATORÓW Z POSZCZEGÓLNYCH WYDZIAŁÓW PROKURATUR

W przypadku prokuratur okręgowych zdecydowana większość wniosków o zastosowanie tymczasowego aresztowania była składana przez prokuratorów pracujących w wydziałach śledczych (co najmniej 63% wniosków) oraz wydziałach ds. przestępczości gospodarczej (co najmniej 23% wniosków). W niektórych prokuraturach okręgowych także w wydziałach ds. wojskowych oraz w wydziałach organizacyjnych i organizacyjno-sądowych. Nie jest znana przynależność prokuratorów odpowiedzialnych za co dziesiąty wniosek, o którym otrzymaliśmy informację z 35 przebadanych prokuratur okręgowych.

W przypadku prokuratur regionalnych nie tworzy się wydziałów śledczych. Poza wydziałami ds. przestępczości gospodarczej tworzy się natomiast wydziały ds. przestępczości finansowo-skarbowej, nieobecne w strukturach prokuratur okręgowych. Spośród nielicznych prokuratur regionalnych, które podały dane o przynależności wydziałowej prokuratora, który skierował dany wniosek o

zastosowanie tymczasowego aresztowania, rozkład liczby wniosków pochodzących z obu typów wydziałów występujących w strukturach prokuratur regionalnych jest nieregularny.

Wykres 7: Rozkład wniosków o zastosowanie tymczasowego aresztowania pochodzących z prokuratur okręgowych według typu wydziału, w którym pracował prokurator występujący z wnioskiem; N=5786

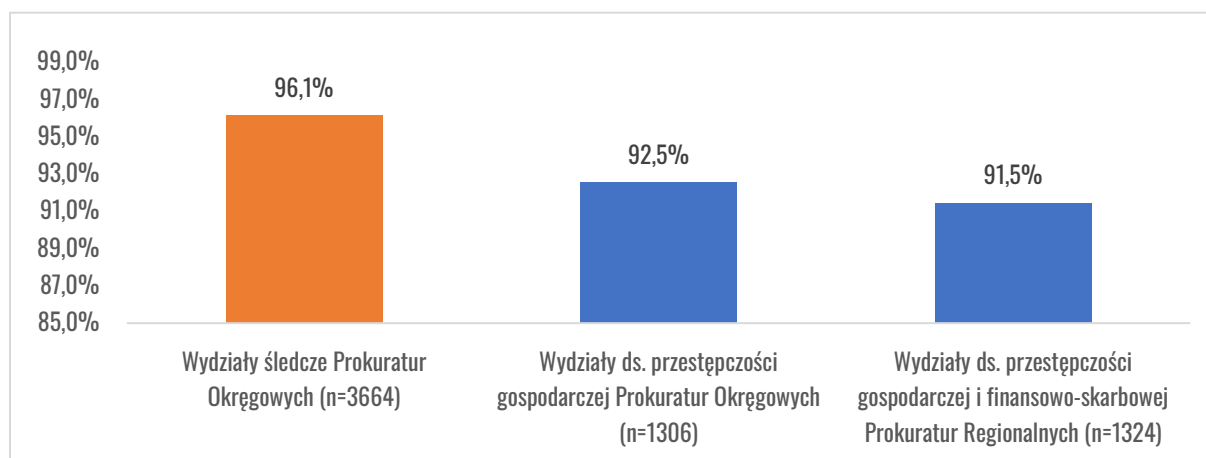
W Prokuraturze Regionalnej w Gdańsku zdecydowana większość wniosków pochodziła od prokuratorów przypisanych do wydziału ds. przestępczości gospodarczej. W Łodzi wnioski składali prokuratorzy wyłącznie tego wydziału. W prokuraturach regionalnych w Krakowie i Poznaniu wnioski kierowane były przez prokuratorów obu wydziałów, choć w Małopolsce więcej wniosków kierowali prokuratorzy wydziału ds. przestępczości gospodarczej, a w Wielkopolsce wydziału ds. przestępczości finansowo-skarbowej. Z kolei w Prokuraturze Regionalnej w Rzeszowie wnioski o zastosowanie tymczasowego aresztowania były kierowane do sądów rejonowych wyłącznie przez prokuratorów wydziału ds. przestępczości finansowo-skarbowej.

Tabela 20: Liczba wniosków o tymczasowe aresztowanie w latach 2017-2021 oraz odsetek wniosków uwzględnionych pochodzących z poszczególnych wydziałów prokuratur regionalnych

Nazwa jednostki Rodzaj wydziału	Liczba wniosków	Odsetek wniosków uwzględnionych
Prokuratura Regionalna w Gdańsku	71	100.0%
Wydział ds. Przestępczości Finansowo-Skarbowej	2	100.0%
Wydział ds. Przestępczości Gospodarczej	67	100.0%
Inny wydział	2	100.0%
Prokuratura Regionalna w Krakowie	74	95.9%
Wydział ds. Przestępczości Finansowo-Skarbowej	26	92.3%
Wydział ds. Przestępczości Gospodarczej	46	97.8%
Inny wydział	2	100.0%
Prokuratura Regionalna w Łodzi	144	86.8%
Wydział ds. Przestępczości Gospodarczej	143	86.7%
Inny wydział	1	100.0%
Prokuratura Regionalna w Poznaniu	143	80.3%
Wydział ds. Przestępczości Finansowo-Skarbowej	84	83.1%
Wydział ds. Przestępczości Gospodarczej	59	76.3%
Prokuratura Regionalna w Rzeszowie	60	100.0%
Wydział ds. Przestępczości Finansowo-Skarbowej	60	100.0%

Analiza skuteczności wniosków z podziałem na wydziały pozwala stwierdzić, że zmienną różnicującą skuteczność nie jest typ jednostki prokuratury – okręgowa czy regionalna – ale typ wydziału, do którego przypisany był prokurator. Średnia skuteczność wniosków składanych przez prokuratorów pracujących w wydziałach ds. przestępczości gospodarczej prokuratur okręgowych różni się znacznie mniej od średniej skuteczności wniosków prokuratorów z wydziałów ds. przestępczości gospodarczej i przestępczości finansowo-skarbowej prokuratur regionalnych niż od średniej skuteczności wniosków ich kolegów z wydziałów śledczych prokuratur okręgowych. Średnia skuteczność wniosków kierowanych do sądów przez prokuratorów różnych wydziałów prokuratur okręgowych różni się do siebie o 3.6 punktów procentowych, podczas gdy różnica w średniej skuteczności prokuratorów ds. szeroko pojętej przestępczości gospodarczej dwóch przebadanych szczebli prokuratury różni się od siebie o 1 punkt procentowy.

Wykres 8: Porównanie skuteczności wniosków o tymczasowe aresztowanie prokuratorów pracujących w różnych typach wydziałów prokuratur okręgowych i regionalnych; N=6294

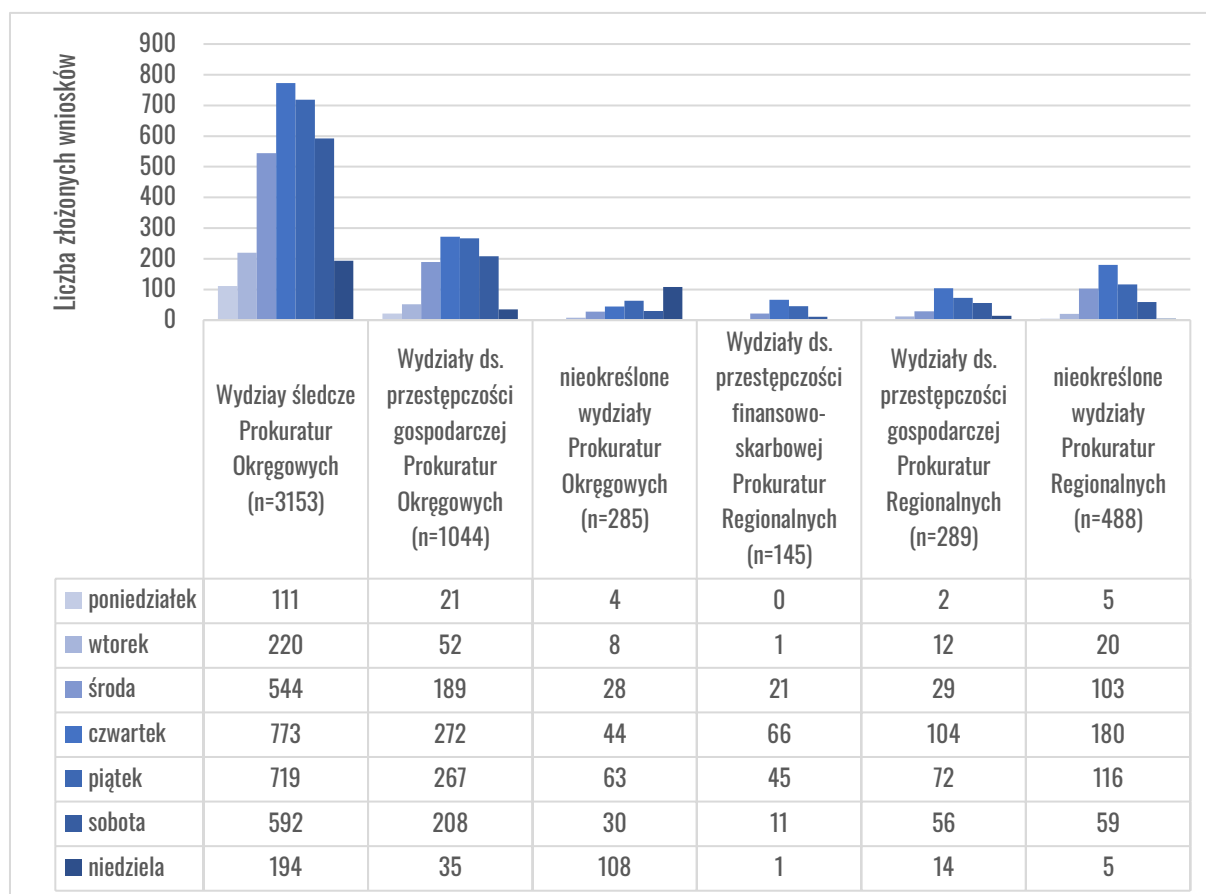
ROZKŁAD CZĘSTOŚCI WNIOSKÓW SKŁADANYCH PRZEZ PROKURATORÓW PRACUJĄCYCH W JEDNOSTKACH I WYDZIAŁACH PROKURATORY RÓŻNEGO TYPU WEDŁUG DNIA SKIEROWANIA DO SĄDU

Najmniej wniosków prokuratorzy pracujący w prokuraturach okręgowych kierują w poniedziałki (3% wniosków dotyczących zatrzymań) i we wtorki (6%). W środy kierują 17% wniosków, a w czwartki najwięcej, bo 24% wniosków. W piątki składają 23% wniosków, w soboty 19%, a niedziele 8% wniosków. Rozkład jest podobny dla wszystkich typów wydziałów z tym zastrzeżeniem, że prokuratorzy pracujący w wydziałach ds. przestępczości gospodarczej prokuratur okręgowych kierują do sądów nieco więcej wniosków w piątki (26%), a mniej w niedziele (5%).

Jeszcze mniej równomierny rozkład charakteryzuje wnioski prokuratorów pracujących w prokuraturach regionalnych. Prokuratorzy z tych jednostek zaledwie 1% wniosków kierują do sądów w poniedziałki, we wtorki tylko 4% wniosków. W środy kierują 17% wniosków, a w czwartki najwięcej, bo 38% wniosków. W piątki składają 25% wniosków, w soboty 14%, a niedziele 2% wniosków. W przypadku wniosków składanych przez prokuratorów pracujących w wydziałach ds. przestępczości gospodarczej nieco więcej wniosków składanych jest w weekendy, bo 24% w

porównaniu ze średnią 16% dla wszystkich wniosków kierowanych przez prokuratorów pracujących w prokuraturach regionalnych.

Wykres 9: Liczba wniosków o tymczasowe aresztowanie (dotyczących zatrzymań) złożonych w poszczególnych dniach tygodnia z podziałem wg szczebla i wydziału prokuratury, w którym pracował prokurator, który złożył wniosek; N= 5404

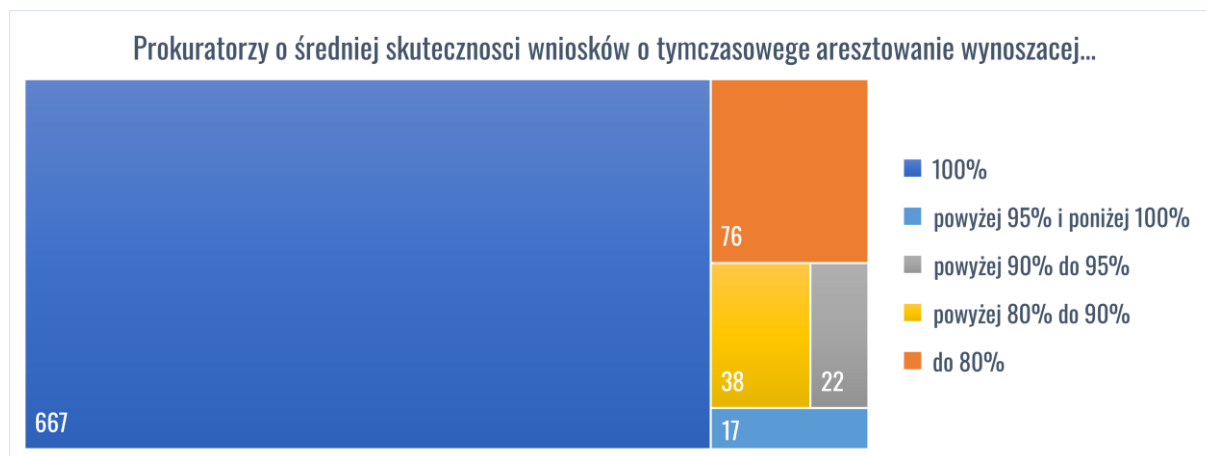
Płynie z tego wniosek, że rozkład wniosków o tymczasowe aresztowanie pochodzących z prokuratur okręgowych i regionalnych według dnia skierowania do sądu przypomina rozkład obserwowany na podstawie danych z sądów rejonowych z prokuratur wszystkich typów. Pozostaje zatem aktualne pytanie dlaczego także w przypadku prokuratorów prokuratur okręgowych i regionalnych, wydziałów gospodarczych, składają oni najwięcej wniosków w czwartek, piątek i sobotę, co powoduje, że wnioski te są rozpoznawane przez sądy w weekendy.

ROZKŁAD LICZBY I SKUTECZNOŚCI WNIOSKÓW O TYMCZASOWE ARESztOWANIE SKŁADANYCH PRZEZ POSZCZEGÓLNYCH PROKURATORÓW

W otrzymanych z prokuratur okręgowych i regionalnych danych wyróżniliśmy wnioski o zastosowanie tymczasowego aresztowania złożone przez 827 prokuratorów. Połowa ze wskazanych osób złożyła w ciągu pięciu lat mniej niż 5 wniosków (mediana) z czego 167 osób tylko 1 wniosek (wartość minimalna). Druga połowa złożyła co najmniej 5 wniosków (średnio nie mniej niż 1 rocznie) z czego najaktywniejszy prokurator pracujący w badanych jednostkach prokuratury złożył w latach 2017-2021 wniosków 92 (wartość maksymalna), tj. średnio ponad 18 wniosków rocznie. Prokuratorów, którzy złożyli w tym okresie ponad 50 wniosków, było w badanej próbie jeszcze pięcioro. Średnia wartość dla całej próby prokuratorów prokuratur okręgowych i regionalnych wyniosła 8 wniosków w ciągu 5 lat.

Wśród prokuratorów można zaobserwować różny poziom skuteczności wniosków o tymczasowe aresztowanie. W badanej próbie największą grupę stanowią prokuratorzy, których skuteczność wynosi 100%, tj. wszystkie złożone przez nich wnioski zostały uwzględnione przez sędziów sądów rejonowych. Wśród oskarżycieli publicznych pracujących w prokuraturach okręgowych i regionalnych, które wzięły udział w badaniu, stanowią oni 82% obsady. Kolejną grupą jest 9% prokuratorów o najniższej skuteczności, która nie przekracza 80% uwzględnionych wniosków. Najaktywniejszy prokurator należący do tej grupy złożył w ciągu lat 65 wniosków o zastosowanie tymczasowego aresztowania. Uwzględnionych przez sądy zostało zaledwie 72% z nich.

Wykres 10: Udział w przebadanej próbie prokuratorów okręgowych i rejonowych wg wskaźnika skuteczności wniosków o zastosowanie tymczasowego aresztowania

Jeśli jednak weźmiemy pod uwagę liczbę wniosków o tymczasowe aresztowanie, które składają poszczególne grupy prokuratorów, sytuacja jest bardziej zróżnicowana. Grono prokuratorów o 100% skuteczności składa się głównie z osób, które rzadko występują do sądów z wnioskami. Można ten fakt wyjaśnić w pierwszej kolejności rachunkiem prawdopodobieństwa wynikającym z tego, że przeciętnie 9 na 10 wniosków jest akceptowanych przez sądy. W tej grupie są jednak także prokuratorzy bardzo aktywni, np. tacy, którzy w badanym okresie skierowali do sądów z sukcesem 62 lub 55 wniosków, jednak blisko połowa z nich to osoby, które złożyły w ciągu pięciu lat zaledwie 3 wnioski.

Wykres 11: Udział w ogólnej liczbie wniosków o tymczasowe aresztowanie pochodzących z prokuratur okręgowych i regionalnych wniosków złożonych przez prokuratorów o różnym wskaźniku średniej skuteczności wniosków o tymczasowe aresztowanie

Z analizy danych na temat częstości składania i skuteczności wniosków aresztowych poszczególnych prokuratorów prokuratur okręgowych i regionalnych pływnie wniosek, że są to wskaźniki mocno zróżnicowane. Za złożenie połowy wszystkich wniosków aresztowych z przebadanych jednostek odpowiadało zaledwie 15% prokuratorów i nawet w tej grupie rozpiętość liczby złożonych w ciągu pięciu lat wniosków wynosiła od 16 do 92, a ich skuteczności od 38% do 100%.

NAJCZĘSTSZE TYPY KWALIFIKACJI CZYNU

Wnioski o zastosowanie tymczasowego aresztowania złożone przez prokuratorów pracujących w prokuraturach okręgowych i regionalnych w latach 2017-2021 najczęściej wiązały się z zarzutem udziału w zorganizowanej grupie przestępczej (art. 258 kodeksu karnego – dalej kk). Zarzut ten wystąpił w przypadku aż 2482 wniosków, czyli 39.1% wszystkich, dla których określona była kwalifikacja prawna czynu. Kolejne miejsca na podium uzupełniają przestępstwa handlu narkotykami (art. 56 ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii), który w kwalifikacji czynu pojawił się w 12.6% przebadanych wniosków oraz oszustwa (art. 286 kk), występujące w 11.3% wniosków. Pozostałe typy kwalifikacji odnaleźliśmy w mniej niż 10% wniosków. Pierwszą dziesiątkę zamyka naruszenie procedury rachunkowej (art. 62 kodeksu karnego skarbowego), które odnotowaliśmy w 2.8% wniosków.

Wśród kwalifikacji czynów wskazywanych we wnioskach prokuratorów pracujących w prokuraturach okręgowych i regionalnych można zaobserwować podział na zasadniczo trzy typy kwalifikacji związane z różnymi rodzajami zarzutów. Są nimi [1] przestępczość kryminalna: zabójstwa, kradzieże z włamaniem, rozboje, paserstwo; [2] przestępczość narkotykowa: handel, przemyt, produkcja i udzielanie narkotyków; oraz [3] szeroko pojęta przestępczość gospodarcza: pranie brudnych pieniędzy, poświadczenie nieprawdy, oszustwa podatkowe oraz wyrządzenie szkody poprzez nadużycie zaufania lub niedopełnienie obowiązków.

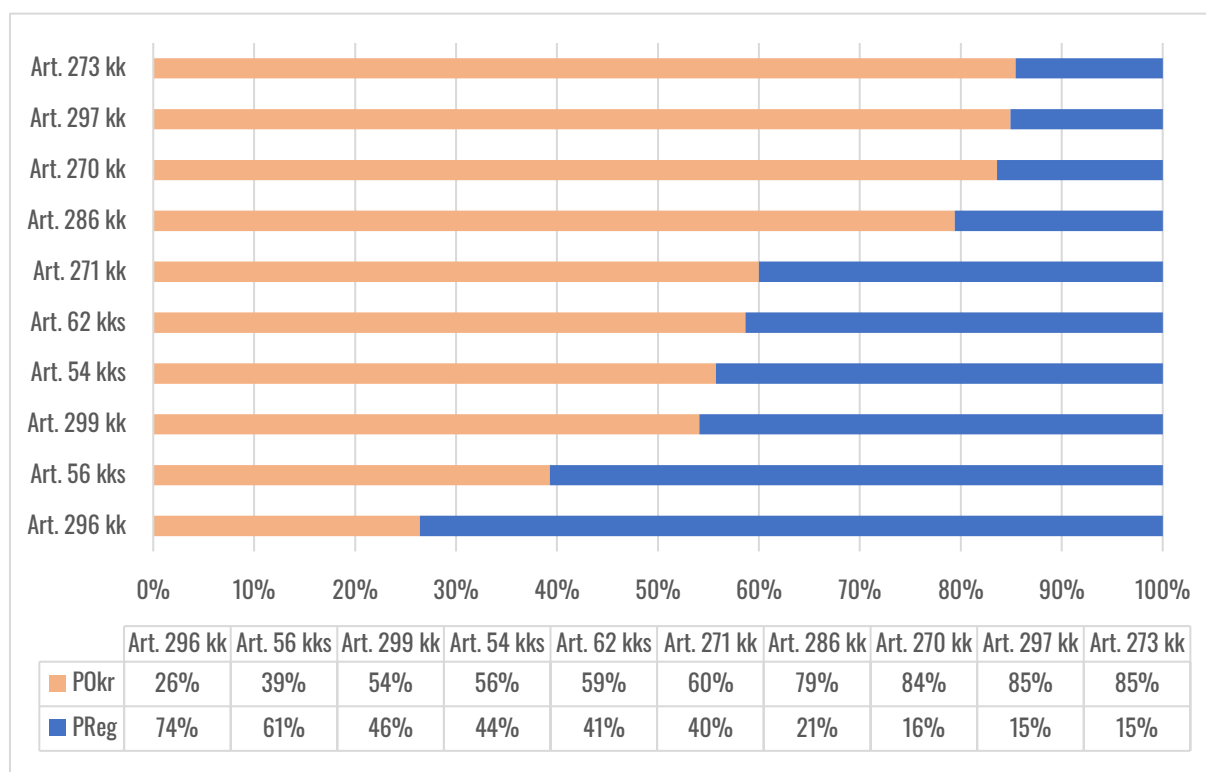
Tabela 21: Typy kwalifikacji występujące najczęściej (n>100) w badanej próbie wniosków o tymczasowe aresztowanie z wyszczególnioną kwalifikacją czynu skierowanych do sądów przez prokuratorów prokuratur okręgowych i regionalnych; N=6347

Kwalifikacja	Przepis	Liczba wystąpień w próbie (n)	Odsetek wniosków z daną kwalifikacją (n/N)
Udział w zorganizowanej grupie przestępczej	Art. 258 kk	2482	39.1%
Handel narkotykami	Art. 56 UPN	800	12.6%
Oszustwo	Art. 286 kk	718	11.3%
Pranie pieniędzy	Art. 299 kk	318	5.0%
Posiadanie narkotyków	Art. 62 UPN	259	4.1%
Poświadczenie nieprawdy	Art. 271 kk	230	3.6%
Oszustwo podatkowe	Art. 56 kks	229	3.6%
Nieujawnienie przedmiotu lub podstawy opodatkowania	Art. 54 kks	226	3.6%
Zabójstwo	Art. 148 kk	211	3.3%
Naruszenie procedury rachunkowej	Art. 62 kks	179	2.8%
Przemyt narkotyków	Art. 55 UPN	174	2.7%
Kradzież z włamaniem	Art. 279 kk	172	2.7%
Udzielanie innej osobie środka odurzającego	Art. 59 UPN	171	2.7%
Rozbój	Art. 280 kk	146	2.3%
Podrabianie dokumentów	Art. 270 kk	134	2.1%
Oszustwo kredytowe	Art. 297 kk	126	2.0%
Produkcja narkotyków	Art. 53 UPN	123	1.9%
Paserstwo	Art. 291 kk	108	1.7%
Wyrządzenie szkody poprzez nadużycie zaufania lub niedopełnienie obowiązków	Art. 296 kk	106	1.7%
Średni i lekki uszczerbek na zdrowiu	Art. 157 kk	104	1.6%
<i>Inne</i>		<i>2763</i>	<i>43.5%</i>

Wnioski o tymczasowe aresztowanie dotyczące przestępczości gospodarczej rozkładają się pomiędzy prokuratury okręgowe i regionalne w różnych proporcjach. Na przykładzie 10 najpopularniejszych kwalifikacji związanych z szeroko pojętą przestępczością gospodarczą możemy zaobserwować, że poszczególne szczeble prokuratury kierują mniej lub więcej wniosków w związku z poszczególnymi rodzajami przestępstw. W przypadku przestępstw takich jak oszustwo (art. 286 kk), podrabianie dokumentów (art. 270 kk), oszustwo kredytowe (art. 297 kk), używanie dokumentu poświadczającego nieprawdę (art. 273 kk), zdecydowanie więcej bo ok. 80% wniosków jest kierowanych do sądów przez prokuratorów pracujących w prokuraturach okręgowych. W przypadku przestępstw takich jak pranie pieniędzy (art. 299 kk), nieujawnienie przedmiotu lub podstawy opodatkowania (art. 54 kks),

naruszenie procedury rachunkowej (art. 62 kks) czy poświadczenie nieprawdy (art. 271 kk), proporcje są bardziej wyrównane i z prokuratur regionalnych wychodzi od 40% do 46% wniosków związanych z tymi zarzutami. Natomiast w przypadku kwalifikacji oszustwa podatkowego (art. 56 kks) oraz wyrządzenia szkody poprzez nadużycie zaufania lub niedopełnienia obowiązków (art. 296 kk) wnioski kierowane są do sądów częściej przez prokuratorów z prokuratur regionalnych – odpowiednio 61% wniosków i 74% wniosków z tymi kwalifikacjami jest kierowanych do sądów przez prokuratorów pracujących na szczeblu regionalnym.

Wykres 12: Procentowy udział wniosków o tymczasowe aresztowanie pochodzących z różnych szczebli prokuratury w zależności od kwalifikacji szeroko pojętego przestępstwa gospodarczego

ZAGADNIENIE CZĘSTOŚCI KWALIFIKACJI UDZIAŁU W ZORGANIZOWANEJ GRUPIE PRZESTĘPCZEJ WE WNISKACH O TYMCZASOWE ARESZTOWANIE

W statystykach badanej próby wyraźnie wyróżnia się kwalifikacja udziału w zorganizowanej grupie przestępczej. Dotyczyła ona średnio 496 wniosków rocznie z samych tylko przebadanych prokuratur. Jest to o tyle zaskakująca częstotliwość, że

policja wszczyna rocznie tylko ok. 100 postępowań związanych z tym przestępstwem⁵⁰. Dla porównania, wniosków, w przypadku których kwalifikacja obejmowała zabójstwo (art. 148 kk) we wspomnianym okresie prokuratorzy tych samych jednostek skierowali do sądów 211, czyli ok. 42 rocznie. Policja wszczyna w sprawach dotyczących zabójstw rocznie prawie 600 postępowań⁵¹. Należy pamiętać, że w badaniu wzięło udział $\frac{3}{4}$ jednostek szczebla okręgowego i regionalnego, a więc możemy się spodziewać, że w skali kraju wniosków z tymi kwalifikacjami jest o ok. 25% więcej – odpowiednio 620 w sprawach dot. art. 258 kk i 53 w sprawach dot. art. 148 kk. W sprawach o zabójstwo przypada więc mniej niż 1 wniosek o tymczasowe aresztowanie na 12 nowych postępowań, a w sprawach o udział w zorganizowanej grupie przestępczej przypada przeszło 6 wniosków na każde 1 postępowanie. Można te dane interpretować w taki sposób, że różnica wykorzystania wniosków o tymczasowe aresztowanie w postępowaniach dotyczących zabójstwa i sprawach dotyczących zorganizowanych grup przestępczych jest więc 70-krotna. Hipotezą wyjaśniającą tę dysproporcję jest praktyka stawiania zarzutu dotyczącego udziału w zorganizowanej grupie przestępczej dodatkowo w wielu sprawach, w których policja nie prowadziła postępowania w sprawie o czyn z art. 258 kk.

W całej próbie wystąpienie w kwalifikacji czynu z art. 258 kk zwiększało prawdopodobieństwo akceptacji wniosku o zastosowanie tymczasowego aresztowania o 1.5%. Szczególną różnicę pomiędzy wartością wskaźnika akceptacji ze

⁵⁰ W 2020 r. było wszczętych 131 postępowań o czyn z art. 258 kk, w 2019 r. 99 postępowań, w 2018 r. 106, a w 2017 r. 101. Źródło: *Postępowania wszczęte i przestępstwa stwierdzone z art. 258 KK za lata 1999-2020*, Komenda Główna Policji, <https://statystyka.policja.pl/download/20/361916/Zorganizowanagrupaizwiazekprzestepczy-art258.xlsx> [dostęp: 21.04.2023].

⁵¹ W 2020 r. było wszczętych 657 postępowań w sprawach o czyn z art. 148 kk, w 2019 r. 600 postępowań, w 2018 r. 542, a w 2017 r. 557. Źródło: *Postępowania wszczęte i przestępstwa stwierdzone z art. 148 KK za lata 1999-2020*, Komenda Główna Policji, <https://statystyka.policja.pl/download/20/351348/Zabojstwo-art148.xlsx>, [dostęp: 21.04.2023].

względu na obecność lub nieobecność w kwalifikacji czynu z art. 258 kk odnotowaliśmy w przypadku prokuratur regionalnych, które podały informację o wydziale. W tych prokuraturach obserwujemy wyraźnie wyższą skuteczność wniosków o aresztowanie podejrzanych, którym zarzuca się udział w zorganizowanej grupie przestępczej (96%) od tych, którym takiego zarzutu nie postawiono (88%).

Tabela 22: Porównanie skuteczności wniosków o tymczasowe aresztowanie z podziałem na szczebel prokuratury, typ wydziału oraz obecność lub brak w kwalifikacji czynu z art. 258 kk

Szczel prokuratury Rodzaj wydziału prokuratury	Liczba wniosków złożonych	Odsetek wniosków uwzględnionych	
		Brak art. 258 kk w kwalifikacji	Kwalifikacja obejmująca art. 258 kk
Okręgowa	5786	96%	96%
Wydział Śledczy	3664	96%	97%
Wydział ds. Przestępczości Gospodarczej	1306	93%	92%
Inny wydział	217	96%	97%
Brak danych	599	99%	100%
Regionalna	1324	88%	96%
Wydział ds. Przestępczości Finansowo-Skarbowej	172	87%	96%
Wydział ds. Przestępczości Gospodarczej	315	77%	99%
Inny wydział	5	100%	
Brak danych	832	92%	94%
Suma końcowa	7110	94%	96%

ZAGADNIENIE NISKIEJ SKUTECZNOŚCI WNIOSKÓW DOTYCZĄCYCH NIEKTÓRYCH PRZESTĘPSTW TZW. BIAŁYCH KOŁNIERZYKÓW

Wnioski o zastosowanie tymczasowego aresztowania w stosunku do osób podejrzewanych o czyn z art. 296 kodeksu karnego, czyli o wyrządzenie szkody

poprzez nadużycie zaufania lub niedopełnienie obowiązków⁵², wyróżniają się na tle pozostałych wniosków dotyczących najczęściej spotykanych kwalifikacji. Wnioski związane z podejrzeniem popełnienia tego przestępstwa były na tle pozostałych wyjątkowo mało skuteczne. Zaledwie 68% z nich zostało uwzględnionych przez sędziów sądów rejonowych. Równie niską skuteczność zaobserwowaliśmy w przypadku wniosków związanych z podejrzeniem popełnienia czynu z art. 271a kk, czyli podawania nieprawdy w fakturze. Spośród 35 wniosków o tymczasowe aresztowanie, w których pojawiła się ta kwalifikacja, sądy uwzględniły tylko 23, a więc 66%. Na tle przeciętnej skuteczności wniosków o zastosowanie tymczasowego aresztowania wynoszących ok. 90% na uwagę zasługuje również fakt, że spośród 4 wniosków o zastosowanie tymczasowego aresztowania, w których kwalifikacja czynu oparta była na ustawie o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji, jakie zostały złożone w ciągu pięciu lat do sądów przez prokuratorów przebadanych jednostek prokuratury, wszystkie zostały przez sędziów oddalone.

Przyczyny tych anomalii w każdym z przypadków mogą być inne i wymagają odrębnego zbadania z wykorzystaniem metod jakościowych. Na podstawie zebranych danych ilościowych można jednak zauważyć istotną różnicę w odsetku uwzględnianych wniosków związanych z wymienionymi typami przestępstw. Zatem, wskazane jest bliższe przyjrzenie się sprawom, w których prokuratorzy kierowali w nich wnioski i przeprowadzenie weryfikacji, czy były one jakkolwiek uzasadnione.

⁵² Art. 296 § 1. Kto, będąc obowiązany na podstawie przepisu ustawy, decyzji właściwego organu lub umowy do zajmowania się sprawami majątkowymi lub działalnością gospodarczą osoby fizycznej, prawnej albo jednostki organizacyjnej nie mającej osobowości prawnej, przez nadużycie udzielonych mu uprawnień lub niedopełnienie ciążącego na nim obowiązku, wyrządza jej znaczną szkodę majątkową, podlega karze (...).

Wnioski o tymczasowe aresztowanie kierowane przez prokuratorów prokuratur okręgowych i regionalnych wiążą się najczęściej z zarzutem popełnienia przestępstwa kryminalnego, narkotykowego lub gospodarczego. Powszechnie dołączana jest do nich kwalifikacja z art. 258 kk (udziału w grupie przestępczej).

Wśród wszystkich kwalifikacji wyróżnia się wyższy niż przeciętnie odsetek oddaleń wniosków w sprawach dot. przestępstw tzw. „białych kołnierzyków” (m.in. art. 271a i 296 kk). Może on świadczyć o występowaniu praktyki nadużywania tego środka przez prokuraturę w sposób szczególny w tej właśnie kategorii spraw.

PODSUMOWANIE

1. W latach 2010-2015 spadek liczby osób, które trafiały do aresztów śledczych korelował ze spadkiem liczby stwierdzanych przez Policję przestępstw. W latach 2016-2021 obserwowaliśmy natomiast ponowny wzrost liczby osób, które trafiały do aresztów śledczych. Nie znajdowało to jednak uzasadnienia we wzroście przestępczości. Pomiedzy rokiem 2015 a 2021 ogólna liczba przestępstw stwierdzonych przez Policję wzrosła zaledwie o 3% rocznie. Tymczasem ze sprawozdań Służby Więziennej wiemy, że liczba osób, które trafiły danego roku do aresztów śledczych wzrosła między 2015 a 2021 rokiem o 40%.
2. Wzrost liczby osób tymczasowo aresztowanych wynika z tego, że odsetek uwzględnionych przez sądy wniosków o zastosowanie tymczasowego aresztowania pozostaje na relatywnie niezmiennym poziomie – ok. 90% – mimo tego, że prokuratorzy kierują tych wniosków coraz więcej. Między rokiem 2015 a 2021 liczba wniosków o zastosowanie tymczasowego aresztowania składanych przez prokuratorów wzrosła o 62% z 13 665 do 22 190, a odsetek akceptowanych przez sądy wniosków spadł zaledwie o 5 punktów procentowych z 92% w 2015 do 87% w 2022 roku.

3. Prokuratorzy używają tymczasowego aresztowania coraz częściej także w relacji do liczby wszczynanych śledztw. W latach 2012-2015 jeden wniosek o tymczasowe aresztowanie przypadał średnio na 6,5 nowych śledztw. W latach 2017-2022 jeden wniosek przypadał już na 4 nowe śledztwa. Sędziowie chcąc zachować podobny poziom użycia tymczasowego aresztowania w relacji do poziomu przestępczości i liczby prowadzonych śledztw musieliby więc przy obecnej skali wpływających do sądów wniosków oddalać przeciętnie nie co dziesiąty wniosek, jak miało to miejsce do tej pory, ale co trzeci z nich.
4. Chociaż utrzymuje się względnie stały poziom akceptacji wniosków o tymczasowe aresztowanie to bez wątpienia począwszy od 2020 roku mamy do czynienia z niewielką tendencją spadkową. Co warte odnotowania, odsetek uwzględnionych wniosków o tymczasowe aresztowanie w 2022 roku spadł do poziomu poniżej 87%, czyli nieobserwowanego co najmniej od 12 lat. Może to świadczyć o zmianie praktyki przynajmniej części sędziów i stanowi dobry prognostyk na przyszłość.
5. Średni odsetek wniosków o zastosowanie tymczasowego aresztowania akceptowanych przez sędziów różni się znacząco w zależności od apelacji. Najwyższy jest w apelacji rzeszowskiej, poznańskiej i łódzkiej. Najniższy w warszawskiej, białostockiej i katowickiej. W poszczególnych apelacjach mogą jednak występować okręgi o skrajnych wartościach wskaźnika akceptacji. Przynależność do apelacji nie jest więc jedynym czynnikiem warunkującym kulturę orzeczniczą w przedmiocie tymczasowego aresztowania.
6. Najważniejszym wnioskiem z analizy wskaźnika akceptacji wniosków o zastosowanie tymczasowego aresztowania wśród najaktywniejszych sędziów jest fakt, że praktyka różnych sędziów nie jest jednolita. Nawet w przypadku najaktywniejszych sędziów orzekających w tym samym okręgu są zarówno osoby, które akceptują 99% wniosków, jak i takie, których wskaźnik akceptacji wniosków o tymczasowe aresztowanie jest na poziomie ok. 70%. Orzekanie o

tymczasowym aresztowaniu jest więc kwestią mocno indywidualną i tylko częściowo daje się wyjaśnić przynależnością danego sędziego do określonego okręgu lub apelacji.

7. W badanej próbie zaobserwowaliśmy sędziów, a nawet całe sądy rejonowe, których wskaźnik akceptacji wniosków aresztowych w badanym okresie sukcesywnie spadał osiągając ostatecznie poziom ok. 70%. Może to świadczyć, że praktyka tych sędziów, a nawet całych sądów, (świadomie lub nie) uwzględniała wzrost liczby wniosków prokuratury ponad poziom obserwowany w latach 2015-2016.
8. Aż 42% sędziów, którzy w wylosowanych sądach rozpoznawali w okresie 2017-2021 wnioski aresztowe, nie oddaliło w tym czasie ani jednego wniosku prokuratora o zastosowanie tymczasowego aresztowania. Sędzia, który nie oddalił ani jednego wniosku, a miał ich w badanej próbie do rozpoznania w ciągu pięciu lat najwięcej, miał ich do rozpoznania 71.
9. Wnioski aresztowe trafiają do sądów głównie w drugiej połowie tygodnia, zatem sądy rozpoznają ponad $\frac{1}{3}$ wszystkich wniosków w weekendy. Odsetek zaakceptowanych wniosków nie różni się jednak znacząco w zależności od dnia tygodnia.
10. Aktywność i skuteczność poszczególnych prokuratorów prokuratur okręgowych i regionalnych jest zróżnicowana. Za złożenie połowy wszystkich wniosków aresztowych z przebadanych jednostek odpowiadało zaledwie 15% prokuratorów. Rozpiętość liczby wniosków złożonych przez przedstawicieli tej grupy w ciągu pięciu lat wynosiła od 16 do 92 wniosków, a rozpiętość ich skuteczności od 38% do 100%. Prokuratorzy prokuratur okręgowych posiadają dużo wyższą od przeciętnej średnią skuteczność wniosków o zastosowanie tymczasowego aresztowania. Skuteczność wniosków składanych w latach 2017-2021 przez prokuratorów aż 14 z 35 przebadanych jednostek tego typu wynosiła wręcz 100%. Średnia skuteczność wniosków składanych przez

prokuratorów prokuratur regionalnych nie odbiegała od średniej skuteczności wszystkich wniosków aresztowych, ale zależała w znacznej mierze od jednostki. Prokuratorzy niektórych jednostek tego typu mieli skuteczność na poziomie 100% inni na poziomie ok. 80%. Może to świadczyć o zróżnicowanej praktyce kierowania wniosków o zastosowanie tego środka w różnych jednostkach prokuratury.

11. Wnioski o tymczasowe aresztowanie kierowane przez prokuratorów prokuratur okręgowych i regionalnych wiążą się najczęściej z zarzutem popełnienia przestępstwa kryminalnego, narkotykowego lub gospodarczego. W prawie 40% przypadków towarzyszy im kwalifikacja z art. 258 kk, czyli udziału w grupie przestępczej. Wśród wszystkich kwalifikacji wyróżnia się wyższy niż przeciętnie odsetek oddaleń wniosków w sprawach dot. przestępstw tzw. „białych kołnierzyków” (m.in. art. 271a i 296 kk). Może on świadczyć o występowaniu praktyki nadużywania tego środka przez prokuraturę w sposób szczególnie w tej właśnie kategorii spraw. Wymagałoby to pogłębionych badań aktowych celem weryfikacji, na ile uzasadnione jest kierowanie przez prokuraturę wniosków w tych sprawach skoro tak często są one oddalane.

Wykorzystanie tymczasowego aresztowania w Polsce na tle państw europejskich o wysokich wskaźnikach poziomu praworządności

Jakub Michalski, Martyna Hoffman, Bartosz Pilitowski

CEL ANALIZY

Wobec wydanych w ostatnich latach publikacji w zakresie częstości i długości stosowania tymczasowego aresztowania w Polsce⁵³ oraz nowego raportu na ten temat wydanego przez Dyрекcję Generalną ds. Sprawiedliwości i Konsumentów Unii Europejskiej⁵⁴ zasadne wydaje się pytanie, jak Polska wypada na tle innych państw w zakresie intensywności wykorzystania tego środka. Odpowiedź może bowiem

⁵³ Z. Ganczewska, P. Kładoczny, P. Kubaszewski, *Tymczasowe aresztowanie. O standardzie, który się nie przyjął (w Polsce)*, Warszawa 2023, https://hfhr.pl/upload/2023/09/raport_hfpc_tymczasowe_aresztowania.pdf [dostęp: 8.02.2024]; P. Karlik, B. Pilitowski (red.), *Stosowanie tymczasowego aresztowania. Analiza praktyczna*, Wolters Kluwer, Warszawa 2022; B. Pilitowski, *Aktualna praktyka stosowania tymczasowego aresztowania w Polsce. Raport z badań empirycznych*, Toruń 2019, https://courtwatch.pl/wp-content/uploads/2019/12/tymczasowe_aresztowania_FCWP.pdf [dostęp: 20.04.2023]; A. Klepczyński, P. Kładoczny, K. Wiśniewska, *Tymczasowe aresztowanie – (nie)tymczasowy problem*, Warszawa 2019, <https://hfhr.pl/upload/2022/01/tymczasowe-aresztowanie-nie-tymczasowy-problem.pdf> [dostęp: 20.04.2023].

⁵⁴ *Rights of suspects and accused persons who are in pre-trial detention (exploratory study)*, Komisja Europejska, Bruksela 2022.

stanowiąc asumpt do poszukiwania sprawdzonych w praktyce rozwiązań, pozwalających w pełniejszym zakresie realizować rekomendacje organizacji międzynarodowych dotyczące standardów stosowania aresztu tymczasowego jako środka zabezpieczającego.

Pierwszy cel, jaki postawiliśmy sobie w tym opracowaniu, to znalezienie wskaźnika pozwalającego na mierzenie i porównywanie stopnia wykorzystania tymczasowego aresztowania jako instytucji prawa karnego. Drugim celem tego opracowania jest zastosowanie tego wskaźnika do porównania stopnia wykorzystania tymczasowego aresztowania w Polsce i grupy referencyjnych krajów o wysokim poziomie praworządności w celu odpowiedzi na pytanie badawcze, czy w Polsce środek ten jest nadużywany, czy nie.

CHARAKTERYSTYKA PROBLEMU

Problematyka tymczasowego aresztowania i problemów z jego nadużywaniem jest obecna w debacie publicznej w Unii Europejskiej od ponad 20 lat. W 2002 r. sieć niezależnych ekspertów ds. praw podstawowych w UE (CFR-CDF) wskazała w raporcie⁵⁵ na dostępne statystyki Rady Europy, przedstawiające wysoką liczbę osób tymczasowo aresztowanych w wybranych państwach członkowskich. W następstwie tego raportu prezydencja włoska w 2003 r. zleciła Komisji przeprowadzenie badania dotyczącego trendu w zakresie liczby osób tymczasowo aresztowanych na 100 tysięcy mieszkańców. W roku 2004 Komisja przyjęła Zieloną Księgę⁵⁶, w której wskazano, że

⁵⁵ The E.U. Network of Independent Experts on Fundamental Rights, *Report in the situation of fundamental rights in the European Union and its member states in 2002*, <https://www.statewatch.org/media/documents/news/2003/apr/CFR-CDF.2002.report.en.pdf> [dostęp: 20.04.2023].

⁵⁶ Green paper on mutual recognition of non-custodial pre-trial supervision measures (SEC(2004) 1046)

nadmiernie częste stosowanie (i długość) aresztu przed procesem jest jedną z głównych przyczyn przeludnienia więzień, a sam areszt w oczekiwaniu na proces należy uważać za środek wyjątkowy. Komisja zaleciła jak najszerze stosowanie środków nadzoru przedprocesowego niepolegających na pozbawieniu wolności. Następnie, w 2009 roku, została przyjęta Rezolucja Rady z dnia 30 listopada 2009 r. dotycząca harmonogramu działań mających na celu umocnienie praw procesowych osób podejrzanych lub oskarżonych w postępowaniu karnym⁵⁷. Rezolucja poskutkowała ostatecznie wydaniem w 2011 r. Zielonej Księgi w sprawie stosowania przepisów UE dotyczących wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych w obszarze pozbawienia wolności⁵⁸. Dyskusja o standardach stosowania tymczasowego aresztowania prowadzona była równoległe w Radzie Europy. Współpraca tych dwóch instytucji zaowocowała powołaniem programu „Partnerstwo dla dobrego rządzenia” (Partnership for good governance⁵⁹), w ramach którego opracowano narzędzie do oceny praktyki stosowania tymczasowego aresztowania⁶⁰. Rekomendacje płynące ze wszystkich ww. dokumentów dotyczyły przeciwdziałania nadużywaniu stosowania tymczasowego aresztowania jako praktyce skutkującej naruszeniem praw człowieka w postaci niehumanitarnego i poniżającego traktowania osadzonych spowodowanego przeludnieniem w więzieniach, naruszeniem zasady domniemania niewinności, a w konsekwencji prawa każdego człowieka do uczciwego procesu.

⁵⁷ Resolution of the Council of 30 November 2009 on a Roadmap for strengthening procedural rights of suspected or accused persons in criminal proceedings (2009/C 295/01).

⁵⁸ GREEN PAPER Strengthening mutual trust in the European judicial area – A Green Paper on the application of EU criminal justice legislation in the field of detention (COM/2011/0327).

⁵⁹ Powołana w kwietniu 2014 r. wspólna inicjatywa Rady Europy i Unii Europejskiej, <https://pjp-eu.coe.int/en/web/eap-pcf/home?desktop=true> [dostęp: 20.04.2023].

⁶⁰ Partnership for Good Governance, *Pre-trial Detention Assessment Tool*, <https://rm.coe.int/090000168075ae06> [dostęp: 09.10.2023].

Rada Europy ponadto wskazuje, że nadużywanie instytucji tymczasowego aresztowania powoduje w istocie wzrost wskaźników przestępczości oraz zwiększa prawdopodobieństwo powrotu osadzonych do przestępstwa, z uwagi na utrudnione warunki resocjalizacji. Pomimo upływu 20 lat dyskusji i rekomendacji, raport pn. „Prawa podejrzanych i osób tymczasowo aresztowanych”⁶¹ sporządzony w listopadzie 2022 r. przez Dyрекcję Generalną ds. Sprawiedliwości i Konsumentów w dalszym ciągu wskazuje na istnienie problemów w praktycznym zastosowaniu standardów stosowania aresztu tymczasowego w Państwach UE.

Standaryzacja danych statystycznych gromadzonych w państwach członkowskich ma ogromne znaczenie dla badań w zakresie tymczasowego aresztowania. Głównym kryterium jest porównywalność zebranych danych. Statystyczny obraz stosowania tymczasowego aresztowania ma bowiem służyć przede wszystkim identyfikacji i zrozumieniu praktycznych konsekwencji wprowadzanych zmian legislacyjnych lub identyfikacji skutków podejmowanych interwencji pozalegisłacyjnych (szkolenia, konferencje, kampanie społeczne).

Porównywanie zgromadzonych danych statystycznych nie jest zadaniem łatwym – aby usprawnić ten proces Rada Europy przygotowała narzędzie⁶² służące do oceny praktyki stosowania prawa w tym zakresie. W narzędziu tym wskazuje się, że najczęściej wykorzystywanymi wskaźnikami ilościowymi są dane o odsetku osób tymczasowo aresztowanych w stosunku do całej populacji osadzonych oraz liczbie osób tymczasowo aresztowanych na 100 000 obywateli. Rada Europy podkreśla, że przy interpretacji ww. wskaźników należy zwrócić uwagę na czynnik w postaci polityki karnej danego państwa – sytuację, w której w danym systemie istnieje wysoki

⁶¹ *Rights of suspects and accused persons who are in pre-trial detention...*

⁶² *Partnership for Good Governance, Pre-trial Detention...*

odsetek osób tymczasowo aresztowanych w stosunku do pozbawionych wolności, należy interpretować różnie w zależności od liczby osób pozbawionych wolności na 100 000 mieszkańców. Wnioskowanie jedynie na podstawie powyższych danych prowadzić może jednak do niekiedy sprzecznych konkluzji. Przykładowo w 2015 roku w Gruzji zanotowano jeden z niższych pośród krajów Rady Europy wskaźnik udziału tymczasowo aresztowanych w stosunku do całej populacji osadzonych. Jednocześnie biorąc pod uwagę liczbę aresztowanych na 100 tys. ogółu ludności kraju, pozycja Gruzji w podobnym rankingu spadła o 30 pozycji⁶³. Jak bowiem przekonują twórcy narzędzia, miernik w postaci odsetka osób tymczasowo aresztowanych w stosunku do osadzonych nigdy nie powinien być wykorzystywany w oderwaniu od innych informacji statystycznych.

Rada Europy wskazuje, że podstawowym badaniem wskaźnikiem w odniesieniu do prawidłowości stosowania aresztu tymczasowego winno być to czy tymczasowe aresztowania w istocie jest stosowane jako środek ostateczny – tylko w sytuacjach kiedy żaden inny środek zapobiegawczy nie jest wystarczający⁶⁴. Tak sformułowany priorytet należy odczytywać jako wskazanie w kierunku prowadzenia badań aktowych – tylko w ten sposób można stwierdzić czy w konkretnej sprawie możliwe było zastosowanie innego środka zabezpieczającego oraz następnie wyciągnąć z odpowiednio dużej próby spraw wnioski dotyczące praktyki stosowania przepisów krajowych. Takie samo wnioskowanie przeprowadzone w oparciu tylko o zagregowane dane statystyczne jest obarczone ryzykiem błędu i powinno służyć uzupełnieniu analizy informacji z badań aktowych. Jednocześnie należy jednak pamiętać, że porównawcze badania aktowe nigdy nie dadzą odpowiedzi na pytanie, czy w stosunku do innych państw Polska nadużywa środka zabezpieczającego w

⁶³ Partnership for Good Governance, *Pre-trial Detention...*

⁶⁴ Zob. przykładowo Rekomendacja Rady Europy Rec (2006)13.

postaci aresztu tymczasowego, stąd pojawia się potrzeba opracowania narzędzia, które przynajmniej w ograniczonym stopniu pozwoli na dokonywanie porównań.

Pomimo blisko dwudziestoletniej intensywnej dyskusji międzynarodowej z pewnym zdziwieniem należy odnotować, że dostępność porównywalnych danych odnośnie do praktyki stosowania aresztu tymczasowego jest niewielka. W badaniach prowadzonych w ostatnich latach przywoływano wiele danych krajowych – jednakże ich porównywalność pomiędzy sobą oraz z przytaczanymi danymi europejskimi nie została *de facto* zapewniona. Raporty te stanowią zatem podsumowanie praktyki funkcjonowania stosowania tymczasowego aresztowania w poszczególnych badanych państwach, ale wnioski z nich wyciągane stanowią siłą rzeczy raczej zestawienia informacji odnośnie do systemów krajowych niż wyniki analizy porównawczej.

Podstawowym źródłem porównywalnych pomiędzy krajami informacji statystycznych w zakresie tymczasowego aresztowania są opracowania Międzynarodowego Centrum Badań Penitencjarnych (International Centre for Prison Studies⁶⁵) publikującego dane dla 223 zrzeszonych krajów. Drugim regularnie aktualizowanym źródłem danych są penitencjarne raporty roczne przygotowywane przez jedną z agend Rady Europy – SPACE⁶⁶: obejmują one dane o osobach osadzonych i instytucjach penitencjarnych (SPACE I) oraz o środkach karnych i środkach alternatywnych do „pozbawienia wolności”⁶⁷ (SPACE II). Bardzo obszernym źródłem wiedzy o praktyce wraz z zestawieniem statystycznym stosowania aresztu

⁶⁵ *World Prison Brief*, <https://www.prisonstudies.org/world-prison-brief-data> [dostęp: 20.04.2023].

⁶⁶ *SPACE - Statistiques Pénales Annuelles du Conseil de l'Europe*, <https://wp.unil.ch/space/> [dostęp: 20.04.2023].

⁶⁷ Termin „pozbawienie wolności” w metodologii SPACE jest używany także w stosunku do osób tymczasowo aresztowanych.

tymczasowego jest również cytowany powyżej raport pn. „Prawa podejrzanych i osób tymczasowo aresztowanych”⁶⁸ sporządzony w listopadzie 2022 r. przez Dyрекcję Generalną ds. Sprawiedliwości i Konsumentów. Dokument ten zawiera fiszki informacyjne ze szczegółowymi danymi dotyczącymi poszczególnych państw UE. Z pewnym rozczarowaniem wskazać należy, że Polska uczestnicząc w ww. badaniach międzynarodowych nie zawsze podaje dane według metodologii pozwalającej na dokonywanie miarodajnych porównań. W szczególności mowa tu o badaniu średniej długości tymczasowego aresztowania. W ramach badania SPACE 2022⁶⁹ (dane za rok 2020) w tej kategorii Polska nie podała danych.

WYBÓR PAŃSTW DO PORÓWNANIA

Naturalnym wyborem państw do porównania stopnia wykorzystania tymczasowego aresztowania w Polsce są kraje należące do tych samych organizacji międzynarodowych, z członkostwem w których wiąże się obowiązek przestrzegania tych samych standardów co do poszanowania prawa do wolności i praw osób podejrzanych. Naturalnym wyborem są więc kraje należące do Rady Europy, które podobnie jak Polska ratyfikowały Europejską Konwencję Praw Człowieka. Wybór państw, spośród których można by podjąć próbę ulokowania polskiej praktyki stosowania tymczasowego aresztowania, jest jednak ograniczony dostępnością danych pozwalających na dokonanie porównania.

Podstawowym źródłem informacji na temat praktyki krajów europejskich w zakresie postępowania z osobami pozbawionymi wolności stanowią dla nas raporty SPACE (Council of Europe Annual Penal Statistics), które mają za zadanie przedstawiać

⁶⁸ *Rights of suspects and accused persons who are in pre-trial detention...*

⁶⁹ M. F. Aebi, E. Cocco, L. Molnar, M. M. Tiago, *Prison Populations SPACE I – 2021*, https://wp.unil.ch/space/files/2023/04/SPACE-I_2021_FinalReport.pdf [dostęp: 20.04.2023].

porównywalne dane o populacjach zakładów karnych we wszystkich państwach członkowskich Rady Europy. Przede wszystkim na podstawie dostępności informacji zawartych w tej publikacji, analizą objęto 21 krajów europejskich:

Austria, Belgia, Bułgaria, Czarnogóra, Czechy, Estonia, Francja, Grecja, Hiszpania, Holandia, Litwa, Luksemburg, Norwegia, Polska, Portugalia, Rumunia, Słowenia, Szwajcaria, Szwecja, Wielka Brytania, Włochy.

Następnym krokiem powinno być ustalenie listy państw najlepiej radzących sobie z przestrzeganiem rekomendacji w zakresie stosowania tymczasowych aresztowań. Jest o tyle trudne, że większość dostępnych opracowań unika wskazywania liderów pod tym względem, ograniczając się do udzielenia wskazówek interpretacyjnych odnośnie do poszczególnych wskaźników bądź wyłącznie do wskazania ram prawnych i statystyk dotyczących poszczególnych krajów.

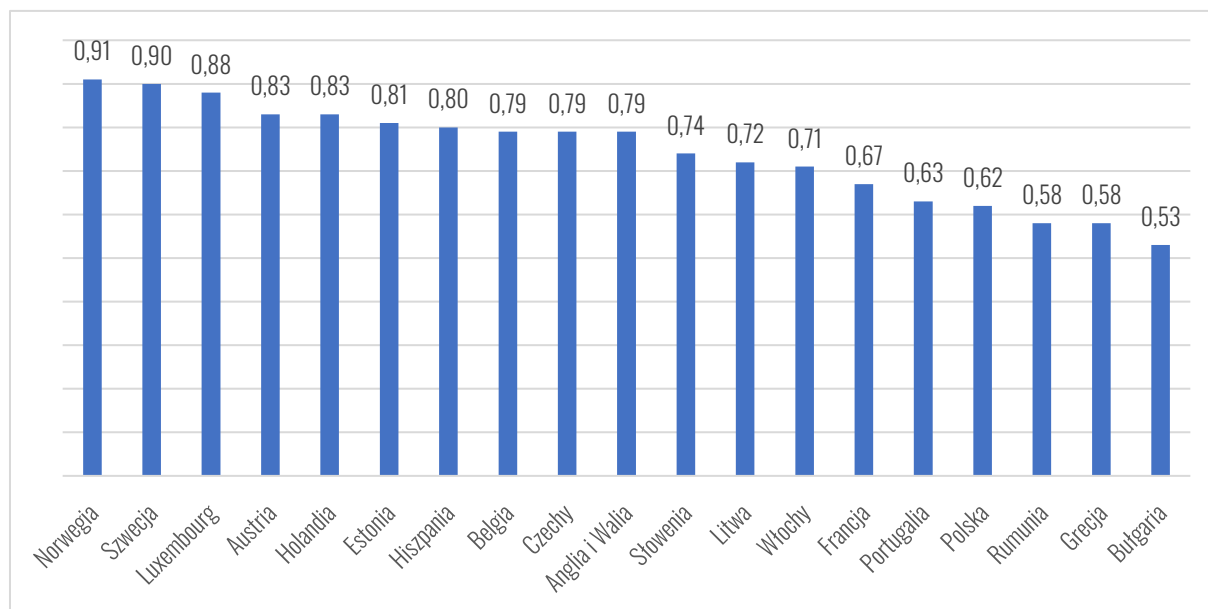
Z pomocą przychodzi tu ranking *World Justice Project Rule of Law Index*⁷⁰, będący niezależnym narzędziem oceny ilościowej, mającym na celu wskazanie, w jakim stopniu kraje przestrzegają zasad praworządności w praktyce. Szczególną uwagę poświęcono analizie składowej indeksu, obejmującej ocenę częściową sprawiedliwości procesu w sprawach karnych (*Criminal Justice*), określonej przez autorów zestawienia jako należyty proces sądowy i prawa oskarżonego⁷¹ (*Due Process of The Law and Rights of the Accused*). Liderem tego zestawienia były kraje

⁷⁰ *World Justice Project Rule of Law Index*, <https://worldjusticeproject.org/rule-of-law-index/> [dostęp: 20.04.2023].

⁷¹ Wskaźnik ten określa czy przestrzegane są podstawowe prawa osób podejrzanych o popełnienie przestępstwa, w tym czy przestrzegana jest zasada domniemania niewinności oraz wolność od arbitralnego aresztowania i nieuzasadnionego tymczasowego aresztowania. Mierzy również, czy osoby podejrzane o popełnienie przestępstwa mogą uzyskać dostęp do dowodów wykorzystanych przeciwko nim i zakwestionować je, czy są obiektem nadużyć i czy zapewnia się im odpowiednią pomoc prawną. Obejmuje także zagadnienia związane z przestrzeganiem podstawowych praw więźniów po skazaniu ich za przestępstwo.

skandynawskie – Norwegia i Szwecja, które jako jedyne uzyskały wynik powyżej 0,90 (gdzie 0 oznacza najniższą, a 1 najwyższą możliwą do uzyskania ocenę).

Wykres 13: World Justice Project - składowa indeksu praworządności w sprawach karnych; Należyty proces sądowy i prawa oskarżonego (*Due process of the law and rights of the accused*) - oprac. własne na podstawie danych World Justice Project Rule of Law Index

W 2022 roku Polska uplasowała się na 25 pozycji spośród poddanych analizie państw europejskich (23 spośród państw członkowskich Unii Europejskiej) pod względem wysokości wspomnianej oceny częściowej – bezpośrednio przed Bośnią i Hercegowiną, Kosowem i Rumunią i po Portugalii, Francji i Włoszech.

Wynik ten jest nieco niższy w stosunku do ogólnej oceny praworządności w Polsce, która w 2022 r. została w raporcie World Justice Project sklasyfikowana na 24 miejscu wśród państw europejskich (22 spośród państw członkowskich UE).

Pośród krajów wybranych do analizy, siedem uzyskało wynik wskaźnika praworządności wynoszącego co najmniej 0,8. Były to Norwegia, Szwecja, Holandia, Luksemburg, Estonia, Austria i Hiszpania. Z tego względu kraje te uznajemy za referencyjne w poszczególnych przedstawionych analizach.

WSKAŹNIKI OPISUJĄCE PRAKTYKĘ STOSOWANIA TYMCZASOWEGO ARESZTOWANIA I PROBLEMY W ICH INTERPRETACJI

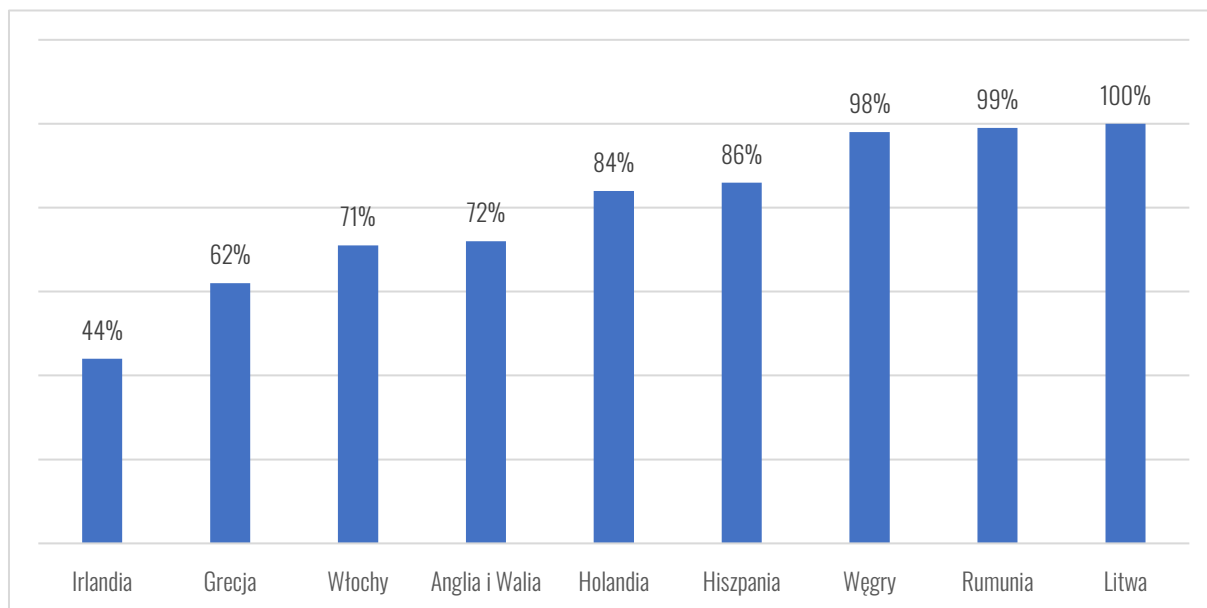
Zgodnie z rekomendacjami dotyczącymi analizy statystycznej przedstawionymi przez Radę Europy, dla oceny jakości wymiaru sprawiedliwości, rozumianej jako niestosowanie nadmiernie często aresztu tymczasowego, a także oceny skuteczności gwarancji prawnych zapewnianych osobom, o których areszt wnioskuje prokuratura, zbadać należy efektywność systemu kontroli składanych wniosków. Dostępne dane z aktowych badań międzynarodowych⁷² wskazują ogólnie na stosunkowo wysoki odsetek akceptacji przez sądy wniosków prokuratorskich – w przypadku państw wskazywanych jako liderzy praworządności w obszarze stosowania tymczasowego aresztowania odsetek ten wynosi 84% (Holandia) i 72% (Anglia i Walia). Pewnym zaskoczeniem jest tu wynik wskazany dla Irlandii. Zaledwie 44% akceptowanych wniosków o zastosowanie aresztu tymczasowego jest wynikiem bardzo niskim, sugerującym surową ocenę tychże wniosków dokonywaną przez sądy.

Dane o odsetku orzeczeń o tymczasowym aresztowaniu w odniesieniu do liczby złożonych wniosków prokuratorskich, choć oczywiście w pewnym stopniu są zależne od jakości tychże wniosków w danym kraju, pokazują jednak głównie na ile realna jest kontrola stosowania tymczasowego aresztowania dokonywana przez sąd. W przypadku akceptacji 100% wniosków w praktyce decyzje o tym, kto zostanie tymczasowo aresztowany, podejmuje prokurator a nie sąd. Przyjąć należy, że naturalną tendencją aparatu ścigania w każdym kraju będzie wnioskowanie o areszt w sytuacjach uzasadnionych z punktu widzenia organów ścigania – z tego względu istotne jest zapewnienie sądowi możliwości realnej analizy wniosku o areszt, obronie

⁷² Fair Trials, *A Measure of Last Resort? The practice of pre-trial detention decision-making in the EU*, <https://www.fairtrials.org/publication/measure-last-resort> [dostęp: 20.04.2023].

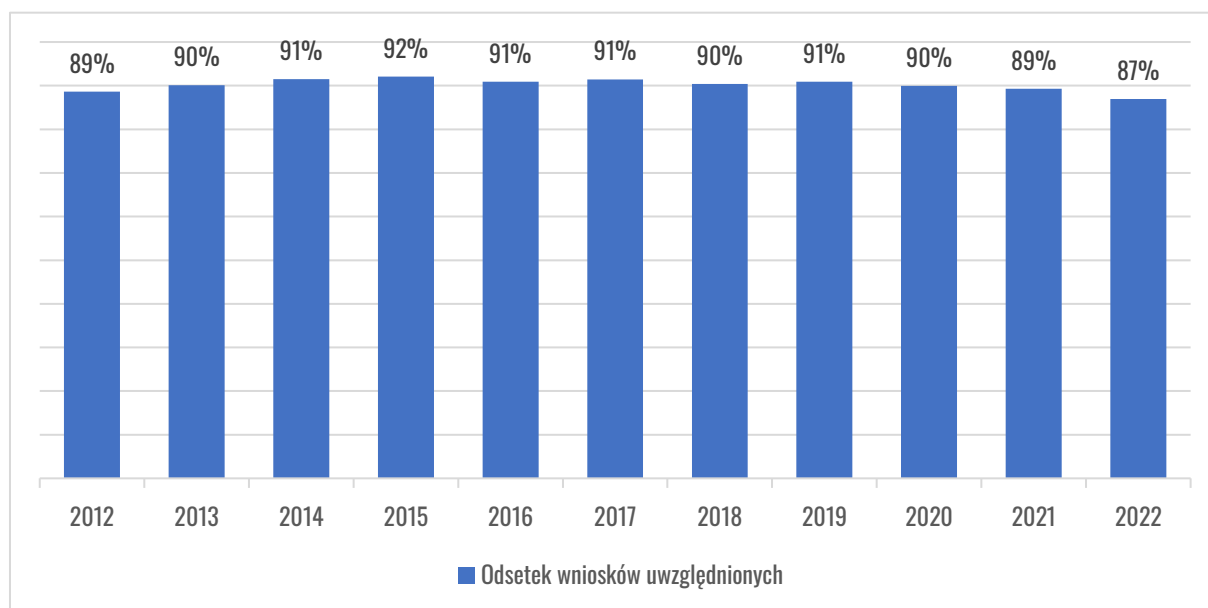
zaś zapoznania się z aktami i zaprezentowania stanowiska. Stanowisko prokuratora nigdy nie jest oparte o bezstronną ocenę sytuacji – wynika to nie tylko z jego roli procesowej, ale również z prostego psychologicznego mechanizmu zaangażowania w sprawę po jeden ze stron.

Wykres 14: Odsetek orzeczeń o tymczasowym aresztowaniu względem wniosków prokuratorskich - oprac. własne na podstawie danych Fair Trials

Wskazany powyżej miernik może być wobec tego papierkiem lakmusowym pozwalającym na ocenę systemu orzekania w sprawach o areszt tymczasowy.

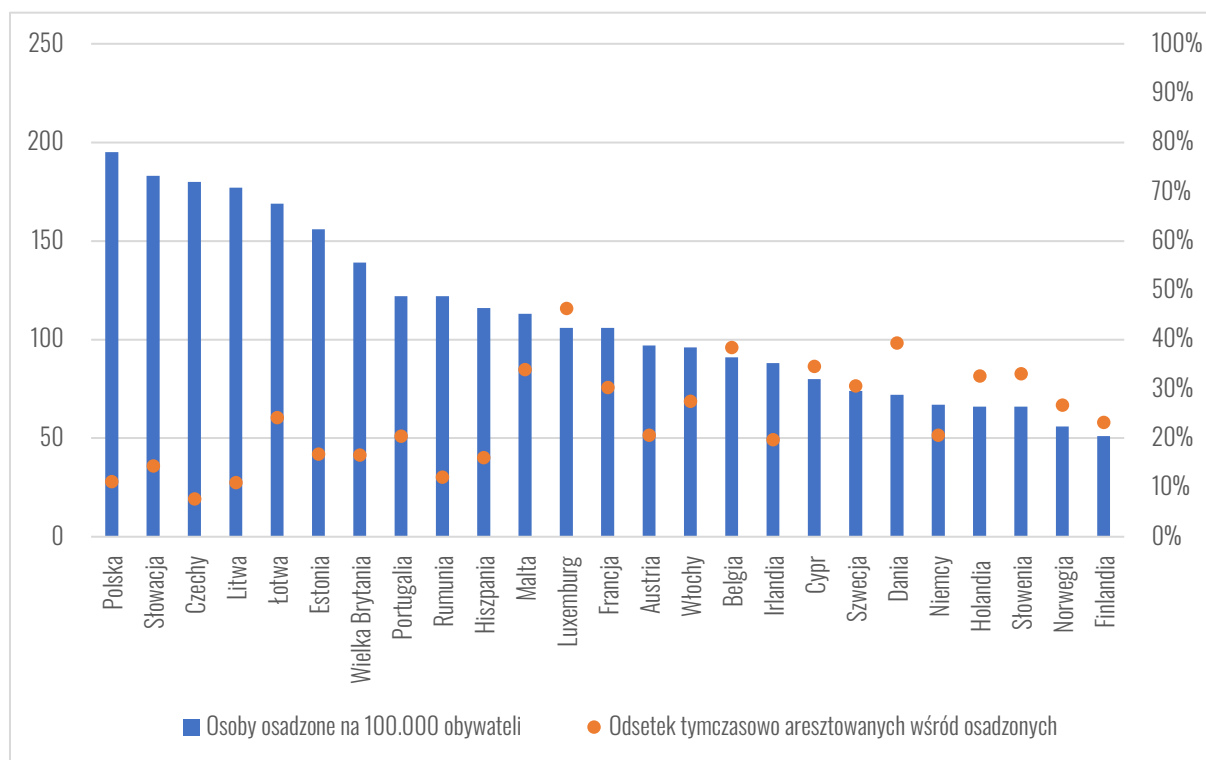
Wykres 15: Skuteczność prokuratorskich wniosków o tymczasowe aresztowanie w Polsce - na podstawie danych Prokuratury Krajowej - oprac. własne na podstawie danych Prok. Krajowej

W przypadku Polski statystyki Prokuratury Krajowej pokazują, że co roku akceptowanych jest przez sądy około 90% wniosków. Stawia to poziom kontroli sądowej wniosków prokuratorskich mierzonych wskaźnikiem odsetka akceptacji wniosków prokuratorskich w środku europejskiej stawki.

Narzędzie stworzone przez Radę Europy⁷³, pozwalające na dokonywanie oceny danych statystycznych dotyczących tymczasowego aresztowania, wskazuje na dwa podstawowe wskaźniki ilościowe. Pierwszym z nich jest odsetek osób tymczasowo aresztowanych w stosunku do całej populacji osadzonych, drugim zaś liczba osób osadzonych na 100 000 obywateli.

⁷³ Partnership for Good Governance, *Pre-trial Detention...*

Wykres 16: Osoby osadzone i udział osób tymczasowo aresztowanych – oprac. własne na podstawie danych Prison Studies

Analizując dane zobrazowane na powyższym wykresie można dostrzec związek pomiędzy odsetkiem osób tymczasowo aresztowanych, a liczbą osadzonych w przeliczeniu na 100 000 obywateli. W państwach, gdzie jest więcej osadzonych, notuje się mniejszy odsetek osób tymczasowo aresztowanych, z czego można wysunąć hipotezę, że wpływ na praktyki stosowania tymczasowego aresztowania może mieć polityka karna danego kraju. Wśród przedstawionych na wykresie państw mediana dla odsetka osób osadzonych na 100 tysięcy obywateli wynosi 106, natomiast dla odsetka tymczasowo aresztowanych 23.2%. Polska, na tle przedstawionych państw, ma najwyższy odsetek osób osadzonych i drugi najniższy wskaźnik odsetka osób tymczasowo aresztowanych.

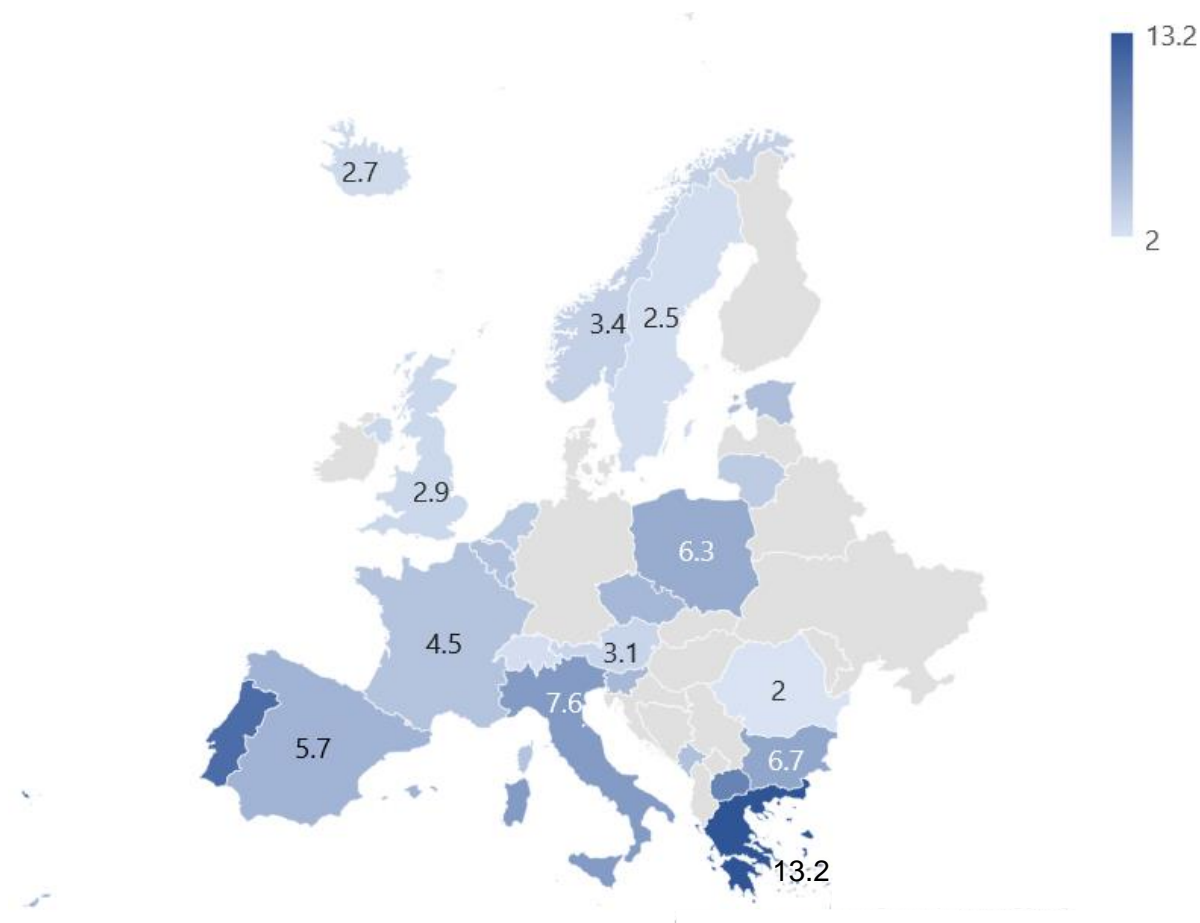
Zestawiając powyższy wykres z rankingiem World Justice Project można wnioskować, że dla państw uważanych za zapewniające gwarancje w procesie karnym na najwyższym poziomie, wynik ten prezentuje się zupełnie inaczej niż dla

Polski. Pierwszych dziesięć państw z rankingu ma znacząco wyższy odsetek osób tymczasowo aresztowanych w stosunku do populacji osadzonych.

Chociaż przeliczenie liczby tymczasowo aresztowanych na 100 000 obywateli stanowi istotną informację, pomocną dla opisu zjawiska, to nie stanowi ona jego miary, gdyż nie uwzględnia między innymi okoliczności związanych z zapotrzebowaniem na jego stosowanie – np. występujące problemy społeczne i poziom przestępczości. Hipotetycznie chociaż w dwóch krajach liczba tymczasowo aresztowanych na 100 000 obywateli może być identyczna, to w jednym uzasadniać może ją wysoka przestępczość przekładająca się na konieczność częstszego stosowania tego środka zapobiegawczego. Dla kolejnego kraju o niższej przestępczości częstotliwość stosowania tymczasowego aresztowania może mieć swoje źródło w polityce systemu wymiaru sprawiedliwości i być wynikiem nadużywania tejże instytucji.

Rada Europy do analizy schematów stosowania tymczasowego aresztowania przez państwa członkowskie zaleca wykorzystywanie wskaźników dotyczących częstości użycia tego środka jednocześnie z informacjami o średnim czasie przebywania w areszcie w poszczególnych państwach. Na poniższej grafice przedstawiono średnią długość tymczasowego aresztowania w wybranych państwach europejskich według raportu SPACE. Dla krajów, które podobnie jak Polska nie zaraportowały danych w ramach współpracy w Radzie Europy, ale uczyniły to w odpowiedzi na pytanie Dyrekcji Generalnej ds. Sprawiedliwości i Konsumentów Unii Europejskiej, średni czas pozbawienia wolności bez prawomocnego wyroku podaliśmy za danymi przekazanymi przez rządy poszczególnych krajów zamieszczonymi w załączniku do raportu Komisji Europejskiej *Rights of suspects and accused persons who are in pre-trial detention (exploratory study)*.

Wykres 17: Średni czas stosowania tymczasowego aresztowania w miesiącach w 2020 - oprac. własne na podstawie raportu SPACE I 2021 i danych Komisji Europejskiej

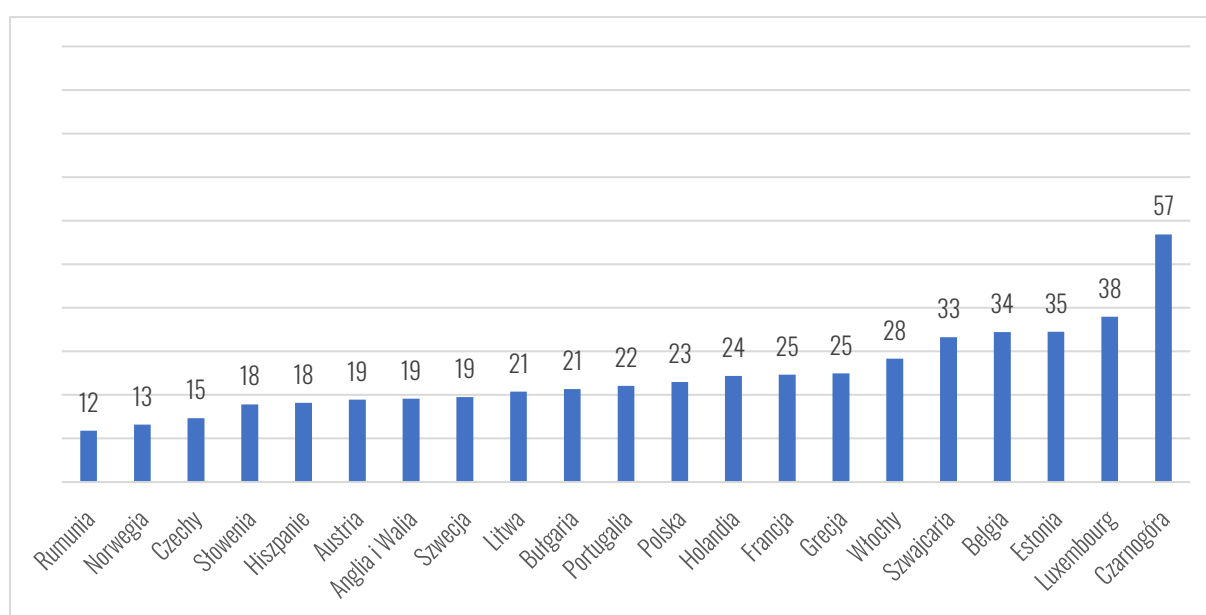
Zakres średniego czasu stosowania tymczasowego aresztowania rozciąga się od 2.0 (Rumunia) do aż 13.2 miesięcy (Grecja). Średni czas przeciętnego okresu stosowania tego środka w poddanych analizie krajach wynosił 5.1 miesiąca przy medianie 4.7 miesiąca.

Średni czas stosowania aresztu tymczasowego w Polsce (6.3) nieco przewyższa te wartości – dłużej w areszcie przebywają osadzeni w 5 krajach – we wspomnianej Grecji (13.2), w Portugalii (11.3), Macedonii (9.5), we Włoszech (7.6) i w Bułgarii (6.7).

Kolejnym wartym poddania analizie wskaźnikiem jest liczba osób pozbawionych wolności bez prawomocnego wyroku na 100 tys. mieszkańców. Należy zwrócić uwagę, że na podstawie danych prezentowanych w ten sposób, wskazani na początku niniejszego opracowania liderzy praworządności, jak na przykład Luksemburg czy

Holandia, wypadają zdecydowanie gorzej na tle pozostałych krajów. Wskazuje to na konieczność korzystania z różnorodnych źródeł danych, by zniwelować wpływ obciążeń, jakimi obarczone są poszczególne czynniki. W przypadku tej statystyki, podobnie jak w przypadku danych na temat liczby osób tymczasowo aresztowanych w przeliczeniu na 100 tys. mieszkańców, nie jest ona wrażliwa na obiektywny poziom zapotrzebowania, wynikający np. z poziomu przestępczości w danym kraju.

Wykres 18: Liczba osób pozbawionych wolności bez prawomocnego wyroku na 100 tys. mieszkańców – oprac. własne na podstawie raportu SPACE I 2021

WSKAŹNIK UŻYCIA TYMCZASOWEGO ARESZTOWANIA

Jak przedstawiono powyżej, podejmując próbę statystycznego porównania praktyki stosowania tymczasowego aresztowania, można posłużyć się wieloma wskaźnikami, które jednak w jedynie ograniczonym stopniu są w stanie dać odpowiedź na stawiane przez nas pytanie. Przede wszystkim nie stanowią wystarczającego źródła danych, by móc ocenić, czy środek ten w poszczególnych krajach nie jest nadużywany, co stanowi

główną oś rekomendacji zawartych w omawianych na początku niniejszego tekstu rezolucjach.

Tymczasowe aresztowanie winno się stosować jedynie w przypadku zaistnienia realnej potrzeby. O ile kwestię powyższą należy poddawać każdorazowo indywidualnemu rozstrzygnięciu, o tyle naszym zdaniem w skali całego kraju o potrzebie stosowania tego środka zapobiegawczego w pewnym stopniu świadczyć może poziom przestępczości z użyciem przemocy. Wynika to z założenia, że wyższa przestępczość – w szczególności ta z użyciem przemocy, gdzie tymczasowe aresztowanie jest jedynym skutecznym środkiem zapobieżenia popełnieniu kolejnego ciężkiego przestępstwa – uzasadnia używanie tymczasowego aresztowania na większą skalę.

Poszukując wspólnego dla różnych krajów wskaźnika poziomu przestępczości z użyciem przemocy postanowiliśmy sięgnąć do statystyk dotyczących dwóch kategorii przestępstw – rozbojów (*robbery*) oraz zabójstw (*intentional homicides*). Wybór ten wynika z założenia, że czyny te są w poszczególnych krajach w największym stopniu porównywalne i nie podlegają tak dużemu wpływowi lokalnej kultury prawnej jak np. przestępstwa przeciwko wolności seksualnej.

W celu porównywania poziomu wykorzystania środka jakim jest tymczasowe aresztowanie proponujemy zastosowanie uwzględniającego tę kwestię indeksu, nazwanego przez nas Wskaźnik Użycia Tymczasowego Aresztowania (WUTA), obliczanego ze wzoru:

$$WUTA = (D \times T) / P / (R \times H)$$

gdzie:

D - liczba osób pozbawionych wolności bez wyroku na dany moment

T - średni czas trwania tymczasowego aresztowania

R - liczba rozbojów rocznie na 100 tys. mieszkańców

H - liczba zabójstw rocznie na 100 tys. mieszkańców

P - populacja kraju w milionach

Zgodnie z założeniami autorów, wskaźnik WUTA ma na celu umożliwienie analizy i porównania stopnia wykorzystania instytucji tymczasowego aresztowania w różnych krajach lub w różnych latach z uwzględnieniem zapotrzebowania na ten środek, czyli w relacji do notowanego poziomu przestępczości.

ŹRÓDŁA DANYCH DO OBLICZANIA WARTOŚCI WSKAŹNIKA

Do ustalenia poszczególnych wartości wykorzystano dane pochodzące przede wszystkim z raportu SPACE, jednak zostały one uzupełnione o źródła dodatkowe w przypadku gdy dane dla poszczególnych krajów były niekompletne, bądź zastosowany format ich raportowania uniemożliwiał zastosowanie ich do wyliczenia wskaźnika. Dane dotyczące średniego czasu pobytu w areszcie, uzupełnione zostały na podstawie deklaracji państw dla Komisji Europejskiej za rok 2020, których sposób raportowania nie odbiega od metodologii wykorzystanej w opracowaniu SPACE.

Do obliczenia wskaźnika wykorzystano statystyki dotyczące liczby osób pozbawionych wolności bez prawomocnego wyroku na dany moment. Wybór tej kategorii nie jest przypadkowy, ze względu na możliwe różnice w sposobie interpretowania terminu tymczasowego aresztowania w poszczególnych krajach, w zależności od różnych stadiów procesu, na którym znajdować może się osadzony. Kategoria odnosząca się do bardzo konkretnego zdarzenia, czyli wydania ostatecznego wyroku, wydaje się nam być zrozumiała i niepozostawiająca pola do interpretacji, co sprawia że nadaje się ona lepiej do prowadzenia analiz porównawczych dla wielu krajów o potencjalnie różnych systemach prawnych.

Istotnym elementem proponowanego wskaźnika jest także średni czas trwania tymczasowego aresztowania, który w naszej opinii jest niezbędnym do całościowej oceny praktyki wykorzystywania tego środka zapobiegawczego i oceny, czy nie jest on nadużywany. Jednym z problemów identyfikowanych w istniejących badaniach jest przedłużanie czasu aresztowania, co w praktyce nieść może za sobą serię konsekwencji zarówno dla osadzonych, członków ich rodzin, jak również samego systemu wymiaru sprawiedliwości⁷⁴. Wskaźnik WUTA uwzględnia ten problem, stąd jego wartość rośnie wykładniczo wraz ze średnim czasem aresztowania stosowanym w danym kraju.

Informacje na temat poziomu przestępczości w poszczególnych krajach dla czynów klasyfikowanych jako rozbój i zabójstwo pochodzą ze zbioru danych Eurostatu⁷⁵. Zgodnie z definicjami stosowanymi przez Eurostat, rozbój/*robbery*⁷⁶ (ICCS0401) to kradzież przy wykorzystaniu siły fizycznej, broni czy groźby. Zabójstwo/*intentional homicide*⁷⁷ (ICCS0101) rozumiane jest jako umyślne i bezprawne pozbawienie życia człowieka. Jego intencją jest spowodowanie śmierci lub poważnych obrażeń, jednak niekoniecznie musiało być wcześniej zaplanowane. Ze względu na brak dostępności danych dla Wielkiej Brytanii (Anglii i Walii) w wykorzystanym zestawieniu,

⁷⁴ Aktualna praktyka stosowania tymczasowego aresztowania w Polsce.... https://courtwatch.pl/wp-content/uploads/2019/12/tymczasowe_aresztowania_FCWP.pdf [dostęp: 20.04.2023].

⁷⁵ Eurostat Data Browser, *Recorded offences by offence category - police data*, https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/CRIM_OFF_CAT__custom_5670299/bookmark/table?lang=en&bookmarkId=ab660bf6-a717-460f-82e0-7b39be39e1a4 [dostęp: 20.04.2023].

⁷⁶ Eurostat Statistics Explained, *Robbery*, <https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Glossary:Robbery> [dostęp: 20.04.2023].

⁷⁷ Eurostat Statistics Explained, *Intentional homicide*, https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Glossary:Intentional_homicide [dostęp: 20.04.2023].

pozyskane one zostały z raportu *Crime in England and Wales: year ending March 2020*⁷⁸, opracowanego przed Office for National Statistics.

WYNIKI ANALIZY DANYCH

Analiza przyjmowanych w różnych krajach wartości wskaźnika WUTA pozwala postawić hipotezę, że w Polsce instytucja tymczasowego aresztowania pozostaje niewspółmiernie wysoka w stosunku do zapotrzebowania wynikającego z notowanego poziomu przestępczości. Pośród analizowanych krajów, Polska uzyskała trzeci najwyższy wynik WUTA (150), zaraz po Słowenii (206) i Grecji (204), a przed Czarnogórą (135) i Włochami (131). Wynik ten stanowi ponad dwukrotność wartości wyliczonej ze średniej dla wszystkich pozostałych, poddanych badaniu państw.

Wynik Polski jest także wyższy od wyniku wszystkich siedmiu krajów referencyjnych o wysokich wskaźnikach praworządności. Spośród nich najniższą wartość WUTA odnotowaliśmy dla Szwecji (5) a najwyższą dla Luksemburga (79). Wynik Polski jest trzykrotnie wyższy od średniej dla siedmiu krajów referencyjnych o wysokim wskaźniku praworządności w sprawach karnych, wynoszącej 42.

⁷⁸ Office for National Statistics, *Crime in England and Wales: year ending March 2020*
<https://www.ons.gov.uk/peoplepopulationandcommunity/crimeandjustice/bulletins/crimeinenglandandwales/yearendingmarch2020#emerging-trends-in-robbery-and-theft-offences> [dostęp: 20.04.2023].

Tabela 23: Dane stanowiące podstawę wyliczenia wskaźnika użycia tymczasowego aresztowania (WUTA) dla poszczególnych krajów Europejskich (podkreślone kraje o wysokim wskaźniku praworządności w sprawach karnych i Polska)

Kraj	Osoby pozbawione wolności bez prawomocnego wyroku ⁷⁹	Średni czas w areszcie w miesiącach ⁸⁰	Populacja kraju na dzień 31.01.2021 r. w mln. ⁸¹	Rozboje (robbery) na 100 000 mieszkańców	Zabójstwa (intentional homicide) na 100 000 mieszkańców	Wskaźnik Użycia Tymczasowego Aresztowania
Austria	1693	3.1*	8.96	24.01	0.61	40
Belgia	3983	4.6	11.57	102.16	1.23	13
Bułgaria	1475	6.7*	6.92	14.41	0.95	104
Czechy	1570	5.4	10.70	11.67	0.53	128
Anglia i Walia	11388	2.9	59.47 ⁸²	139.97	1.15	3
Estonia	459	4.9*	1.33	8.5	2.78	72
Francja	16605	4.5	67.44	31.55	1.31	27
Grecja	2662	13.2	10.68	23.7	0.68	204
Włochy	16791	7.6	59.26	34.34	0.48	131
Litwa	581	3.9	2.79	17.14	3.54	13
Luksemburg	241	5	0.63	75.39	0.32	79
Czarnogóra	353	4.7	0.62	7.72	2.57	135
Holandia	4253	4*	17.47	41.88	0.7	33
Norwegia	712	3.4	5.39	17.85	0.58	43
Polska	8692	6.3*	37.84	13.93	0.69	150
Portugalia	2273	11.3	10.30	87.18	0.79	36
Rumunia	2263	2	19.19	19.91	1.32	9
Słowenia	376	5.3	2.10	8.83	0.52	206
Hiszpania	8614	5.7	47.39	95.63	0.63	17
Szwecja	2021	2.5	10.38	85.32	1.2	5
Szwajcaria	2884	2,4	8,67	22,65	0,55	64

⁷⁹ M. F. Aebi, E. Cocco, L. Molnar, M. M. Tiago, *Prison Populations...*

https://wp.unil.ch/space/files/2023/04/SPACE-I_2021_FinalReport.pdf [dostęp: 20.04.2023]; na dzień 31 stycznia 2021 r.

⁸⁰ M. F. Aebi, E. Cocco, L. Molnar, M. M. Tiago, *Prison Populations...*

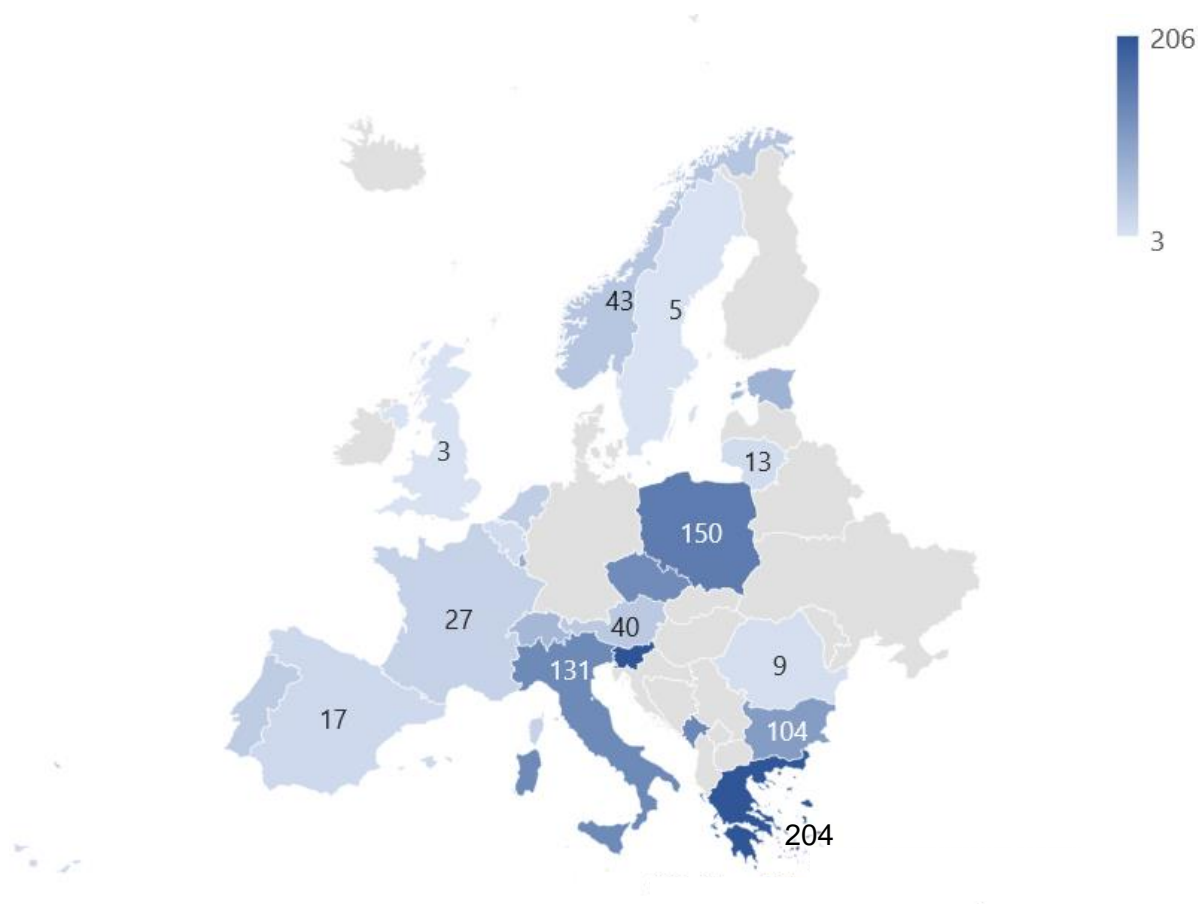
https://wp.unil.ch/space/files/2023/04/SPACE-I_2021_FinalReport.pdf [dostęp: 20.04.2023]; na dzień 31 stycznia 2021 r.; *Opracowane wg danych pochodzących z *Rights of suspects and accused persons who are in pre-trial detention (exploratory study)* przeliczonych na miesiące z wartości „przeciętna długość czasu tymczasowego aresztowania”.

⁸¹ M. F. Aebi, E. Cocco, L. Molnar, M. M. Tiago, *Prison Populations...*

https://wp.unil.ch/space/files/2023/04/SPACE-I_2021_FinalReport.pdf [dostęp: 20.04.2023]; na dzień 31 stycznia 2021 r.

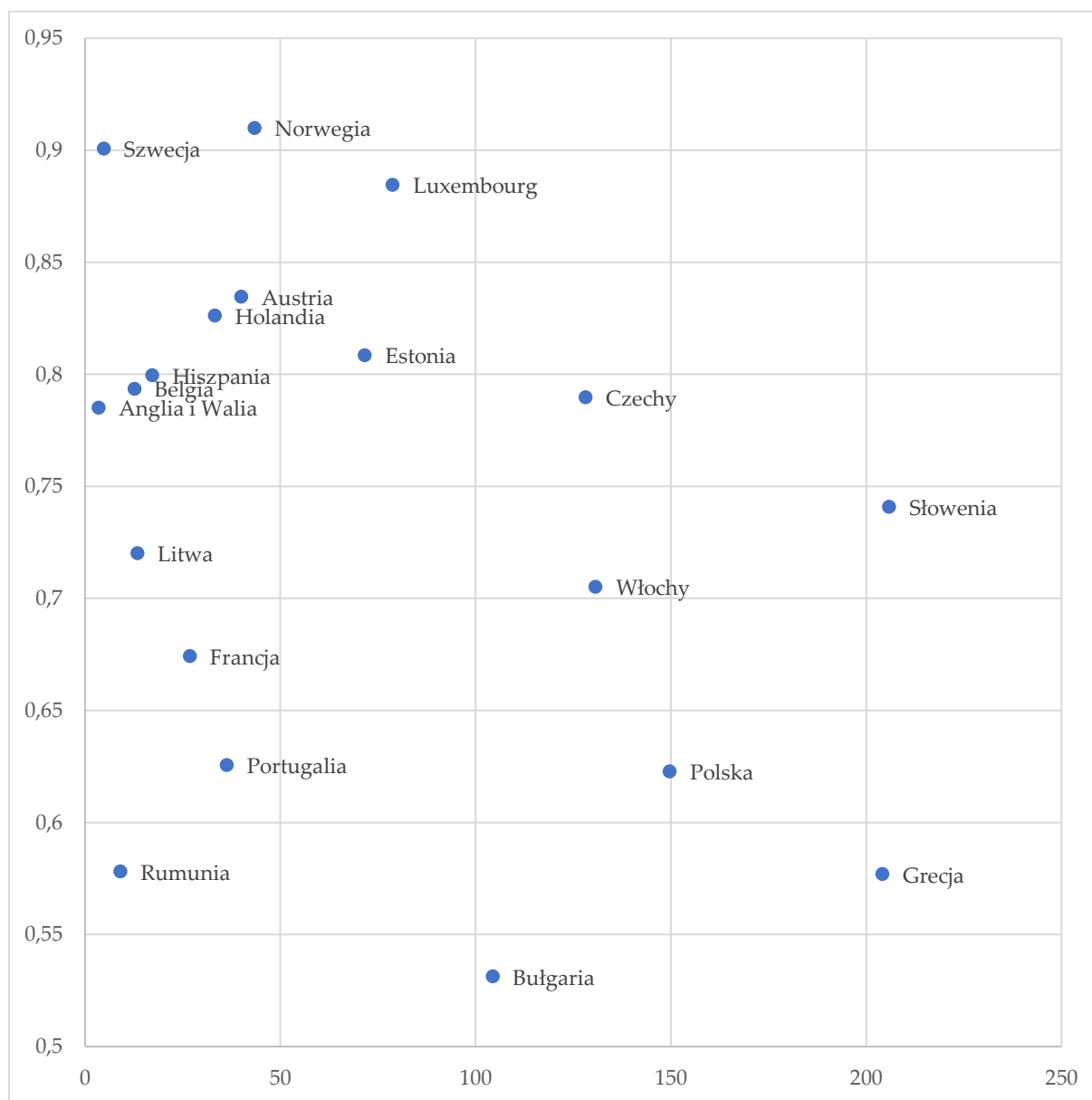
⁸² Office for National Statistics, *Population estimates for the UK, England, Wales, Scotland and Northern Ireland: mid-2021*;

<https://www.ons.gov.uk/peoplepopulationandcommunity/populationandmigration/populationestimates/bulletins/annualmidyearpopulationestimates/latest#the-uk-population-at-mid-2021> [dostęp: 20.04.2023].

Wykres 19: Wartość wskaźnika użycia tymczasowego aresztowania (WUTA) dla poszczególnych krajów Europy

Porównując uzyskane wartości do wskaźników stosowanych w istniejących opracowaniach, można doszukać się między nimi pewnych zależności. Kraje o wysokim poziomie rzetelności procesu i praw oskarżonych, zgodnie z metodologią World Justice Project, uzyskiwały średnio niższy wynik WUTA, mogący świadczyć o nienadużywaniu instytucji tymczasowego aresztowania. Co warto zauważyć, żaden z krajów uznawanych przez nas za referencyjne (czyli takie, które uzyskały ocenę powyżej 0,8 wskaźnika rzetelności procesu i praw oskarżonych WJP) nie uzyskał wartości WUTA wyższej niż 100.

Wykres 20: Porównanie wskaźnika rzetelności procesu i praw oskarżonych World Justice Project (oś Y) i wskaźnika użycia tymczasowego aresztowania WUTA (oś X) dla krajów Europejskich

PODSUMOWANIE

Analiza porównawcza stosowania tymczasowego aresztu w Polsce na tle państw o wysokich wskaźnikach poziomu praworządności prowadzi do trzech głównych wniosków.

Po pierwsze, w Polsce areszt stosowany jest częściej niż w krajach objętych analizą. Po drugie, także czas stosowania orzeczonego aresztu tymczasowego w Polsce jest

dłuższy niż przeciętny – stanowiąc ponad połowę okresu średniego pozbawienia wolności. Po trzecie, w Polsce instytucja tymczasowego aresztowania wydaje się być nadużywana w stosunku do realnych potrzeb, mogących wynikać między innymi z notowanego w kraju poziomu przestępczości.

Zaproponowany w niniejszym opracowaniu wskaźnik użycia tymczasowego aresztowania uwzględnia ten czynnik i weryfikuje pozytywnie hipotezę o nadużywaniu tymczasowego aresztowania w Polsce w porównaniu z krajami europejskimi o wysokim poziomie praworządności.

Stosowanie aresztu tymczasowego jako środka ostatecznego powinno być cywilizacyjnym standardem, co wynika chociażby z podstawowej zasady domniemania niewinności każdego człowieka nieskazanego wyrokiem sądu. Z niepokojem należy odnotować, że pomimo 20 lat debaty międzynarodowej, setek szkoleń krajowych, apeli i kampanii prowadzonych przez organizacje pozarządowe, pomimo upowszechniania wiedzy o standardach międzynarodowych, nie udało się zmienić praktyki orzeczniczej polskich sądów.

Niewątpliwie, aby dokonać zmiany i ograniczyć nadmierne stosowanie tymczasowego aresztowania, należy wprowadzić zmiany bardzo kompleksowe – obejmujące zarówno ramy prawne, jak również polegające na zapewnieniu realnego udziału obrońcy w postępowaniach od pierwszej czynności w sprawie. Ważne jest także takie ukształtowanie przepisów, które spowodują konieczność obalenia przez prokuraturę silnego domniemania prawnego na korzyść środków nieizolacyjnych, aby móc w ogóle rozważać zastosowanie tymczasowego aresztowania.

Na marginesie jedynie trzeba dodać, że każdy przejaw populizmu prawnego oddala państwo od standardu praworządności, a każde zastosowanie aresztu tymczasowego „na wszelki wypadek” to ogromny krok wstecz. Podkreślić należy, że bez tej

świadomości do zmiany w zakresie praktyki stosowania tymczasowego aresztowania w Polsce nie dojdzie.

Chociaż powtórzenie prezentowanych w niniejszym opracowaniu badań w przyszłości stanowić może wartość samą w sobie, to w naszej opinii jest to konieczne także ze względu na szczególne okoliczności, mogące czasowo wpływać na praktykę stosowania instytucji tymczasowego aresztowania w poszczególnych krajach. Opracowania prezentowane w niniejszym raporcie opierają się na danych opisujących rzeczywistość w okresie pandemii COVID-19. Chociaż trudno stwierdzić, czy i jeśli tak, to w jakim stopniu, sytuacja epidemiologiczna mogła wpłynąć na skalę stosowania analizowanego środka zapobiegawczego, nie można takiej ewentualności wykluczyć. Z tego względu naszym zdaniem konieczny jest powrót do zagadnienia i ponowna próba wykorzystania wskaźnika WUTA w kolejnych latach.

Bibliografia

- Aebi M. F., Cocco E., Molnar L., Tiago M. M., *Prison Populations SPACE I – 2021*, https://wp.unil.ch/space/files/2023/04/SPACE-I_2021_FinalReport.pdf [dostęp: 20.04.2023]
- Cempura A., „Czynności operacyjno-rozpoznawcze prowadzone w aresztach śledczych i zakładach karnych”, *Prokuratura i Prawo*, 2011, nr 10, s. 122-133
- Danziger S., Levav J., Avnaim-Pesso L., „Extraneous factors in judicial decisions”, *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 2011, nr 108 (17), ss. 6889–6892, doi:10.1073/pnas.1018033108
- Dobro dziecka z autyzmem w procesie określania sposobu wykonywania władzy rodzicielskiej pakiet informacyjny dla profesjonalistów i rodziców*, Fundacja Synapsis, Warszawa 2022, <https://synapsis.org.pl/wp-content/uploads/2022/07/Pakiet-informacyjny-dla-profesjonalistow-i-rodzicow.pdf> [dostęp: 19.04.2023].
- Dudka K., „Art. 263” [w:] M. Janicz, C. Kulesza, J. Matras, H. Paluszkiewicz, B. Skowron, K. Dudka, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, wyd. II, Wolters Kluwer, Warszawa 2020
- Eichstaedt K., „Art. 73”, [w:] Świecki D. (red.), *Kodeks postępowania karnego. Komentarz. Tom I. Komentarz aktualizowany*, LEX/el. 2023 [dostęp: 23.04.2023].
- Eichstaedt K., „Art. 258”, [w:] Świecki D. (red.), *Kodeks postępowania karnego. Komentarz. Tom I. Komentarz aktualizowany*, LEX/el. 2023 [dostęp: 23.04.2023].
- Fair Trials, *A Measure of Last Resort? The practice of pre-trial detention decision-making in the EU*, <https://www.fairtrials.org/app/uploads/2022/01/A-Measure-of-Last-Resort.pdf> [dostęp: 20.04.2023]
- Ganczewska Z., Kładoczny P., Kubaszewski P., *Tymczasowe aresztowanie. O standardzie, który się nie przyjął (w Polsce)*, Helsińska Fundacja Praw Człowieka, Warszawa 2023, https://hfhr.pl/upload/2023/09/raport_hfpc_tymczasowe_aresztowania.pdf [dostęp: 8.02.2024]
- Hara M., Mrowicki M. (red.), *Instytucja „małego świadka koronnego” - praktyka, kontrowersje, wyzwania*, Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich, Warszawa 2020,

- https://bip.brpo.gov.pl/sites/default/files/Publikacja-Instytucja_malego_swiadka_koronnego_0.pdf [dostęp: 23.04.2023].
- Herbowski P., „O dopuszczalności prowadzenia czynności operacyjno-rozpoznawczych w jednostkach penitencjarnych”, *Archiwum Kryminologii*, 2015, tom XXXVII, ss. 347-367, doi:10.7420/ak20151
- Karlik P., Pilitowski B. (red.), *Stosowanie tymczasowego aresztowania. Analiza praktyczna*, Wolters Kluwer, Warszawa 2022
- Klepczyński A., Kładoczny P., Wiśniewska K., *Tymczasowe aresztowanie – (nie)tymczasowy problem*, Helsińska Fundacja Praw Człowieka, Warszawa 2019, <https://hfhr.pl/upload/2022/01/tymczasowe-aresztowanie-nie-tymczasowy-problem.pdf> [dostęp: 20.04.2023]
- Komisja Europejska, *Rights of suspects and accused persons who are in pre-trial detention (exploratory study)*, Bruksela 2022
- Komisja Europejska, *Strengthening mutual trust in the European judicial area – A Green Paper on the application of EU criminal justice legislation in the field of detention (Zwiększenie wzajemnego zaufania w ramach europejskiej przestrzeni sądowej – Zielona księga w sprawie stosowania przepisów UE dotyczących wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych w obszarze pozbawienia wolności)*, Bruksela 2011
- Komisja Wspólnot Europejskich, *Green paper on mutual recognition of non-custodial pre-trial supervision measures (Zielona Księga w sprawie wzajemnego uznania środków nadzoru przedprocesowego niepolegających na pozbawieniu wolności)*, Bruksela 2004
- Moczydłowski P., *Drugie życie więzienia*, Oficyna wydawnicza „Łośgraf”, Warszawa 2002
- Obserwacje Naczelnej Rady Adwokackiej w Polsce oraz Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka w przedmiocie wykonania orzeczeń Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu w sprawie grupy Burza przeciwko Polsce (skarga nr 15333/16), NRA i HFPCz, Warszawa 2023, <https://hfhr.pl/upload/2023/06/burza-wykonanie-wyrokow.pdf> [dostęp: 2023-08-29]
- Pilitowski B., *Aktualna praktyka stosowania tymczasowych aresztowań w Polsce. Raport z badań empirycznych*, Fundacja Court Watch Polska, Toruń 2019, <https://courtwatch.pl/wp->

content/uploads/2019/12/tymczasowe_aresztowania_FCWP.pdf [dostęp: 20.04.2023]

The E.U. Network of Independent Experts on Fundamental Rights, *Report in the situation of fundamental rights in the European Union and its member states in 2002*, <https://www.statewatch.org/media/documents/news/2003/apr/CFR-CDF.2002.report.en.pdf> [dostęp: 20.04.2023]

Tversky A., Kahneman D., „Judgment under uncertainty: Heuristics and biases”, *Science*, 1974, nr 185, ss. 1124–1131, DOI: 10.1126/science.185.4157.1124

Tyszka T., *Psychologiczne pułapki oceniania i podejmowania decyzji*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 1999

Wiliński P., *Nadużycie uprawnień przez prokuratora i sędziego w procesie karnym*, Wolters Kluwer, Warszawa 2023

Zakrzewski K., „Prawo podejrzanego tymczasowo aresztowanego do kontaktu z obrońcą”, *Palestra*, 2013, nr 9-10, <https://palestra.pl/pl/czasopismo/wydanie/9-10-2013/artukul/prawo-podejrzanego-tymczasowo-aresztowanego-do-kontakt-z-obronca> [dostęp: 19.04.2023]

AKTY PRAWNE:

Ustawa z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji (Dz.U.2023.171)

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego (Dz.U.2022.1375)

Ustawa z dnia 28 stycznia 2016 r. Prawo o prokuraturze (Dz.U.2022.1247)

Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 4 czerwca 2012 r. w sprawie pomieszczeń przeznaczonych dla osób zatrzymanych lub doprowadzonych w celu wytrzeźwienia, pokoi przejściowych, tymczasowych pomieszczeń przejściowych i policyjnych izb dziecka, regulaminu pobytu w tych pomieszczeniach, pokojach i izbach oraz sposobu postępowania z zapisami obrazu z tych pomieszczeń, pokoi i izb (Dz.U.2012.638)

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 14 września 2020 r. w sprawie określenia wzoru pouczenia o uprawnieniach i obowiązkach podejrzanego w postępowaniu karnym (Dz.U.2020.1618)

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 22 grudnia 2016 r. w sprawie regulaminu organizacyjno-porządkowego wykonywania tymczasowego aresztowania (Dz.U.2016.2290).

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 23 grudnia 2022 r. w sprawie regulaminu organizacyjno-porządkowego wykonywania tymczasowego aresztowania (Dz.U.2022.2848).

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 3 czerwca 2015 r. w sprawie określenia wzoru pouczenia o uprawnieniach zatrzymanego w postępowaniu karnym (Dz.U.2015.835)

ORZECZNICTWO:

Postanowienie Sądu Apelacyjnego w Krakowie z 7 maja 2014 r., sygn. II AKz 275/14

Postanowienie Sądu Najwyższego z 17 listopada 2021 r., sygn. III KK 241/21

Wyroki ETPC w sprawach [<https://hudoc.echr.coe.int>]:

- K.P. przeciwko Polsce (skarga nr 52641/16),
- Kaszubski przeciwko Polsce (skarga nr 15466/19),
- Kaszubski przeciwko Polsce (skarga nr 15466/19),
- Kauczor przeciwko Polsce (skarga nr 45219/06),
- Krystkiewicz przeciwko Polsce (skarga nr 34183/20),
- Lasowski przeciwko Polsce (skarga nr 728/21),
- Marciniak przeciwko Polsce (skarga nr 52089/18),
- Porębski przeciwko Polsce (skarga nr 57170/21),
- Puchalski przeciwko Polsce (skarga nr 20792/21),
- Raniszewski przeciwko Polsce (skarga nr 60890/21),
- Russjan przeciwko Polsce (skarga nr 79509/17).
- Sikociński przeciwko Polsce (skarga nr 14213/21),
- Stefański przeciwko Polsce (skarga nr 53844/20),

O autorach

Zofia Branicka – prawnik, doktorantka w Katedrze Postępowania Karnego Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu; koordynatorka ogólnopolskich badań aktowych i autorka analiz poświęconych praktyce stosowania tymczasowego aresztowania oraz art. 207 kk; jest współautorką monografii „Stosowanie tymczasowego aresztowania. Analiza praktyczna”, Wolters Kluwer, Warszawa 2022.

Martyna Hoffman – socjolog, doktorantka Szkoły Doktorskiej Nauk Społecznych „Academia Rerum Socialium” na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika; pracowała jako badacz i koordynator w licznych badaniach naukowych i rynkowych.

Jakub Michalski – adwokat, w latach 2011-2016 korespondent krajowy CEPEJ na Polskę, uczestnik prac Rady Europy w zakresie efektywności wymiarów sprawiedliwości państw członkowskich, członek grup roboczych ds. dokonywania pomiarów funkcjonowania sądownictwa przy OECD; uczestnik prac nad raportami Banku Światowego; poza obszarami związanymi z prawem zajmował się oceną skutków finansowych rozwiązań legislacyjnych oraz analizą ryzyka w projektach modernizacyjnych w Ministerstwie Sprawiedliwości; jest współautorem monografii „Stosowanie tymczasowego aresztowania. Analiza praktyczna”, Wolters Kluwer, Warszawa 2022.

Bartosz Pilitowski – socjolog, absolwent studiów magisterskich i doktoranckich w Instytucie Socjologii Uniwersytetu Mikołaja Kopernika; prowadził wykłady i szkolenia m.in. dla Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury, Biura Instytucji Demokratycznych i Praw Człowieka OBWE oraz Agencji Stanów Zjednoczonych ds. Rozwoju Międzynarodowego (USAID); publikował na łamach „Law & Social Inquiry”, „Kwartalnika Krajowa Rada Sądownictwa”, „Studiów Socjologicznych” i „Ruchu Prawniczego, Ekonomicznego i Socjologicznego”; laureat Nagrody Polskiej Rady Biznesu; stypendysta Departamentu Stanu USA w ramach „International Visitors Leadership Program”; jest współredaktorem i współautorem monografii „Stosowanie tymczasowego aresztowania. Analiza praktyczna”, Wolters Kluwer, Warszawa 2022.

Angelika Rekowska – prawnik, absolwentka aplikacji prokuratorskiej w Krajowej Szkole Sądownictwa i Prokuratury; pracowała jako asystent sędziego, aplikant prokuratorski i koordynatorka badań społeczno-prawnych.

O wydawcy

Fundacja Court Watch Polska jest niezależną Organizacją Pożytku Publicznego, która monitoruje, jak w Polsce realizowane jest prawo do sądu (art. 45 Konstytucji RP i art. 6 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka).

Misją Fundacji jest poprawa działania wymiaru sprawiedliwości w Polsce w oparciu o empiryczne dane i obiektywne analizy. Fundacja prowadzi interdyscyplinarne badania, rozwija i wdraża rozwiązania usprawniające realizację prawa do sądu oraz prowadzi działalność edukacyjną. Fundacja współpracowała przy realizacji badań m.in. z Uniwersytetem Mikołaja Kopernika, Uniwersytetem Gdańskim i Uniwersytetem w Białymstoku, jak również z badaczami z Uniwersytetu Stanu Colorado w Denver, Center for Court Innovation z Nowego Jorku, Uniwersytetu Jagiellońskiego, Politechniki Warszawskiej i Uniwersytetu Adama Mickiewicza.

Największym programem badawczym Fundacji Court Watch Polska jest Obywatelski Monitoring Sądów, w ramach którego 3,5 tysiąca obserwatorów Fundacji odwiedziło przeszło 50 tysięcy posiedzeń sądowych w całej Polsce. Fundacja odpowiada także za przeprowadzenie największych ogólnopolskich badań aktowych spraw karnych, w których wobec oskarżonego zastosowano tymczasowe aresztowanie.

Działalność Fundacji została doceniona nagrodami przyznanymi m.in. przez Prezydenta RP i Polską Radę Biznesu. Jej przedstawiciele występowali w roli ekspertów w wielu krajach regionu na zaproszenie m.in. Biura Instytucji Demokratycznych i Praw Człowieka OBWE, Amerykańskiej Agencji Rozwoju Międzynarodowego (USAID), Instytutu Środkowoeuropejskiej Inicjatywy Prawnej (CEELI Institute) i Fundacji Solidarności Międzynarodowej. Wyniki badań Fundacji były prezentowane na seminariach i konferencjach naukowych w Oksfordzie, Utrechcie, Oslo, Lizbonie, Minneapolis i w Nowym Orleanie.

Więcej na stronie internetowej: courtwatch.pl

Stosowanie tymczasowego aresztowania w Polsce Wyniki badań ilościowych i jakościowych

Autorzy: Bartosz Pilitowski, Angelika Rekowska, Zofia Branicka,
Jakub Michalski, Martyna Hoffman

Redakcja naukowa: Bartosz Pilitowski

Recenzent: dr Paweł Moczydłowski, prof. Krakowskiej Akademii im. Andrzeja
Frycza Modrzewskiego

Korekta: Sunniva Szczepanowska-Lay

Projekt okładki: Karol Grzywaczewski

Zdjęcie na okładce: Zakład Karny w Strzelcach Opolskich / Daniel Dmitriew / Forum

ISBN: 978-83-966774-4-0

© Fundacja Court Watch Polska & Instytut Badań i Rozwoju Wymiaru
Sprawiedliwości Sp. z o.o. & CC Polska Sp. z o.o.

Wydawca:

Fundacja
Court Watch
Polska

Fundacja Court Watch Polska
ul. Stanisława Moniuszki 5/8
87-100 Toruń
www.courtwatch.pl

Toruń 2024

ISBN 978-83-966774-4-0

